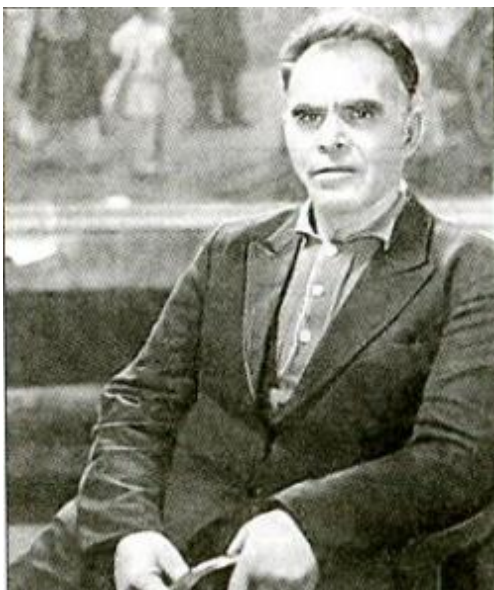

**Міністерство освіти і науки України
Науково-дослідний інститут українознавства
Відділ української етнології**

Фігурний Ю. С.

МИХАЙЛО СІКОРСЬКИЙ –СВІТОЧ УКРАЇНИ

Київ – 2017

УДК 94(477)
ББК 63,5 (4УКР)
Ф 65

Схвалено до друку Вченою радою НДІУ МОН України
(протокол № 10 від 28 грудня 2017 р.).

Рецензенти:

Гай-Нижник П.П. – доктор історичних наук

Залізняка Л.Л. – доктор історичних наук, професор

При оформленні обкладинки книги використано фото з сайту:
<http://knpu.gov.ua/content/sikorskii-mikhailo-ivanovich>

Ф 65

Фігурний Ю.С. Михайло Сікорський – світоч України.

Монографія. – К.: НДІУ, 2017. – 150с.

У монографії на основі широкого й різноманітного матеріалу здійснено аналіз вагомого внеску М. Сікорського у дослідження українського етнокультурного розвитку та збереження багатотисячолітньої матеріальної й духовної культури України. Автором охарактеризовано історіографію, джерельну базу та теоретико-методологічні засади дослідження; проаналізовано внесок М. Сікорського у збереження українських етнокультурних пам'яток; показано його роль у створення і функціонування першого в Україні скансена (музею під відкритим небом); виявлено місце археології у житті та діяльності Михайла Сікорського; розкрито етнокультурний вимір наукового доробку Михайла Сікорського; з'ясувано, яким чином М. Сікорським здійснювався пошук і збереження визначних пам'яток матеріальної і духовної культури України. Монографія підготовлена на виконання НДР «Україна й українство в етнокультурних процесах світу (2015–2017 рр.)». Праця буде корисною науковцям-українознавцям, освітянам та усім, хто цікавиться життям і буттям видатних діячів України.

Монографія публікується в авторській редакції.

© НДІУ МОН України, 2017

©Фігурний Ю.С., 2017

Зміст

Вступ.....	4
Розділ 1. Історіографія, джерельна база та теоретико-методологічні засади дослідження.....	14
Розділ 2. Внесок Михайла Сікорського у збереження українських етнокультурних пам'яток.....	22
Розділ 3. Місце археології у житті та діяльності Михайла Сікорського.....	34
Розділ 4. Етнокультурний вимір наукового доробку Михайла Сікорського.....	48
Розділ 5. Музеєфікація визначних пам'яток матеріальної і духовної культури України Михайлом Сікорським.....	71
Висновки.....	81
Література та джерела.....	83
Інформація про відділ української етнології НДІУ.....	142

Вступ

27 вересня 2017 р. виповнилося вже шість років з того часу, як відлетіла у вирій душа Михайла Івановича Сікорського – Героя України, лауреата Національної Шевченківської премії, заслуженого працівника культури, засновника і почесного директора Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав», доцента Державного вищого навчального закладу «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

За цей короткий в історичному ракурсі відрізок часу, а саме з 2011 по 2017 рр., Україна й українці пережили чимало злетів і падінь. Революція Гідності, неоголошена (гібридна) російсько-українська війна, 26-та річниця відновлення Української держави тощо. Протягом цих шести років українська нація здолала такий шлях, на який інші народи витрачають десятиліття. Україна й українці лише розпочали змінювати себе й оточуючий їх цивілізаційно-геополітичний простір. Цей шлях змін буде довгим і важким. Разом з тим, завдяки українському потенціалу й таким визначним особистостям, зокрема й Михайлові Сікорському, який зробив вагомий внесок у розвиток національної культури, науки і музейної справи, українська політична нація здолає всі перешкоди на своєму шляху та перетворить сучасну корупційну, бідну, кланово-олігархічну країну третього світу в інноваційну, правову, демократичну, духовну, потужну, заможну Українську Самостійну Соборну Державу й потенційного європейського та світового лідера.

Саме тому через рік після смерті М. Сікорського у вересні 2012 р. Державним вищим навчальним закладом «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» та громадською культурно-просвітницькою організацією «Переяславський Скарб» було узгоджено важливу спільну ініціативу – започаткування «Всеукраїнського історико-культурологічного форуму Сікорські читання», його формат і наповнення. Врешті-решт, вперше він був проведений 7 листопада 2012 р. у переповненому актовому залі переяславського вишу. До

проведення цього непересічного науково-освітнього заходу долучилися також Національна спілка краєзнавців України й Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав». Заступник голови організаційного комітету історико-культурологічного форуму «Сікорські читання», голова громадської культурно-просвітницької організації «Переяславський Скарб» кандидат історичних наук Тарас Нагайко відзначив, що метою проведення цього високоповажного зібрання стало пошанування пам'яті та подвижницького поступу відомого музейного діяча, Героя України – Михайла Сікорського, осмислення його творчого внеску у розвиток вітчизняної музейної справи, збереження та популяризацію української народної культури¹.

У свою чергу, голова організаційного комітету історико-культурологічного форуму, ректор ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», академік Національної академії педагогічних наук Віктор Коцур, зокрема, наголосив: «Сердечно вітаю вас в нашому університеті. Сьогодні прекрасна, велична подія. Ми відкриваємо перший історико-культурологічний форум «Сікорські читання». Сподіваємося, що нинішній форум – це лише перша цеглина в фундаменті наукових досліджень, осмислення наукового, теоретичного методологічного, життєвого, прогресивного подвигу, який здійснив Михайло Іванович Сікорський. Ми сподіваємося, що на цьому форумі спробуємо дати перші наукові, теоретичні, методологічні оцінки ролі і значення Сікорського в національній культурі, національній науці. З іншого боку висловлені будуть побажання, яким чином світлу пам'ять Сікорського пронести упродовж майбутніх десятиріч, століть для того, щоб його внесок був добре розкритий і висвітлений для наступних поколінь. Адже Сікорський має не лише велике значення для нашої культури, але, насамперед, й велике виховне значення, якою має бути творча людина, яким має бути інтелектуальний духовний простір справжнього громадянина нашої Батьківщини. Я сподіваюся, що на перших

¹ Нагайко Т. У пам'ять про майстра. // «Сікорські читання»: І Всеукраїнський історико-культурологічний форум, 7 листопада 2012 р. Збірка матеріалів. / [укл.: О. Шкира, Л. Губар, Т. Деркач, Т. Нагайко; стенограма А. Шпиля]. – Переяслав-Хмельницький: ФОП О.М. Лукашевич, 2013. – 48 с. – С. 13–14.

Сікорських читаннях буде висловлено багато цікавих пропозицій, які ляжуть в основу наступних форумів і збагатять підходи, оцінки, організаційні засади наступних читань і в процесі такої роботи ми будемо відточувати, удосконалювати нашу роботу для того, щоб багатогранно показати феномен Сікорського в нашому культурному, національному, духовному житті»¹.

Ось тому, 13 жовтня 2017 року, у 94-і роковини з дня народження Михайла Івановича, у Переяслав-Хмельницькому, вже в шосте відбулися «Сікорські читання». Цей Всеукраїнський історико-культурологічний форум зібрав та поєднав у стінах ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» музейників, освітян, науковців, краєзнавців, культурних і громадських діячів, всіх тих, кому не байдужа доля України і українства.

Один із перших виступаючих, ректор Переяславського університету В. Коцур відзначив, що багатогранна діяльність М. Сікорського спрямовувалася на розвиток національної культури, освіти й науки, особливо це стосувалося його плідної співпраці з Переяслав-Хмельницьким державним педагогічним університетом імені Григорія Сковороди. На думку Віктора Петровича, Михайло Іванович вмів поєднувати обов'язки директора Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» та доцента кафедри історії та культури України Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету й цілеспрямовано сприяв входженню активної студентської молоді через участь у міжнародних, всеукраїнських і регіональних конгресах, конференціях, читаннях, семінарах, круглих столах тощо, до наукової діяльності. Зрештою, зазначив виступаючий, цьогорічні, вже шості «Сікорські читання» допоможуть усім нам розкрити нові грані Михайла Івановича Сікорського, осмислити його науковий і громадський внесок та життєвий подвиг українського патріота.

¹ Матеріали пленарного засідання Всеукраїнського історико-культурологічного форуму «Сікорські читання» // «Сікорські читання»: І Всеукраїнський історико-культурологічний форум, 7 листопада 2012 р. Збірка матеріалів. / [укл.: О. Шкира, Л. Губар, Т. Деркач, Т. Нагайко; стенограма А. Шпиля]. – Переяслав-Хмельницький: ФОП О.М. Лукашевич, 2013. – С. 18.

У 2014 році українці стали об'єктом нападу з боку так званої «братньої» Російської Федерації. Вже четвертий рік триває неоголошена російсько-українська гібридна війна. Щоб перемогти ворога, повернути втрачені території й вибороти мир, потрібна консолідація суспільства і мобілізація всіх наявних ресурсів і сил. Одним із засадничих елементів українськості була є і буде традиційна культура українського народу.

Саме тому, у своєму виступі на історико-культурологічному форумі генеральний директор Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» Олексій Лукашевич наголосив, що Михайло Сікорський протягом всього свого свідомого життя дбав про Україну і намагався врятувати і зберегти різноманітні пам'ятки української матеріальної та духовної культури. Також, Олексій Михайлович зазначив, що завдяки більше як піввіковій подвижницькій діяльності Михайла Івановича пересічний районний центр Переяславщини, занедбане і запилюжене містечко згодом перетворилося на загально визнаний культурний і музейний центр України, який відомий не лише на Наддніпрянщині, а й у Європі та й всьому світі. Ось тому відзначив доповідач є нагальна потреба повернути прадавньому місту, з понад 1100-літньою історією його первісну назву – Переяслав. Оскільки коли створювався цей музейний заповідний комплекс, саме М. Сікорський наполіг, щоби у його назві було відображено багатовікове найменування українського міста – Переяслав.

Наступні доповідачі теж наголошували на визначній ролі Михайла Сікорського у збереженні, вивченні й популяризації української духовної і матеріальної культури, а найкращим пам'ятником подвижницькій діяльності М. Сікорського став Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав» (далі – НІЕЗ «Переяслав»).

Під час VI Всеукраїнського історико-культурологічного форуму відбулося покладання квітів до могили Героя України М.І. Сікорського та чергове (п'яте) вручення Премії імені Героя України Михайла Сікорського Національної спілки краєзнавців України, яке урочисто провів його голова – доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України Олександр Реєнт. Одним із цього річних лауреатів цієї почесної Премії стала колега Михайла Івановича Сікорського

– колишня його заступниця з наукової роботи – Віра Петрівна Мельник.

Надзвичайно цікавим заходом цього річних шостих «Сікорських читань» став круглий стіл «Краєзнавство Переяславщини: дослідження, проблеми, постаті. (Пам'яті вітчизняних археологів Михайла Сікорського, Михайла Кучери, Олега Сухобокова)». Модерував цей поважний науковий форум – кандидат історичних наук, професор, заступник генерального директора з наукової роботи НІЕЗ «Переяслав» – Олександр Володимирович Колибенко. У програмі круглого столу було заявлено низку доповідей, присвячених Михайлу Івановичу. Зокрема це: «Участь М.І. Сікорського та Переяслав-Хмельницького історичного музею в археологічних дослідженнях Переяслава 1950-1960-х рр. XX ст.» – Бузян Г.М.; «Археологічна спадщина М.І.Сікорського: етнокультурний вимір» – Фігурний Ю.С.; «Михайло Сікорський – фундатор археологічної школи Переяслава-Хмельницького: історіографія проблеми» – Висовень О.І. По завершенню круглого столу доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України, завідувач відділу Інституту Археології НАН України О.П. Моця наголосив про важливість таких наукових заходів, як для пошанування пам'яті знаних вітчизняних археологів загалом, так і для популяризації археологічної спадщини Михайла Сікорського зокрема. Також Олексій Петрович відзначив, що пошанувавши особистість і науковий доробок Михайла Івановича ми тим самим сприяємо збереженню і вивченню історичної пам'яті про такого визначного сина України, як М. Сікорський.

Отже, шості «Сікорські читання» не лише пошанували пам'ять Михайла Івановича, а й сприяли продовженню комплексного вивчення й осягнення життєвого шляху, подвижницької наукової та громадсько-патріотичної діяльності світоча України й української культури. У багатьох виступах і доповідях під час проведення історико-культурологічного форуму наголошувалося на важливості системного і всебічного дослідження особистості й наукового здобутку Великого Українця, яким без сумніву був, є і буде Михайло Сікорський.

Саме тому підготована нами монографія має стати ще однією важливою складовою пізнання наукової спадщини світоча України – Михайла Сікорського.

Актуальність дослідження заявленої теми полягає в тому, що, вивчаючи життєвий шлях і наукові здобутки відомого дослідника матеріальної і духовної культури українського народу М. Сікорського, тим самим намагаємось досягнути і проаналізувати його роль в осмисленні етнокультурного розвитку України і українців від найдавніших часів до початку ХХІ ст. та збереженні для нащадків етнокультурних надбань наших пращурів і всіх тих хто мешкав на цих теренах протягом багатьох тисячоліть.

Наукова новизна праці полягає у розробці актуальної проблематики, яка, незважаючи на чимало публікацій присвячених життєдіяльності Михайла Івановича, залишається ще недостатньо вивченою й тому потребує подальших фахових студій. Комплексне й українознавче осягнення наукової спадщини М. Сікорського, на превеликий жаль, поки залишається поза увагою дослідників, тому оприлюднення цієї розвідки посприє, на нашу думку, кращу розумінню дослідницького доробку вченого, враховуючи умови в яких він жив і працював. Тож вказаною публікацією ми певною мірою доповнимо й збагатимо відомості про цю непересічну особистість.

Метою дослідження є аналіз вагомого внеску М. Сікорського у дослідження українського етнокультурного розвитку та збереження багатотисячолітньої матеріальної й духовної культури України. Для досягнення поставленої мети є доцільним вирішення таких дослідницьких завдань: охарактеризувати історіографію, джерельну базу та теоретико-методологічні засади дослідження; проаналізувати внесок М. Сікорського у збереження українських етнокультурних пам'яток; показати його внесок у створення і функціонування першого в Україні скансена (музею під відкритим небом); виявити місце археології у житті та діяльності Михайла Сікорського; розкрити етнокультурний вимір наукового доробку Михайла Сікорського; з'ясувати, яким чином М. Сікорським здійснювався пошук і збереження визначних пам'яток матеріальної і духовної культури України; підвести підсумки дослідження.

Хронологічні межі монографії охоплюють період з 20-хр.р. ХХ ст. – поч. ХХІст., що безпосередньо пов'язаний з життєдіяльністю М. Сікорського. Територіальні межі дослідження включають терени України у сучасних кордонах.

Ця праця реалізується в межах виконання науково-дослідної роботи, що фінансується з державного бюджету «Україна й українство в етнокультурних процесах світу». Вона виконується в НДІУ відповідно до напрямку планової роботи відділу української етнології протягом 2015–2017 рр.

Монографія була написана і підготована до друку у відділі української етнології. Автор вельми вдячний кандидату історичних наук, директору НДІУ Богдану Миколайовичу Галайку (за активне сприяння у процесі підготовки книги); рецензентам – доктору історичних наук, професору Леоніду Львовичу Залізняку й доктору історичних наук Павлу Павловичу Гай-Нижнику; колегам-українознавцям: Любові Григорівні Отрошко, Олегу Адольфовичу Чиркову, кандидату історичних наук Ользі Владиславівні Шакуровій, Олександру Євгеновичу Сцібану, кандидату історичних наук Олексію Васильовичу Трачуку (дякуючи їхній самовідданій праці, книга була підготовлена до оприлюднення) та доктору історичних наук, професору, члену-кореспонденту НАН України, патріарху української археології й етнології, видатному українознавцю Володимирі Даниловичу Барану, членам вченої ради НДІУ, які одногосно проголосували рекомендувати до друку рукопис монографії «Михайло Сікорський – світоч українознавства» із врахуванням зауважень і пропозицій: кандидату філософських наук, старшому науковому співробітнику відділу освітніх технологій та популяризації українознавства Світлані Миколаївні Бойко; кандидату філософських наук, завідувачу відділу освітніх технологій та популяризації українознавства Тетяні Іванівні Бойко; доктору історичних наук, доценту, завідувачу відділу історичних пам'яток українознавства Ірині Олексіївні Ворончук; доктору історичних наук, завідувачу відділу історичних студій Павлу Павловичу Гай-Нижнику; кандидату історичних наук, старшому науковому співробітнику відділу історичних студій Ірині Йосипівні Краснодемській; кандидату історичних наук, старшому науковому співробітнику відділу української етнології Сергію Степановичу Наливайку; завідувачу відділу інформаційного забезпечення та наукових комунікацій Тетяні Леонідівні Ренке; кандидату філософських наук, завідувачу відділу філософії та геополітики Віталію Михайловичу Терлецькому, вченому секретареві кандидату історичних наук Дмитру Володимировичу Толочку; кандидату

філологічних наук, завідувачу відділу української філології Анатолію Валентиновичу Ціпку; кандидату історичних наук, завідувачу відділу культурологічних досліджень кандидату історичних наук Оксані Володимирівні Овсіюк.

Також хочемо відзначити, що поява цієї праці була би не можливою без плідної співпраці з адміністрацією й колективом Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» (далі – НІЕЗ). Зважаючи на важке фінансове становище на основному місці роботи (з січня по вересень 2017 р. автор монографії працював на 0,5 ставки завідувача відділу української етнології НДІУ – це приблизно 2 200 гривень на руки), він був вимушений шукати додаткові можливості для поповнення родинного бюджету. Завдячуючи добрій волі кандидата історичних наук, доцента, генерального директора НІЕЗ «Переяслав» Олексія Михайловича Лукашевича, Юрій Степанович Фігурний був працевлаштований у цьому закладі культури всеукраїнського й світового значення.

З 18 квітня по 3 листопада 2017 р. автор монографії працюючи на посаді наукового співробітника науково-дослідного філіалу «Музей народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини» (за сумісництвом на 0,5 ставки – це майже 3 300 гривень на зарплатну картку), мав можливість співпрацювати з такими людьми, які безпосередньо були знайомі з Михайлом Івановичем Сікорським та надавали досліднику багато цінної і безцінної інформації про цю геніальну особистість – величного світоча України.

Особлива вдячність: кандидату історичних наук, професору, заступнику генерального директора НІЕЗ «Переяслав» Олександрові Володимировичу Колибенку; завідувачу науково-дослідного філіалу «Музей народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини» Миколі Володимировичу Шкірі, завідувачу науково-дослідного відділу «Музей народного сухопутного транспорту Середньої Наддніпрянщини» НІЕЗ «Переяслав» Людмилі Миколаївні Шкірі, кандидату історичних наук, старшому науковому співробітнику завідувачу науково-дослідного сектору «Музей М.М. Бенардоса» НІЕЗ «Переяслав», завідувачу науково-дослідного сектору Віктору Миколайовичу Ткаченку, завідувачу науково-дослідного сектору «Музей «Поштова станція» НІЕЗ «Переяслав» Тетяні Вадимівні Грудевич,

завідувачу науково-дослідного сектору «Музей класика єврейської літератури Шолом Алейхема» НІЕЗ «Переяслав» Ірині Ігорівні Кучеренко, завідувачу науково-дослідного відділу «Музей історії Української Православної церкви» НІЕЗ «Переяслав» Наталії Григорівні Ткаченко, завідувачу науково-дослідного відділу «Музей хліба» НІЕЗ «Переяслав» Олені Михайлівні Жам, завідувачу науково-дослідного сектору «Музей декоративно-ужиткового мистецтва Київщини» НІЕЗ «Переяслав» Лідії Сергіївні Чередниченко, завідувачу науково-дослідного сектору «Музей українського рушника» НІЕЗ «Переяслав» Наталії Любомирівні Заїці, завідувачу науково-дослідного сектору «Музей історії лісового господарства Середньої Наддніпрянщини» НІЕЗ «Переяслав» Ірині Сергіївні Бові, завідувачу науково-дослідного сектору «Музей космосу» НІЕЗ «Переяслав» Сергію Михайловичу Вовкодаву, старшому науковому співробітнику науково-дослідного відділу «Археологічний музей» НІЕЗ «Переяслав» Галині Миколаївні Бузян, провідному екскурсоводу НІЕЗ «Переяслав» Наталії Миколаївні Шкірі, молодшому науковому співробітнику науково-дослідного відділу «Музей хліба» НІЕЗ «Переяслав» Валентині Миколаївні Шакулі, молодшому науковому співробітнику науково-дослідного відділу «Музей історії Української Православної церкви» Світлані Михайлівні Авраменко й працівнику НІЕЗ «Переяслав» Ірині Олександрівні Васильченко.

Особиста подяка завідувачу науковою бібліотекою ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» Ользі Іванівні Шкірі.

Хочемо щиро подякувати кандидату історичних наук, голові Громадської культурно-просвітницької організації «Переяславський Скарб» Тарасу Юрійовичу Нагайку за допомогу в опрацюванні джерельної бази монографії та за його безкорисливу, самовіддану й титанічну працю по збереженню й популяризації творчого доробку Михайла Івановича Сікорського та увіковіченню його славетного імені як в Україні, так і за її межами, по всьому світу.

Також автор монографії висловлює свою повагу і вдячність доктору історичних наук, професору, ректору Державного вищого навчального закладу «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», академіку Національної академії

педагогічних наук Віктору Петровичу Коцуру за сприяння та підтримку.

Маємо надію, що монографія «Михайло Сікорський – світоч України» знайде свого читача та просприяє кращому осягненню етнокультурного розвитку України й українців і усвідомленню важливого місця у цих процесах геніального сина українського народу – Михайла Івановича Сікорського.

Розділ I.

Історіографія, джерельна база та теоретико-методологічні засади дослідження

Вивчаючи життя, діяльність і наукові звершення дослідника матеріальної і духовної культури українського народу М.Сікорського, тим самим намагаємось досягнути і проаналізувати основні тенденції розвитку гуманітарної науки України у другій половині XX – на початку XXI ст.

Життєвий шлях і виважений аналіз наукових напрацювань М. Сікорського щодо вивчення та збереження безцінних пам'яток матеріальної й духовної культури України й українців зацікавили багатьох учених. Окремі аспекти даної проблематики висвітлювали такі дослідники: Ю. Авраменко, В. Білоусько, І. Більченко, І. Бова, Г. Бузян, Є. Букет, Н. Булаєвська, С. Верговський, В. Вовкодав, Б. Войцехівський, О. Горбовий, Т. Грудевич, С. Дембіцький, Н. Дем'яненко, О. Жам, М. Зніщенко, Г. Козій, О. Колибенко, В. Коцур, Ю. Латиш, Ю. Легенький, Т. Нагайко, А. Мінгазутдінов, М. Махінчук, І. Піхало, Л. Сога (Науменко), Д. Тетеря, Н. Ткаченко, В. Ткаченко, Г. Ткаченко, О. Тонконог, В. Шакула, Л. Шкіра, М. Шкіра, О. Юрченко та інші.

Одним з перших дослідників біографії музеєзнавчої та краєзнавчої діяльності М. Сікорського став М. Махінчук. Зокрема у своїй документальній повісті про минувшину та сьогодення Переяславщини «Переяславський скарб: документальна повість», що побачила світ у 1989 році, Микола Гаврилович намагався висвітлити багатовіковий шлях розвитку українців Переяславщини, їх здобутки і напрацювання, та показати визначну роль Михайла Івановича у вивченні, збереженні і популяризації української матеріальної і духовної культури Середньої Наддніпрянщини.

У наступній своїй праці «Обереги нашої пам'яті: Книга для читання з історії Рідного краю» (Одеса, 1998 р.) М. Махінчук не лише розповів про звичайні події української історії прямо й опосередковано пов'язані з переяславським краєм впродовж багатьох століть, а і детально проаналізував тернисту дорогу до Храму Михайла Сікорського, який все своє свідоме життя присвятив величній меті – перетворити старожитнє українське місто Переяслав у Храм Музеїв України. Зокрема він писав: «Я із захопленням слухаю

Михайла Івановича. Господи, такі плани.... Невгамовний. Двадцять два музеї сотворив і все йому мало. Здавалося б уже і спочити можна: все-таки сімдесят п'ять літ... Лауреат Шевченківської премії, лицар ордена Богдана Хмельницького та інших високих державних нагород, почесний професор місцевого педінституту, автор кількох книг про землю переяславську та народну естетику України... А йому не сидиться удома....— Мій дім – музей, – ніби перехоплює ті думки Михайло Іванович. – А колектив – моя сім'я. Іншого життя не знаю... Я із щирою заздрістю дивлюся на велику Людину, великого збирача скарбів, творця оберегів пам'яті нашого народу і молю Всевишнього: – Дай, Боже, йому здоров'я зробити йому усе, що він намітив. Щоб справа Сікорського жила в його учнях...»¹

Зрештою майже через сім років Микола Махінчук з нагоди визначної дати, а саме присвоєння Михайлу Сікорському звання Герой України з врученням орденом Держави, видав художньо-документальну повість «Переяславський скарб Михайла Сікорського» (Київ, 2005 р.).

В анотації книги зазначено, що головний герой цієї повісті – Михайло Іванович Сікорський, творець і незмінний директор Переяслав-Хмельницького історичного музею, а згодом одноіменного історико-культурного заповідника і, врешті-решт, Генеральний директор Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав». За 55 років, очолюваний М.Сікорським колектив музейних подвижників, створив 26 оригінальних музеїв, слава про які лине далеко за межі України. Невеликому нині місту Переяслав-Хмельницькому він повернув славу колись могутнього княжого граду – захисника південно-східних земель Київської Русі. До Шевченківської премії, якої Михайло Іванович був удостоєний у 1989 року за подвижницьку працю на музейній ниві він здолав надто тернистий шлях дослідника і творця, переборюючи самодурство бездуховних чиновників та ідеологічні догми – офіційний спротив дослідженню й

¹ Махінчук М.Г. «Обереги нашої пам'яті: Книга для читання з історії Рідного краю/ Передмова І.Ф.Драча. – Одеса: РВА «Аспект», 1998 . – 224с. С.219-220.

відтворенню славетного минулого України й українського народу.¹

Наступною цікавою працею став збірник «Моє життя – мої музеї ... Збірка матеріалів на пошану пам'яті Героя України М.І. Сікорського» (Переяслав-Хмельницький, 2012 р.). Це видання безпосередньо пов'язане з початком проведення у 2012 р. Всеукраїнського історико-культурологічного форуму «Сікорські читання» у стінах ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Згодом цей форум став щорічним, і як нами зазначалося, у цьому році він відбувся вшосте. Дещо згодом цей збірник був доопрацьований і перевиданий².

Вагомим підсумком проведення «Сікорських читань» стало оприлюднення вже п'ятих наукових видань присвячених висвітленню здобуткам історико-культурологічних форумів³.

¹ Махінчук М.Г. Переяславський скарб Михайла Сікорського: Художньо – документальна повість / Вступна стаття Л.І. Андрієвського. – К.: Криниця, 2005. – 302 с. (серія «Бібліотека Шевченківського комітету»). – С.6.

² Моє життя – мої музеї... Збірка матеріалів на пошану пам'яті Героя України М.І.Сікорського [упоряд. та коментар О. Горбовий; Т. Нагайко, ред. Т. Нагайко]. –Переяслав-Хмельницький: ФОП О.М. Лукашевич, 2012. – 236 с.; Моє життя – мої музеї .. [збірник матеріалів до 90-річчя М.І.Сікорського / [упоряд. та коментар О. Горбовий; Т. Нагайко, ред. Т. Нагайко; вступ ст. Л. Новохатько]. – 2-ге вид., перероб. та доп. – Переяслав-Хмельницький, ФОП О.М. Лукашевич, 2013. – 258с.

³ «Сікорські читання»: V Всеукр. історико –культуролог. форум, 18 жовтня 2016 р. / [укл.: Т. Нагайко; стенограм. В. Вовкодав, О. Горбовий]; ДВНЗ «Переяслав-Хм. ДПУ імені Григорія Сковороди», ГО «Переяславський Скарб». – Переяслав-Хмельницький: ФОП Я.М. Домбровська, 2017. – 68 с.; «Сікорські читання»: I Всеукраїнський історико-культурологічний форум, 7 листопада 2012 р. Збірка матеріалів. / [укл.: О. Шкира, Л. Губар, Т. Деркач, Т. Нагайко; стенограма А. Шпиля]. – Переяслав-Хмельницький: ФОП О.М. Лукашевич, 2013. – 48 с.; «Сікорські читання»: IV Всеукр. історико –культуролог. форум, 13 жовтня 2015 р. / [укл.: Т. Нагайко; стенограм. І. Гайдаєнко, О. Горбовий]; ДВНЗ «Переяслав-Хм. ДПУ імені \ Григорія Сковороди», ГКПО «Переяславський скарб». – Переяслав-Хмельницький:ФОП Я.М. Домбровська, 2016. – 48 с.; «Сікорські читання»: II Всеукр. історико – культуролог. форум , 18 жовтня 2013 р . / [укл.: Т. Нагайко; стенограм. В. Вовкодав, О. Горбового]; ДВНЗ «Переяслав-Хм. ДПУ імені Григорія Сковороди»,

Наразі готується публікація чергової збірки за матеріалами VI Всеукраїнських «Сікорських читань». Всі ці видання добре відображають план заходів, оприлюднюють стенограму пленарних засідань, наводять інформацію, що висвітлює проведення цих заходів та публікують низку фахових досліджень, присвячених життю та науковій діяльності світоча України – Михайла Сікорського.

На початку жовтня 2013 р. напередодні відзначення 90-річчя з дня народження видатного українського музеєзнавця, краєзнавця, археолога, культуролога, пам'яткоохоронця, громадського діяча М.І.Сікорського побачила світ колективна монографія «Михайло Іванович Сікорський: творець історії й хранитель часу» (Переяслав-Хмельницький, 2013). Цей надзвичайно цікавий проект було реалізовано силами авторського колективу науковців НІЕЗ «Переяслав», в якому М.І. Сікорський пропрацював понад півстоліття. Ця колективна монографія повно і комплексно подає інформацію про життєвий і творчий шлях М.Сікорського. В ній фахово проаналізовано вагомий внесок, який зробив Михайло Іванович у вивчення, збереження і популяризацію духовної і матеріальної культури українського народу, охарактеризовано роль музейного подвижника у розвиток музейної, пам'яткоохоронної, краєзнавчої, археологічної справи науковий доробок М.І. Сікорського.

У передмові упорядник колективної монографії О. Жам відзначила, що музеєзнавчий, науковий доробок М.І. Сікорського, досвід пам'яткоохоронної роботи стане в нагоді історикам, мистецтвознавцям, культурологам, краєзнавцям, музейним співробітникам, працівникам органів охорони культурної спадщини, органів містобудування та архітектури, студентам і викладачам українських вишів, а також усім, хто цікавиться історією та культурною спадщиною України¹.

ГКПО «Переяславський скарб». – Переяслав-Хмельницький: ФОП О.М. Лукашевич, 2014. – 48 с.; «Сікорські читання»: III Всеукр. історико культуролог. форум, 13 жовтня 2014 р. / [укл.: Т.Нагайко; стенограм. О. Горбовий]; ДВНЗ «Переяслав-Хм. ДПУ імені Григорія Сковороди», ГКПО «Переяславський скарб». – Переяслав-Хмельницький: ФОП О.М. Лукашевич, 2015. – 68 с.

¹ Михайло Іванович Сікорський: творець історії й хранитель часу: колективна монографія, присвячена 90-річчю з дня народження

У 2013 р. у Видавничо-поліграфічному центрі «Київський університет» надруковано біографічний нарис «Михайло Іванович Сікорський». Праця вийшла у серії «Виданті вихованці та педагоги». Ця серія публікується під загальним девізом «ALMA MATER – ніхто не забутий» під спільною назвою «Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Герої – видатні вихованці та педагоги». Загалом з цим ушануванням українським вишем пов'язані імена 51 Героя – серед них 23 Героя Радянського Союзу, 18 Героїв Соціалістичної праці й 18 Героїв України. Оскільки М.І. Сікорський у 1946-1951 рр. навчався на історичному факультеті Київського державного університету імені Т.Г. Шевченка, тому його життєвий шлях і подвижницька діяльність стала темою цього цікавого дослідження. Його автори Алік Мінгазутдінов та Юрій Латиш висвітлили звитяжну долю і великі здобутки визначного подвижника музейної справи Михайла Сікорського. Дослідники показали професійне становлення М. І. Сікорського, розкрили тернистий шлях, що пройшов краєзнавчий музей під його керівництвом від занедбаного музейчика до історико-культурного заповідника, який згодом став Національним історико-етнографічним заповідником «Переяслав»¹.

У висновках дослідники зазначили, що завдяки М.І. Сікорському старовинне українське місто Переяслав перетворилося на місто музеїв, відомих не лише в Україні, але й далеко за її межами, тому за великі успіхи в розвитку музейної справи, активну участь в громадському житті міста йому було присвоєно звання Почесного громадянина м. Переяслав-Хмельницький².

Також ми не можемо оминати розділ, присвячений 90-річчю з дня народження музейника Михайла Сікорського у науковому журналі «Краєзнавство» №4 (75). – 2013 р. Зокрема у ньому були оприлюднені такі статті дослідників з Переяслава-Хмельницького: Юрія Авраменко «Пам'яткоохоронна діяльність Михайла Івановича

М.І.Сікорського. – Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав», 2013. – С.7.

¹ Мінгазутдінов А. Ф, Латиш Ю.В. Михайло Іванович Сікорський. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2013. – С.2.

² Там само. – С. 78.

Сікорського» (С.99-104); Ганни Ткаченко «Фундатор Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини» (С.105-110), Олександра Горбового «М.І.Сікорський, як рятівник історико-культурної спадщини затопленого Придніпров'я (1950-ті – І-е десятиліття 2000-х р.р.)» (С.111-117); Олександра Юрченка, Олександра Колибенка «Михайло Сікорський – засновник Переяславської археологічної школи» (С. 118-122); Дмитра Тетері, Валентини Білоусько «Михайло Сікорський та Тамара Мовша – будівничі першого в Україні Музею трипільської культури» (С.123-128); Вікторії Вовокодав «Колекція особистих нагород М.І. Сікорського» (С.129-135); Олени Жам, Наталії Ткаченко «Пам'ять про нього не згасне...» (С.279-285).¹

Усі статті опубліковані у цьому друкованому органі Національної спілки краєзнавців України об'єднує високий рівень аналітичного осмислення вченими подвижницької діяльності М.І. Сікорського, його звитяжні зусилля спрямовані на дослідження прадавньої історії України, пошук і збереження унікальних пам'яток української матеріальної і духовної культури, створення перлини Переяславських музеїв – скансену тощо.

28 листопада 2014 року на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 27. 053. 01. у ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» було захищено дисертаційне дослідження на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – Історія України Людмили Соги (Науменко) «М.І.Сікорський: інтелектуальний портрет краєзнавця, організатора музейної справи в Україні (1950-і р.р. – поч.ХХІ ст.)», (науковий керівник – доктор історичних наук, професор, дійсний член Національної академії педагогічних наук України Віктор Коцур). У авторефераті дисертації Людмила Василівна зазначила: «Дослідження інтелектуальної біографії визначних національних діячів, їх багатогранної діяльності та творчої спадщини належать до важливих завдань сучасної історичної науки. Особливу увагу привертають історичні постаті, діяльність яких припадає на складний період суспільно-політичних трансформацій ХХ-ХХІ

¹ Краєзнавство. Науковий журнал, 2014. – №4 (85). – С. 99-135; 279-285.

ст., зокрема, післявоєнні роки, застою і краху тоталітарної системи, становлення незалежної Української держави, яка вимагала зусиль мільйонів пересічних українців, а також видатних представників освіти і культури України. До когорти таких діячів належить Михайло Іванович Сікорський, організатор музейної справи на Переяславщині, Герой України. Вивчення його інтелектуальної біографії, становлення суспільно-політичних поглядів, формування громадських та культорологічних пріоритетів у контексті музейної справи дає можливість не лише розширити уявлення про доленосні події, а й врахувати історичний досвід видатного краєзнавця, глибше осягнути роль особи в історії нашого народу, котра зробила вагомий внесок як у музейну розбудову міста Переяслава-Хмельницького, так і культурну сферу усієї України»¹

Непересічна особистість та видатний наковий доробок Михайла Сікорського постійно перебуває у центрі уваги українських дослідників, які й надалі у своїх працях намагаються дослідити і проаналізувати його значний внесок у збереження, вивчення та популяризацію духовної та матеріальної культури українського народу.

Джерельною базою дослідження слугують праці М. Сікорського та Є. Іщенка, а також спогади друзів, колег і громадських діячів про М. Сікорського. Зокрема: Ю. Авраменка, Л. Аврамич, Т. Богуш, Н. Бойко, Г. Бузян, П. Бутника, Г. Васько, Н. Вишаровської, В. Воловика, Н. Гаврилук, Г. Гасек, Ц. Гехтман, Л. Готліної, В. Григоренка, О. Гудин, Ф. Дарди, С. Дембіцького, В. Дзюби, П. Довгошиї, Г. Домніча, Г. Дуди, Т. Дутки, О. Жам, Н. Заїки, М. Зачепи, А. Євсевського, Л. Кірпікіна, А. Ковальської, О. Коломійця, Т. Косміної, Н. Костюк, Г. Красовської, Г. Лебедєвої, М. Литвиненка, Л. Лиховид, Є. Лов'ягіна, В. Лялько, М. Мащенко, О. Мельника, Л. Мех, Є. Набойченка, Л. Орел, К. Поліщука, Л. Романенко, М. Сидоренка, В. Скряги, О. Тарасенка, О. Тесленко, Н. Ткаченко, С. Убоженка, В. Хоменко, С. Чайковського, Л. Чередніченко, Н. Черней, В. Шавейко, М. Шкіри, Л. Шкіри, О. Юзвікової, П. Юркової та інших.

¹ Сога Л.В. М.І Сікорський: інтелектуальний портрет краєзнавця, організатора музейної справи в Україні (1950-і р.р. – поч.ХХІ ст.). Автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. іст.наук. – Переяслав-Хмельницький, 2014. – 24с.

Творчий доробок М.Сікорського становить понад 100 наукових праць (монографії, книги, брошури, статті, тези, наукові звіти, тематико-експозиційні плани тощо). Серед них хочемо виділити такі його книги й праці, написані ним, як особисто, так і у співавторстві: Сікорський М.І., Швидкий Д.Т. На землі переяславській. – К.: Наук. думка, 1971. – 208 с.; Сікорський М.І., Швидкий Д.Т. На землі переяславській. – К.: Наук. думка, 1983. – 256 с.; Сікорський М.І., Шимченко Д.Н. Переяславські музеї просто неба. – Переяслав-Хмельницький, 2000. – 52 с.; Жам М.І., Легенький Ю.Г., Сікорський М.І. Українська народна естетика. – К.: ДАЛПУ, 1996. – 256с.; Сікорський М.І. Батушан О.Д. Київщина. Короткий путівник. – К., 1976. – 208 с.; Сікорський М.І., Тинна Л.І. Скарби нашої пам'яті. Фотоальбом. – К.: Мистецтво, 1993. – 192 с.; Сікорський М.І. Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав» // Пам'ять століть. – 2008. - №1-2. – С.69-119. та інші.

Теоретико-методологічною основою монографії стали діалектичні принципи історико-культурного розвитку: принципи історизму, науковості та об'єктивності у висвітленні явищ минулого на основі комплексного українознавчого використання загальнонаукових, спеціальних, міждисциплінарних методів дослідження. З метою уникнення необ'єктивності й тенденційності у висвітленні ролі М.Сікорського у вивченні та збереженні матеріальної і духовної культури українського народу, автор керувався насамперед принципом наукової об'єктивності. Реалізація якого зумовлена комплексним аналізом як історіографічних напрацювань, так і поважної джерельної бази, що стосується проблематики монографічного дослідження. У монографії використана усна історія як метод наукового дослідження, який допомагає і формує міждисциплінарний діалог. Також у праці використовуються загальнонаукові методи: синтез, аналіз, індукція та дедукція.

Таким чином, історіографія проблеми, джерельна база, теоретичні основи та методологія на основі якої здійснено дослідження зазначеної проблематики, відповідає авторській концепції й методологічним принципам вивчення і опрацювання подвижницької ролі М.І. Сікорського у становленні музейної справи, краєзнавства, археології, народознавства Переяславщини.

Розділ 2.

Внесок Михайла Сікорського

у збереження українських етнокультурних пам'яток

Аналізуючи життєвий шлях і наукові здобутки відомого дослідника матеріальної і духовної культури українського народу М.І. Сікорського, тим самим намагаємося досягнути, як його подвижницька діяльність вплинула на етнокультурний розвиток України і українців у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст.

Аналітичні студії щодо вивчення життя і професійних здобутків вченого здійснив кандидат історичних наук, професор, Олександр Володимирович Колибенко, який зокрема зазначає: «Михайло Іванович Сікорський народився 13 жовтня 1923 року в м. Чигирині. У лихоліття Голодомору залишившись без батьків, він сповна спізнав, що таке голодне дитинство та раннє сирітство, виховання у дитячому будинку. У роки Другої світової війни працював на заводі у Сибіру. З 1946 по 1951 рік навчався на історичному факультеті Київського державного університету імені Тараса Шевченка, після закінчення якого потрапив до Переяслава. Ставши у 1951 році директором маленького районного історичного музею. Михайло Іванович працював на цій посаді 57 років (до 2008 року). За цей час очолюваний ним заклад пройшов шлях від районного історичного музею до історико-культурного заповідника обласного підпорядкування (1979 рік), а потім – до Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» (1999 рік), який у даний час є одним з найбільших заповідників України. До складу цього заповідника площею 3050 га нині входять територія міста Переяслава-Хмельницького, його околиць, навколо яких визначені охоронні зони. У його складі 371 нерухома пам'ятка історії й архітектури українського народу, 26 тематичних музеїв різних профілів: історичний, археологічні, літературні, етнографічні, технічні тощо. Основний музейний фонд заповідника складає 170 848 одиниць зберігання. Серед них: унікальна археологічна колекція, колекція козацького періоду

XVI–XVII ст. (1800 од.), колекція стародруків XVI–XVIII ст. (10 тис. од.)».¹

З цим твердженням солідаризується ректор ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», доктор історичних наук, професор, дійсний член НАПН України Віктор Петрович Коцур. Зокрема, він наголошує: «Михайло Іванович Сікорський залишив на згадку про себе 26 музеїв, що входять до духовної скарбниці української держави. Завдяки його зусиллям та кропіткій праці очолюваного ним колективу, у співдружності з науковцями Переяслав-Хмельницького педуніверситету було розпочато складну й багаторічну роботу по вивченню, узагальненню та відродженню величезних пластів історичного минулого Переяславського краю, як одного з головних регіонів формування українського етносу».²

Розуміючи важливість збереження української традиційної культури М. Сікорський розпочав цілеспрямовану працю над створенням низки музейних зібрань, які мали допомогти українцям зберегти власні етнокультурні здобутки. Першим таким науково-освітнім осередком став Переяслав-Хмельницький історичний музей. Впродовж 50–80-х років ХХ ст. його виставкові зали й фонди суттєво поповнилися цінними експонатами. Це дало змогу розширити музейні експозиції і широко представити не лише історію Переяслава Х-ХХ ст., а і Переяславщини, яка є безумовно окрасою Середньої Наддніпрянщини.

Саме поняття «Наддніпрянщина» є дуже важливим для осягнення українського етнокультурного розвитку. Саме Лівобережна і Правобережна Україна (Наддніпрянщина), які входили спочатку до складу Російської імперії, а згодом до комуністичної, викристалізували і сформували цілісний український етнокультурний простір, що з часом об'єднав навколо себе всі інші етнографічні регіони де мешкали українці. Тому дослідження етнокультурних традицій Наддніпрянщини дає змогу вченим осягнути визначальні

¹ Колибенко О. В. Пам'яті Михайла Івановича Сікорського // Наукові записки з української історії: зб. наук. ст. – Переяслав-Хмельницький, 2011. – Вип. 27. – С. 358.

² Коцур В. П. Назавжди у пам'яті вічних поколінь // Наукові записки з української історії: зб. наук. ст. – Переяслав-Хмельницький, 2011. – Вип. 27. – С. 3.

тенденції і закономірності становлення і розвитку традиційної української культури та головні етапи формування цілісного етнокультурного простору України¹.

Оскільки Переяслав і Переяславщина є одним з базових центрів Середньої Надніпрянщини, то збереження і вивчення їх славної історії допоможе українцям досягнути динаміку українських етнокультурних процесів.

Загалом, у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. за ініціативи та безпосередньої участі М. Сікорського було створено понад два десятки музеїв. Серед них такі: Археологічний музей, Музей народного одягу Середньої Надніпрянщини, Музей Г.С. Сковороди, Музей народно-прикладного мистецтва Київщини, Музей архітектури давньоруського Переяслава, Музей історії розвитку бджільництва зони Середньої Надніпрянщини, Музей хліба, Музей кобзарства, Музей українських обрядів, Музей історії Української Православної Церкви, Музей сухопутного транспорту, Музей українського рушника, Музей трипільської культури, Музей козацької слави, Музей пам'яті Поліського району Київської області, Музей історії лісового господарства та Музей «Заповіту» Т. Г. Шевченка. Це був останній музей, який створив М. Сікорський. З цього приводу його колега й однодумець С. Дембіцький зазначив: «18 квітня 2008 року в будинку лікаря А. Й. Козачковського, де 50 років розміщувався історичний музей, після капітального ремонту та реконструкції приміщення був відкритий Музей Заповіту Т. Г. Шевченка. Із цим будинком Михайла Івановича пов'язувало дуже багато. Тут він проживав з 1951 року, коли прибув на посаду директора історичного музею, і аж до 1965 року, коли йому надали квартиру. Михайло Іванович дивився на останній музей, який відкрився в заповіднику, і перед його очима пропливали всі етапи творення музейного комплексу в Переяславі-Хмельницькому».²

¹ Фігурний Ю. Валентина Борисенко – відома дослідниця українських етнокультурних традицій // Етнічна історія народів Європи. – Вип. 46. – К., 2015. – С. 14.

² Дембіцький С. М.І. Сікорський – видатний музейник і музеєзнавець // Михайло Іванович Сікорський: творець історії й хранитель часу: колективна монографія, присвячена 90-річчю з дня народження М.І. Сікорського. – Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав» – 2013. – С. 53.

Але, найбільшим успіхом і досягненням М. Сікорського та його співробітників, стверджує С. Дембіцький, стало відкриття в 60-х рр. XX ст., першого в Україні скансену (музейно-виставкового зібрання просто неба) – Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини.¹

О. Жам і Н. Ткаченко наголошують, що ідея створення першого в Україні музею-скансену виношувалася переяславськими музейниками та їхнім очільником М.І. Сікорським упродовж кількох років, зрештою, на початку 60-х років XX ст. він був відкритий. Також дослідники зазначають: «Музей народної архітектури та побуту в Переяславі-Хмельницькому – одна з найбагатших скарбниць із історії народної архітектури, культури, побуту українців Середньої Наддніпрянщини. В основі експозиції – наддніпрянське село II пол. XIX ст. – поч. XX ст. (Київщина без північних районів, Черкащина, північні райони Кіровоградщини та західні Полтавщини) – історико-культурної області, де найбільш інтенсивно проходив процес консолідації та формування української народності й нації. Музеї народної архітектури та побуту під відкритим небом (скансени) у світовій практиці вважаються найбільш дохідливою, раціональною та дієвою формою комплексного показу пам'яток матеріальної й духовної культури в умовах, максимально наближених до природних. Музейні експозиції відтворюють побут, матеріальну й духовну культуру попередніх епох, розкривають традиційні ремесла та види діяльності, характерні для відповідної місцевості й часу. Відвідувачі такого музею дістають можливість побувати в реконструйованому населеному пункті минулого, отримати загальне уявлення про життя та побут окремого регіону чи країни в цілому, у нашому випадку – сільського населення Середньої Наддніпрянщини».²

На час створення скансену у Переяславі-Хмельницькому, Україна у форматі УРСР перебувала у складі

¹ Там само. С. – 48.

² Жам О., Ткаченко Н. М. І. Сікорський – творець скансену на Татарській горі // Михайло Іванович Сікорський: творець історії й хранитель часу: колективна монографія, присвячена 90-річчю з дня народження М.І. Сікорського. – Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав» – 2013. – С. 73.

СРСР. Українська Радянська Соціалістична Республіка – це своєрідне квазідержавне утворення, що існувало на переважній більшості українських етнічних земель з деякими перервами у 1917-1991 рр. і безпосередньо являлося невід’ємною складовою частиною Союзу Радянський Соціалістичних Республік (1922-1991). Радянська Україна мала деякі ознаки як держави (прапор, герб, гімн, територію, міністерства, відомства, власний партійно-бюрократичний апарат тощо), так і колонії (всі найважливіші питання вирішувалися не в Києві, а у Москві, союзні інстанції мали завжди пріоритет над республіканськими, інтереси України й українців завжди перебували на останніх місцях у шкалі цінностей компартійної влади метрополії).

У 50–80-ті роки XX ст. тоталітарна влада намагалася остаточно вирішити національне питання і створити нову прогресивну соціалістичну спільноту – радянський народ. Все те величезне етнокультурне надбання багатьох етносів, які мешкали у «вільній сім’ї народів» (де-юре), а насправді в «імперії зла» (де-факто), мало перетворитися в єдиний монолітний радянський супер(мега)етнос. Вся багатомовність, різнокультурність і багатоманітність народів СРСР аж ніяк не влаштовувала партійних ідеологів, навіть офіційне формулювання «соціалістичне за змістом, національне за формою» стосовно українців, грузин, литовців, латвійців, естонців, молдаван, білорусів, казахів, киргизів, туркмен, таджиків, узбеків, вірмен, азербайджанців та інших спільнот, на їх думку, вже почало морально застарівати. Товариш Суслов та його поплічники прагнули створити радянський народ з єдиною мовою – російською і вірою – комуністичною, а традиції і звичаї мали бути уніфікованими, офіційно затвердженими та єдиними для всіх мешканців СРСР. Оскільки Українська Радянська Соціалістична Республіка була одним із наріжних каменів тоталітарної комуністичної системи, тому партійні ідеологи приділяли особливу увагу процесам деукраїнізації, русифікації, денаціоналізації і комунізації України і українців. Академічна наука й науковці УРСР теж мали виконати своє завдання – створити й утвердити в суспільстві комунорадянські звичаї і традиції, пропагувати комуністичні ідеї й

ідеали та всіляко применшувати, принижувати етнокультурне надбання пращурів.¹

Головною метою радянських керівників було перетворення СРСР у могутню наддержаву та розповсюдження комунізму у всепланетарному масштабі. Задля цього амбітного завдання тоталітарні вожді здійснювали модернізацію, колективізацію, індустріалізацію тощо. Україні й українцям у цих планах відводилося важливе місце. УРСР мала стати одним з найпотужніших індустріальних центрів СРСР.

Як відзначають дослідники М. Шкіра й Л. Шкіра масові проектні і практичні будівельні роботи в Україні розпочалися ще у 1927 р., після спочатку спорудження Дніпровської гідроелектростанції (ДніпроГЕС), а завершилися ці роботи лише у 1975 р. За цей час Дніпро від державного кордону з Білоруссю до Каховки було перетворено в каскад водосховищ. Найвідоміші з них – ДніпроГЕС у Запоріжжі (1927-1932, завершено відбудову у 1950 р.); друга черга – ДніпроГЕС-2 (1969-1975); Каховська ГЕС (1950-1956 рр.); Кременчуцька ГЕС (1954-1960); Київська ГЕС (1960-1964); Дніпродзержинська ГЕС (1956-1964) і остання – Канівська ГЕС (1963-1975) завершила Дніпровський каскад гребель.²

У зв'язку з введенням в експлуатацію Канівської ГЕС та створенням штучного Канівського водосховища великі терени Східної Наддніпрянщини, у тому числі і Переяславщини, мало поглинути рукотворне море. Разом з їх природними, археологічними, історичними, архітектурними й культурними пам'ятками. Радянські чиновники й можновладці не переймалися знищенням великого українського етнокультурного комплексу, а навпаки – це їх надзвичайно тішило, оскільки денаціоналізовані та радянізовані українці, позбавлені своєї історії, традицій, звичаїв та культури дуже

¹ Фігурний Ю. Валентина Борисенко – відома дослідниця українських етнокультурних традицій // Етнічна історія народів Європи. – Вип. 46. – К., 2015. – С. 14.

² Шкіра М., Шкіра Л. До питання вивчення затоплених водами Канівського водосховища правобережних та лівобережних сіл Переяславщини в 60-70-х роках ХХ століття // Переяславка: Наукові записки Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»: Збірник наукових статей. – 2015. – Випуск 9 (11). – С. 414.

швидко стануть манкуртами, безбатченками і надійними гвинтиками тоталітарної системи й безвідмовними будівельниками комунізму.

Незважаючи на потужний ідеологічний тиск багато українців намагалися зберегти свою самобутність та порятувати власні етнокультурні пам'ятки. Одним з них був і М. Сікорський, а кожен створюваний ним музей допомагав зберегти цінну історико-культурну спадщину українського народу.

Одним з таких важливих етнокультурних проєктів і стало створення на початку 60-х рр. XX ст. – Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини. Ще у середині 50-х рр. XX ст. переяславський краєзнавець Єфрем Іщенко перейнявся ідеєю про важливість збереження, відтворення й демонстрування широкому загалу найважливіших подій в історії українського народу засобами монументальної пропаганди. Для реалізації цього амбітного завдання він запропонував створити музейний заклад, але не звичайний, а музей історії й природи України під відкритим небом.¹

Врешті-решт, ця перспективна ідея зацікавила й М. Сікорського, і, як зазначає О. Горбовий, з 1961 р. вони об'єднали свої зусилля задля створення у місті Переяслав-Хмельницький першого в Україні Музею просто неба².

Створення скансену суттєво пришвидшило будівництво Канівського гідровузла. М. Сікорський мобілізував усіх своїх співробітників в ім'я порятунку української етнокультурної спадщини і створення майбутньої музейної експозиції. Колишній фотограф НІЕЗ «Переяслав» В. Воловик так згадує про ту напружену роботу: «1971-1972 роки – пік розбудови Музею народної архітектури та побуту. У той час у В'юнищах, старих Циблях, Комарівці, Підсінному, Андрушах усі споруди можна було придбати за ціною дрів або й зовсім даром. Було із чого вибрати! Якби лише встигав перевозити та збирати. Бригада музейних реставраторів перевантажилася роботою

¹ Іщенко Є.Ф. До проєкту першого на Україні Переяслав-Хмельницького музею просто неба. – Переяслав-Хмельницький, 1969. – С. 2-3.

² Горбовий О. О. М. І. Сікорський як рятівник історико-культурної спадщини затопленого Придніпров'я (1950-ті – І-е десятиліття 2000-х рр.) // Краєзнавство. – 2013. – № 4. – С. 113.

по саме нікуди. Тоді ж і з'явився філіал реставраційних майстерень на чолі з Пакаловим. Специфіка цієї реставраційної організації була – розбирати, перевозити і збирати споруди. Вони займалися великими пам'ятками архітектури: церква, поміщицький будинок. І все одно не встигали. Михайло Іванович на той час почав практикувати такий спосіб виходу зі становища: у вільний час, вихідні дні працівники музею мали можливість додатково заробити на розбиранні, перевезенні та збиранні невеликих споруд – комор, сажків, сараїв, хат. Проблема полягала в оплаті цієї понаднормової праці. Директор, на мою думку, свідомо пішов на порушення фінансової дисципліни, щоби урятувати від вогню та води ті споруди, які мали історичну та етнографічну цінність, а законним способом встигнути це зробити на ту пору вже було не можливо. Невблаганно наближався час затоплення придніпровських сіл»¹.

Зрештою, самовіддана праця музейників під керівництвом М. Сікорського сприяла наповненню експонатами музейних експозицій й творенню самого скансену. Н. Дем'яненко відзначала: «Завдяки П.Т. Троньку було прийняте рішення про виділення 30 га землі на Татарській горі. Із березня 1964 року тут почали насаджувати дендропарк. Висадили 45 тис. дерев, 35 тис. кущів і з часом на гору перевозили все, що мало зникнути з лиця землі під водою штучного моря під час будівництва Канівської гідроелектростанції. Історичні цінності сіл В'юнища, Комарівки, Андрушів, Підсінного, Цибель: старі хати, повітки, клуні, комори, громадські будівлі, вітряки, – усе що зникло б під водою або з швидкоплинним часом. Перевозили абсолютно все: вишиті та ткані рушники, скатерті, одяг, глиняний посуд, лави, столи, дощані поли для спання, жердки та полиці для одягу, скрині, шафи»².

¹ Воловик В. Ф. Людина легендарна, і сам був творцем легенд // Михайло Іванович Сікорський: творець історії й хранитель часу: колективна монографія, присвячена 90-річчю з дня народження М.І. Сікорського. – Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав» – 2013. – С. 338.

² Дем'яненко Н. Дружні стосунки М. І. Сікорського // Михайло Іванович Сікорський: творець історії й хранитель часу: колективна монографія, присвячена 90-річчю з дня народження М.І. Сікорського.

Врешті-решт, етнокультурний проект Є. Іщенка й М. Сікорського був реалізований. З цього приводу О. Горбовий пише: «Символічно, що офіційно Канівський гідровузол та переяславський Музей просто неба почали будувати у 1964 р., приурочивши початок їхнього створення до 150-річчя від дня народження Т.Г. Шевченка... У 1971 р. переяславський музей просто неба офіційно відкрили для відвідувачів, а у 1976 р. остаточно заповнилася чаша Канівського водосховища. У подальшому музейні працівники велику увагу приділяли врятуванню археологічних пам'яток узбережжя Канівського водосховища від руйнівної дії води».¹

Отже, завдяки подвижницькій діяльності М. Сікорського та його однодумців та помічників Є. Іщенка, М. Жама, П. Щербини, О. Юзвікової та багатьох інших колег і співробітників у Переяслав-Хмельницькому було створено перший в Україні Музей під відкритим небом та збережено від знищення величезний український етнокультурний комплекс: традиційні пам'ятки народної архітектури, речі повсякденно вжитку тощо.

Також ми хочемо навести фахову й об'єктивну оцінку вагомого внеску М. Сікорського у вивчення та збереження українського етнокультурного простору. О. Жам і Н. Ткаченко наголошують: «Михайло Іванович Сікорський вніс неоціненний вклад в розвиток музейної справи на Переяславщині, був творцем низки музеїв Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав», найпомітніший з-поміж яких – Музей народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини. Створення першого в Україні музею-скансену – велика подія в культурному житті українського народу. Очільником, натхненником і двигуном усієї роботи зі створення рукотворного наддніпрянського села XIX ст. був Михайло Іванович Сікорський. Під його безпосереднім керівництвом вирішувалися важливі питання музейного проектування: вивчення досвіду, планування, вибір території під музей і розташування об'єктів на місцевості, визначення принципів вирішення історико-архітектурних і

– Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав» – 2013. – С.251.

¹ Горбовий О. О. М. І. Сікорський як рятівник історико-культурної спадщини затопленого Придніпров'я (1950-ті – І-е десятиліття 2000-х рр.) // Краєзнавство. – 2013. – № 4. – С. 115-116.

етнографічних завдань через засоби музейного показу... Незважаючи ні на що, музей став важливим науково-дослідним, культурно-освітнім закладом, який викликає зацікавлення культурною спадщиною минулого та розуміння багатосторонніх її аспектів, допомагає збагнути значення духовних надбань народу, сприяє кращому розумінню історичних та соціально-економічних процесів, сприяє формуванню національної свідомості молодого покоління. Сьогодні переяславський музей – це більше ніж просто скансен. Він вигідно вирізняється з-поміж інших музеїв під відкритим небом, принаймні з двох причини. По-перше, він представляє собою концепцію музеїв у музеї, а по-друге, тут зібрані й відтворенні об'єкти культурної спадщини, знаряддя праці, предмети побуту, витвори мистецтва, починаючи з доби пізнього палеоліту до наших днів. Переяславський скансен – архітектурно-етнографічний комплекс під відкритим небом із низкою окремих міні-музеїв в окремих приміщеннях. Тринадцять тематичних музеїв, розміщених на території Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини є не просто окремими, самостійними експозиціями, а утворюють взаємопов'язаний комплекс, у якому проводиться усестороння реконструкція минулого. Історія не лишила нам імен творців видатних пам'яток народної архітектури, які прикрашають Музей народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини в древньому Переяславі, нашу землю і є нашою національною гордістю, проте лишилися в пам'яті імена людей, які врятували із забуття ці витвори. Імена ці заслуговують глибокої пошани та увічнення. Серед них на почесному місці – МИХАЙЛО ІВАНОВИЧ СІКОРСЬКИЙ – творець переяславського скансену».¹

О. Горбовий так оцінює роль М. Сікорського у збереженні історичної та етнокультурної спадщини: «Завдяки його невтомній діяльності десятки архітектурних пам'яток, сотні археологічних артефактів та тисячі предметів побуту знайшли своє місце у фондах та експозиціях переяславських

¹ Жам О., Ткаченко Н. М. І. Сікорський – творець скансену на Татарській горі // Михайло Іванович Сікорський: творець історії й хранитель часу: колективна монографія, присвячена 90-річчю з дня народження М.І. Сікорського. – Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав» – 2013. – С. 117, 119-120.

музеїв. Вони збагатили українську історичну науку та розширили світогляд сотень тисяч відвідувачів. Тим самим музейний будівничий зробив справді безцінний внесок у справу врятування історико-культурної спадщини затопленого Придніпров'я».¹

К. Поліщук відзначає: «М. І. Сікорський – це постать не тільки всеукраїнського, а й європейського чи, можливо, навіть всесвітнього масштабу. Той запал і та відданість, з якими він займався історичними дослідженнями і музейним будівництвом протягом усього свого життя, дозволили зібрати матеріали виняткової історичної, наукової та художньої вартості. Артефакти, які він познаходив, виставлялися у Версалі та інших провідних виставкових центрах світового значення. А все ж збиралося по крихтам... Без його втручання сотні перлин української історичної спадщини могли б назавжди так і залишитися невідомими. Віднайти якомога більше таких матеріалів, зробити їх відомими широкій освіченій громадськості, зберегти та повністю передати майбутнім поколінням – цю справу М. І. Сікорський вважав головною у своєму житті».²

Наостанок ми хочемо зацитувати слова близького друга й однодумця Михайла Сікорського – Петра Тронька: «Талановитий, далекоглядний і неперевершений організатор вітчизняної музейної справи, авторитетний керівник великого колективу, історик-професіонал, учений. Поборник української культури. І не тоді, коли «модно», бути таким поборником, а у «врем'я люте». Усе це – Михайло Іванович, який самовідданою патріотичною працею створив те, що залишиться на віки. Все скороминуще, але його ім'я золотими літерами буде написано на скрижалях вітчизняної історії. Бо

¹ Горбовий О. О. М. І. Сікорський як рятівник історико-культурної спадщини затопленого Придніпров'я (1950-ті – І-е десятиліття 2000-х рр.) // Краєзнавство. – 2013. – № 4. – С. 116.

² Поліщук К.А. Творець історії й хранитель часу. // Михайло Іванович Сікорський: творець історії й хранитель часу: колективна монографія, присвячена 90-річчю з дня народження М.І. Сікорського. – Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав» – 2013. – С. 430.

своїми музеями він довів, що українці – це великий і давній народ, який зробив вагомий внесок у світову цивілізацію»¹.

М.І. Сікорський жив і працював у складні часи, коли будь-який науковець, що займався українською етнографією міг бути звинувачений у т.зв. «українському буржуазному націоналізмові». Михайло Іванович був сином свого часу, і, ймовірно, усвідомлював, що не всі його проекти будуть вітатися компартійними чиновниками та розумів, що іноді він сам зі своїми колегами, балансує на межі фолу (дозволеного). Незважаючи на ці небезпечні ризики, М. Сікорський використовуючи підтримку своїх друзів, зокрема В. Заболотного, П. Тронька, І. Гончара й наполегливу працю колег, крок за кроком, експонат за експонатом творив музейні експозиції й музеї, щоби, врешті-решт, перетворити звичайнісінький занедбаний радянський райцентр у осередок збереження і відтворення української етнокультурної спадщини Середньої Наддніпрянщини. Не всі задуми М. Сікорському вдалося реалізувати, але все те, що він зміг досягти й втілити у життя вражають своєю титанічністю. Зрештою, прийшов час Переяславу і переяславчанам віддати шану своєму Титану – відкрити музей, поставити пам'ятник, назвати площу його прізвищем, оскільки, на нашу думку, М. І. Сікорський заслуговує на це.

Отже, М. І. Сікорський фахово досліджував матеріальну і духовну культуру Середньої Наддніпрянщини загалом та Переяслава й Переяславщини зокрема. Завдяки наполегливій, самовідданій і подвижницькій праці М. Сікорського було досліджено, зібрано, упорядковано й збережено багато цінних пам'яток української традиційної культури та створено перший в Україні етнографічний музей просто неба, а Переяслав-Хмельницький перетворився на своєрідний музейний та етнокультурний центр Середньої Наддніпрянщини.

¹ Тронько П. Великий син і Герой України // Махінчук М.Г. Переяславський скарб Михайла Сікорського: Художньо – документальна повість / Вступна стаття Л.І. Андрієвського. – К.: Криниця, 2005. – 302 с. (серія «Бібліотека Шевченківського комітету»). – С. 259.

Розділ 3.

Місце археології у житті та діяльності Михайла Сікорського

Людство завжди цікавилось минулим. Зрештою, це зацікавлення допомогло і посприяло створенню археології. Археологія – наука, що вивчає історичний розвиток прадавніх й давніх етнічних спільнот за їхніми матеріальними залишками життя та діяльності, стародавніми речовими пам'ятками та досліджує як окремі старовинні предмети так і цілісні етнокультурні комплекси, що відкриваються завдяки цілеспрямованим археологічним розкопкам. На основі отриманих нових знань вченими (археологами, істориками, етнологами, етнографами тощо) фахово відтворюється цивілізаційне минуле людства, яке недостатньо або зовсім не висвітлено історичними (писемними) джерелами¹.

М. Сікорський, очоливши провінційний музей, зрозумів надзвичайну важливість археології як для розширення і збагачення музейних експозицій так і для кращого осягнення давньої минувшини України.

З цього приводу соратниця й учениця Михайла Івановича Сікорського, багатолітня завідувачка науково-дослідного відділу Археологічний музей НІЕЗ «Переяслав», Галина Миколаївна Бузян зазначає: «Михайло Іванович Сікорський, не будучи археологом за освітою, але як дослідник за натурою та покликанням, поставив археологію на одне з чільних місць у своїх наукових дослідженнях, зробив археологічні матеріали фундаментом музейного будівництва на Переяславщині та внаслідок цього долучився до найвідоміших археологів і краєзнавців, які будь-коли працювали на території краю, особисто зробив вагомий вклад в археологічну науку»².

¹ Фігурний Ю. Археологічна експедиція як форма наукової комунікації // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. 2015. Вип. 19. – С. 369.

² Бузян Г. М.І. Сікорський – археолог // Михайло Іванович Сікорський: творець історії й хранитель часу: колективна монографія, присвячена 90-річчю з дня народження М.І. Сікорського. – Переяслав-Хмельницький: Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав», 2013. – С. 139.

Ми переконані, що Михайла Сікорського можна поставити поруч з такою геніальною особистістю як Генріх Шліман (першовідкривач Трої та інших важливих археологічних пам'яток). Разом з тим, Михайло Іванович не лише свою закоханість в археологію зберіг у власному серці до останнього подиху, але все свідоме життя підвищував власний кваліфікаційний рівень, у тому числі в археології.

Підсумком цієї титанічної роботи, як справедливо стверджують О. Колибенко і О. Юрченко, стало формування у кінці 80-х – на поч. 90-х рр. ХХ ст., Переяславської археологічної школи, фундатором якої, безсумнівно, був М. Сікорський¹.

Михайло Іванович – надзвичайно багатогранна особистість- енциклопедист, який вмів фахово поєднати у своїй діяльності музеєзнавчі, археологічні, історичні, краєзнавчі, пам'яткоохоронні та ін. напрямки. Разом з тим, на нашу думку, археологія завжди залишалася у центрі наукових зацікавлень переяславського генія, оскільки польові дослідження допомагали не лише фахово вивчати минувшину України, а й за досить короткий термін знаходити, опрацьовувати багаточисленні археологічні знахідки, що суттєво збагачували музейні фонди, а найкращі з них згодом ставали експонатами й окрасою музеїв Переяслава. Коли М. Сікорського призначили директором, то перед ним поставили завдання перетворити музейний заклад, в якому на той час нараховувалося лише кілька десятків малоцінних експонатів у потужний ідеологічний осередок, який повинен був пропагувати 300-річчя возз'єднання братських народів. Попри деяку підтримку партійних діячів і радянських чиновників, головний тягар ліг на плечі М. Сікорського. Михайло Іванович чудово розумів, що ювілеї дуже швидко завершуються, а музейна справа потребує постійної щоденної напруженої роботи. Він мріяв перетворити провінційний музей у великий музейний комплекс, що згодом мав стати окрасою міста з тисячолітньою історією. Археологія і польові дослідження багатої на артефакти Переяславщини, зокрема й Наддніпрянщини загалом мали перевтілити його мрії на реальні здобутки.

¹ Юрченко О., Колибенко О. Михайло Сікорський – засновник Переяславської археологічної школи // Краєзнавство. – 2013. – №4. – С. 118–122.

Саме тому, Михайло Іванович у 1951 р. розробив перспективний план розвитку музейної справи, у якому було передбачено створення археологічного музею, музею архітектури пам'яток Переяслава XI – XII ст., історичного музею тощо¹.

Одним з головних джерел наповнення експонатів колекцій майбутніх музеїв мали стати археологічні дослідження. Тому у наступному 1952 р. М. Сікорським розроблено план обстеження навколишніх сіл Середнього Придніпров'я та організовано археологічну експедицію по місту і селах району².

Отже, археологія стала для М. Сікорського одним з головних напрямків діяльності на шляху вивчення прадавнього минулого України й творення низки музеїв (цілісного музейного комплексу) у Переяслав-Хмельницькому.

У зв'язку з цим, ми можемо виокремити такі етапи археологічних студій М.І. Сікорського: 50-ті рр. – перша половина 60-х рр. XX ст.; середина 60-х – кінець 80-х рр. XX ст.; 90-ті рр. XX ст. – 10-ті рр. XXI ст.

Під час першого періоду відбувається становлення М.Сікорського як археолога, розуміння ним важливості археологічних досліджень минулого України й Переяславщини та використання віднайдених артефактів для творення базових засад музейної колекції Переяслав-Хмельницького історичного музею.

Після завершення Другої світової війни у другій половині 40-х – першій половині 50-х рр. XX ст. у м. Переяслав-Хмельницькому археологічні розкопки активно вели знані радянські, російські археологи: Б.О. Рибakov (майбутній академік і директор Інституту археології Академії наук СРСР) та М.К. Каргер (у майбутньому – завідувач Ленінградського відділення Інституту археології АН СРСР). Якщо Борису Олександровичу не пощастило зі знахідками, то Михайлу Костянтиновичу вдалося здійснити цілу низку важливих відкриттів.

¹ Сікорський М.І. Музеї землі Переяславської. – Ніжин: ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2004. – С. 16.

² Сікорський М.І. Музеї землі Переяславської. – Ніжин: ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2004. – С. 17.

О. Юрченко та О. Колибенко зазначають з цього приводу: «Під час розкопок, що проводилися експедиціями під загальним керівництвом М.К. Каргера, протягом 1949-1956 (з перервами) років, досліджувалися численні архітектурні об'єкти давньоруського Переяслава – залишки пам'яток його монументальної культової архітектури. Активну участь у цих дослідженнях з моменту приїзду до Переяслава приймав і молодий директор Переяславського історичного музею Михайло Сікорський та його нечисленні підлеглі. На жаль, за існуючою у той час у середовищі московських та ленінградських науковців традицією, у наукових публікаціях М.К. Каргера не відображено внесок М.І. Сікорського у виявлення та дослідження археологічних пам'яток. М.І. Сікорський першим повідомляв Каргера про виявлені ним залишки давньоруських архітектурних об'єктів, чи про випадково знайдені мешканцями міста під час земляних робіт археологічні пам'ятки. Саме завдяки його спостережливості було зафіксовано наявність плінфи та інших будівельних матеріалів давньоруського часу на місці зруйнованої дерев'яної Спаської (Преображенської) церкви. М.І. Сікорський повідомив про це М.К. Каргера, який здійснив на цьому місці розвідкове шурфування, у результаті чого було підтверджено здогад про наявність тут залишків давньоруського храму. Проведені улітку 1953 р. дослідження перевершили усі сподівання. Розкопаний храм виявився залишками одноапсидної церкви-усипальні другої половини XI ст... Це ж саме стосується ще одного храму, виявленого на території «окольного міста» Переяслава у 1953 році. Мова йде про так званий Воскресенський собор XII ст., випадково виявлений під час земляних робіт ... Залишки цього тринавового шестистовпного храму також дослідила експедиція під керівництвом М.К. Каргера, активну участь у якій брали співробітники Переяславського історичного музею на чолі з М.І. Сікорським»¹.

На превеликий жаль, співпраця російських і українських археологів не завжди була паритетною. Пітерці, дещо зверхньо відносилися до місцевих. Для них переяславці були лише підпомічниками й обслуговуючим персоналом. Маститі

¹ Юрченко О., Колибенко О. Михайло Сікорський – засновник Переяславської археологічної школи // Краєзнавство. – 2013. – №4. – С. 118–119.

дослідники минувшини з метрополії не бачили у провінціалах рівних собі. Зрештою, на думку Г. Бузян, М. Каргер з часом змушений був визнати М. Сікорського як колегу-археолога¹.

Цьому визнанню посприяли й власні археологічні відкриття М. Сікорського під час багаточисельних польових розкопок. Загальновідомо, що археолог окрім базових знань і практичних навиків має ще мати так званий фарт (везіння). Саме так пощастило з унікальними відкриттями Г. Шліману, Б. Мозолевському та іншим археологам. Проте, на нашу думку, цей фарт не магічно-містичний дарунок якихось надприродних сил, а передусім це відданість археолога своїй професії та впевненість у власних силах, знаннях та можливостях. Саме такі здібності допомогли М. Сікорському у 1954 р. зробити з колегами-археологами дуже цікаві відкриття.

З цього приводу надамо слово М. Сікорському: «Згадаймо тільки одне унікальне поховання черняхівської культури II-IV ст. н. е., розкопане в Переяслав-Хмельницькому влітку 1954 року. Майже три роки проводили обстеження Переяславського могильника, що становить одну з найцікавіших ранньослов'янських пам'яток України. На площі понад 1300 м² виявлено 42 поховання черняхівського типу з тілоспаленням і тілопокладенням. Основну групу речей у похованнях гончарний посуд різних форм (горщики, миски, глечики, чаші). Траплялися також скляні посудинки, кістяні гребінці, намисто зі скла та сердоліку, бронзові пляшки, тощо. І ось, коли було прийнято рішення про закінчення робіт на могильнику, то на прощання було закладено траншею 10х1,5 м. Керівники археологічної експедиції уже зібралися виїжджати до Києва. І саме тут раптом нам пощастило! Ми з групою робочих продовжували роботи. Перед заходом сонця, у суботній літній день, на глибині 3,5 метри було виявлено унікальне поховання світового значення. У головах тут лежав кістяний гребінець і стояла велика тривуха ваза з лискованою поверхнею, вкрита сітчасто-ромбовим орнаментом. У ній знайдено скляну чашу слов'янського походження(поки-що

¹ Бузян Г. М.І. Сікорський – археолог // Михайло Іванович Сікорський: творець історії й хранитель часу: колективна монографія, присвячена 90-річчю з дня народження М.І. Сікорського. – Переяслав-Хмельницький: Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав», 2013. – С. 146.

єдину), збоку дві миски, на лобі небіжчика була пов'язка зі шкіри, на грудях лежали скляні шашки. Шашок 22, з них 11 білих і 11 чорних. Вони мають вигляд опуклих зверху скляних кружалець діаметром близько 1 см. Були покладені в дерев'яну скриньку, від якої збереглися лише прослідки дерева та бронзові окуття й дужки від кришки. Біля колін виявлено бронзову фібулу, сердолікову намистину, залізні остроги, наконечник стріли, ніж із прослідками дерев'яного руків'я, на пальцях срібні персні. Біля ніг стояли дві великі миски з кістками курки, риби й великого барана та перевернутий догори дном кубок. Ці експонати поховання, як музика світу стародавніх і уже зниклих цивілізацій дарує радість сьогодення людям»¹.

З часом, крок за кроком, українська археологія відновила свій вагомий потенціал і монополія російських археологів на розкопки в Україні була ліквідована.

Так, О. Юрченко та О. Колибенко стверджують: «На початку 60-х рр. XX ст. відбувся практично повний перехід справи дослідження археологічних пам'яток Переяславщини у руки вітчизняних фахівців. Якщо до цього археологічні розкопки на Переяславщині здійснювали переважно експедиції (часто об'єднані) під керівництвом науковців з Москви та Ленінграду, то з початку 1960-х рр. цим, як правило, займалися експедиції під керівництвом дослідників з Києва та Переяслава-Хмельницького. Науковці, що працювали у цей час, зробили величезний внесок у справу археологічного вивчення цього регіону... Слід відзначити, що з кінця 50-х – початку 60-х рр. XX ст. М.І. Сікорський став постійним автором і співавтором численних публікацій з археологічної тематики, у яких він оприлюднював матеріали археологічних досліджень на території Переяславщини, часто у співавторстві з таким вченими як: Ю.С. Асєєв, Є.В. Махно, А.П. Савчук, В.О. Харламов, Р.О. Юра. Разом з М.І. Сікорським всі ці дослідники зробили значний і неоціненний внесок у вивчення археологічних старожитностей Переяславщини. Саме вони започаткували низку важливих напрямків у археологічному дослідженні різноманітних пам'яток цього регіону. Це стосується не тільки розкопок на

¹ Сікорський М.І. Музеї землі Переяславської. – Ніжин: ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2004. – С. 17–18.

території Переяслава, але й планомірного цілеспрямованого обстеження заплави р. Дніпро, яка з кінця 50-х рр. готувалася до затоплення Канівським водосховищем, розкопок курганів, розвідок різночасових археологічних пам'яток у долині р. Трубіж та центральній Переяславщині»¹.

У середині 60-х рр. XX ст. розпочинається другий етап у життєдіяльності М. Сікорського – археолога, який тривав майже до кінця 80-х рр. XX ст. Це було пов'язано зі створенням і розбудовою першого в Україні скансену (музею просто неба). Цей неповторний проект потребував великих зусиль та багато часу. Тому археологічні дослідження (експедиції, розкопки, розвідки тощо) поступово відійшли на другий план. Але, незважаючи на пошук експонатів, облаштування місця для музею на Татарській горі, величезної організаційної, пошукової, наукової та реставраційної роботи, Михайло Іванович не забував і про археологію, оскільки археологічні дослідження допомагали суттєво розширювати фондові зібрання та створювати нові цікаві експозиції як наприклад пізньопалеолітичне житло мисливців на мамонтів з села Добраничівка Яготинського району Київської області.

Саме там, у 1953, у кінці 60-х – на початку 70-х рр. XX ст. пошукова експедиція Інституту археології АН УРСР під керівництвом І. Підоплічка та І. Шовкопляса проводила розкопки, у яких у 1967 році взяли участь М. Сікорський, М. Жам та Є. Харін. На думку Г. Бузян участь музейників у розкопках окрім наукового інтересу та практичного сприяння, мала на меті вивчення перспектив музеєфікації унікального археологічного об'єкту, що того ж року було й зроблено, три ями з кістками мамонтів були перевезені монолітом з місця розкопок до Переяслава, встановлені в Музеї народної архітектури та побуту й перекриті павільйоном².

Г. Бузян наголошує, що у 60-х на початку 70-х рр. XX ст. М. Сікорський з однопдумцями (А. Савчуком, М. Шавейком, М.

¹ Юрченко О., Колибенко О. Михайло Сікорський – засновник Переяславської археологічної школи // Краєзнавство. – 2013. – №4. – С. 119–120.

² Бузян Г. М.І. Сікорський – археолог // Михайло Іванович Сікорський: творець історії й хранитель часу: колективна монографія, присвячена 90-річчю з дня народження М.І. Сікорського. – Переяслав-Хмельницький: Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав», 2013. – С. 153.

Жагом) активно проводили дослідження курганів. Зокрема ними було розкопано курган «Ємцева могила» біля села Єрковець, де відкрито два поховання бронзового віку, одне з яких колективне, в одній великій могильній ямі знайдено кістяки трьох небіжчиків, тіла яких було посипано вохрою. Поблизу села Харківців досліджено два кургани, під насипом одного з них (курган «Урашня») виявлено дитяче поховання епохи бронзи¹.

Ми хочемо відзначити, якщо у перший період своєї археологічної діяльності (50-ті – перша половина 60-х рр. XX ст.), дослідник опублікував одноосібно дві праці,² у співавторстві три дослідження³ та подав археологічні наукові звіти до Інституту археології Академії наук УРСР (далі – АН УРСР): один звіт одноосібно⁴ й один у співавторстві⁵. Тоді як у другій половині 60-х – 80-х рр. XX ст. М. Сікорський

¹ Бузян Г. М.І. Сікорський – археолог // Михайло Іванович Сікорський: творець історії й хранитель часу: колективна монографія, присвячена 90-річчю з дня народження М.І. Сікорського. – Переяслав-Хмельницький: Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав», 2013. – С. 152.

² Сікорський М. Поселення епохи бронзи// Нове в музеях України. – К.: Науково-методологічний відділ музеєзнавства Київського державного історичного музею, 1963. – С. 40-42.; Сікорський М.І. Археологічні розкопки в Переяславі// Наукові записки Переяслав-Хмельницького державного історичного музею. – Переяслав-Хмельницький, 1959. – Вип. 1. – С. 29-32.

³ Асєєв Ю.С., Козін О.К., Сікорський М.І., Юра Р.О. Дослідження кам'яної споруди XI ст. в Переяслав-Хмельницькому дитинці// Вісник Академії будівництва і архітектури УРСР. – К. : Держбудвидав УРСР. – 1962. - №4. – С.57-61; Савчу А.П., Сікорський М.І. Археологічні дослідження на Переяславщині// УІЖ. – 1964. - №5. – С.156-159. Юра Р., Сікорський М., Асєєв Ю. Археологічні розкопки в Переяслав-Хмельницькому// Наукові записки Переяслав-Хмельницького державного історичного музею. – Переяслав-Хмельницький, 1960. – Вип. 2. – С. 89-91.

⁴ Сікорський М. Археологічні розкопки в м. Переяславі-Хмельницькому в 1955р. // Науковий архів Інституту археології АН УРСР. – 1955/26. – 6 арк.

⁵ Юра Р.О., Сікорський М.І., Асєєв Ю.С. Звіт про роботу Переяслав-Хмельницької комплексної древньоруської експедиції Інституту археології АН УРСР в 1960 р.// Науковий архів Інституту археології АН УРСР. – 1960/13. – 11с.

оприлюднив одноосібно теж два дослідження¹, а у співавторстві вже вісім праць².

Також дослідник разом із колегами-археологами подав тринадцять археологічних наукових звітів, що наразі зберігаються у Науковому архіві Інституту археології НАН України.³

¹ Сікорський М.І. Скlorобна майстерня IX ст. у Переяславі-Хмельницькому // Дослідження з слов'яно-руської археології. – К. : Наукова думка, 1976. – С.146-150.; Сикорский М.И. Исследования в Переяславе-Хмельницком // Археологические открытия 1972г. – М. : Наука, 1980. – С. 337-338.

² Асеев Ю.С., Харламов В.А., Сикорский М.И. Исследования Михайловского собора в Переяславе-Хмельницком // Славяне и Русь. (На материалах восточно-славянских племен и Древней Руси) : Сборник научных трудов АН УССР ИА. – К. : Наук. Думка, 1979. – С.122-137.; Асеев Ю.С., Сикорский М.И., Юра Р.А. Памятник гражданского зодчества XI в. в Переяславе-Хмельницком // Археология. – 1967. - №1. – С.199-2114.; Махно Е.В., Сікорський М.І. Новий могильник черняхівської культури у Переяславі-Хмельницькому // Дослідження з слов'яно-руської археології. – К. : Наукова думка, 1976. – С. 95-100.; Махно Е.В., Сикорский М.И., Бузян Г.М. Могильник черняховской культуры у с. Соснова (Киевская область) // Археологические исследования на Украине в 1978-1979гг. : тезисы докладов XVIII конференции. – Днепропетровск, 1980. – С.135-136.; Махно Е.В. Сикорский М.И. Могильник черняховской культуры у с. Сосновы Переяслав-Хмельницкого района Киевской области // Kultura wielbarska w mlodszyim okresie rzymskim : streszczenia referatow (14-18 wrzesnia). – Ludlin : Uniwersytet Marii Curie-Sklodowskiej ; katedra archeologii, 1987.- С. 56-61.; Махно Е.В. Сикорский М.И. Могильник черняховской культуры у с. Сосновы на Левобережье Днепра // Kultura wielbarska w mlodszyim okresie rzymskim : materialy z konferencji. – Ludlin : Uniwersytet Marii Cure-Sklodowskiej ; katedra archeologii, 1989.- Т.ІІ. - С. 249-262. ; Сікорський М.І., Савчук А.П. Знахідки в с. Козинці Переяславського району // Археологія. – К., 1971. - №4. –С. 65-73.; Сікорський М.І., Савчук А.П. Переяславщина напередодні Київської Русі // Середні віки на Україні. – К. : Наук. думка, 1971. – Вип. 1. – С.140-147.

³ Сікорський М.І., Бузян Г.М., Слюсар В.І. Звіт про розвідкові розкопки могильника в с. Нечипорівка Яготинського р-ну Київської обл. в 1975р. // Науковий архів Інституту археології АН УРСР. – 1975/118а.- 5с.; Сикорский М.И., Бузян Г.Н. Отчет о работе археологической экспедиции по обследованию курганов Переяслав-Хмельницкого р-на Киевской обл. // Науковий архів Інституту археології АН УРСР. – 1975/118.-47с.; Сикорский М.И., Бузян Г.Н.

Під час завершального періоду зацікавлення археологією М. Сікорський одноосібно й у співавторстві оприлюднив близько півтора десятка праць, прямо й опосередковано дотичних до осягнення минувшини України.

Даний аналіз наукового доробку М. Сікорського було здійснено завдячуючи дослідженням старшого наукового співробітника науково-дослідного відділу меморіального

Отчет о работе археологической экспедиции по обследованию курганов Переяслав-Хмельницкого и Яготинского р-нов Киевской обл. в 1976 г.// Науковий архів Інституту археології АН УРСР. – 1976/55.-24с.; Сикорский М.И., Махно Е.В., Бузян Г.Н. Отчет о работе Переяслав-Хмельницкой археологической экспедиции в 1978г. // Науковий архів Інституту археології АН УРСР. – 1978/85.-24с.; Сикорский М.И., Махно Е.В., Бузян Г.Н. Отчет о работе Переяслав-Хмельницкой археологической экспедиции в 1979г. // Науковий архів Інституту археології АН УРСР. – 1979/119.-87с.; Сикорский М.И., Махно Е.В., Бузян Г.Н. Отчет о работе Переяслав-Хмельницкой археологической экспедиции за 1980г.// Науковий архів Інституту археології АН УРСР. – 1980/109.-Фе. 9768-9769.- 50с.; Сикорский М.И., Махно Е.В., Бузян Г.Н. Отчет о работе Переяслав-Хмельницкой археологической экспедиции// Науковий архів Інституту археології АН УРСР. – 1981/92.-Фе. 10146-10147.- 44с.; Сикорский М.И., Махно Е.В., Бузян Г.Н. Отчет о работе Переяслав-Хмельницкой археологической экспедиции// Науковий архів Інституту археології АН УРСР. – 1982/117.-Фе. 20562-20563.- 40с.; Сикорский М.И., Махно Е.В., Бузян Г.Н. Отчет Переяслав-Хмельницкой экспедиции (раннеславянский могильник у с. Сосновы и древнерусский у с. Сомкова Долина // Науковий архів Інституту археології АН УРСР. – 1983/157.-Фе. 21171-21172. - 65с.; Сикорский М.И., Махно Е.В., Бузян Г.Н. Отчет о работе археологической экспедиции Переяслав-Хмельницкого историко-культурного заповедника // Науковий архів Інституту археології АН УРСР. – 1984/150.-Фе. 21470-21471. – 104 с.

Сикорский М.И., Махно Е.В., Бузян Г.Н. Отчет о работе Переяслав-Хмельницкой археологической экспедиции в 1985 г.// Науковий архів Інституту археології АН УРСР. – 1985/125.-Фе. 21920-21921.- 50с.; Сикорский М.И., Махно Е.В., Бузян Г.Н. Отчет о работе Переяслав-Хмельницкой археологической экспедиции в 1986г. // Науковий архів Інституту археології АН УРСР. – 1986/150.-73с.; Сикорский М.И., Бузян Г.Н., Буйлук М.М., Товкайло Н.Т. Отчет Переяслав-Хмельницкой археологической экспедиции в 1986г. // Науковий архів Інституту археології АН УРСР. – 1986/164.-41с.;

музею Г.С. Сковороди НІЕЗ «Переяслав» І. Більченко¹ та старшого наукового співробітника, завідувача науково-дослідного сектору «Музей М.М. Бенардоса» НІЕЗ «Переяслав» В. Ткаченка².

Завдячуючи археології М. Сікорський познайомився з багатьма відомими дослідниками історичної минувшини, такими як Ю. Асеев, В. Баран, В. Гончаров, М. Каргер, Є. Махно, П. Раппопорт, Б.Рибаков, А. Савчук, В. Харламов, І. Шовкопляс, Р. Юра та іншими вченими.

З деякими з них, професійні стосунки згодом трансформувалися у міцну чоловічу дружбу. Ось так про першу зустріч і подальші взаємовідносини з М. Сікорським розповідає В. Баран: «За часів СРСР, приблизно років тридцять тому, Михайло Сікорський прочитав мою працю, присвячену археології і прислав за мною машину до м. Києва. Сікорський тоді працював над створенням нової експозиції Музею хліба, де був окремо виділений археологічний відділ. Спочатку Михайло Іванович показав мені цю експозицію, потім провів екскурсію по всьому Музею хліба, а згодом ми оглянули всю величезну територію Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини. Потім я ще декілька разів їздив до м. Переяслава-Хмельницького уточнювати якісь історичні моменти, безпосередньо пов'язані з археологічними пам'ятками Переяславщини та з нашою минувшиною. У приватних розмовах зі мною Михайло Іванович щиро і заповзято розповідав мені як він створював Музей, як рятував від знищення пам'ятки української традиційної народної архітектури та сакральні об'єкти (церкви, дзвіниці, церковні атрибути тощо). Загалом Михайло Сікорський був дуже освічений чоловік, інтелектуал, патріот та надзвичайно любив Україну й українську матеріальну і

¹ Більченко І. Науковий доробок М. І. Сікорського // Михайло Іванович Сікорський: творець історії й хранитель часу: колективна монографія, присвячена 90-річчю з дня народження М.І. Сікорського. – Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав». – 2013. – С. 207–213.

² Ткаченко В. До 85-річчя Михайла Івановича Сікорського // PEREYASLAVICA: Наукові записки Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»: Збірник наукових статей. – 2009. – Вип. 3. (5). – С. 309–314.

духовну культуру. Ось тому він намагався зберегти етнокультурні пам'ятки нашого народу»¹.

Також ми хочемо виокремити аналітичну працю, підготовлену М. Сікорським у співавторстві з Д. Швидким «На землі Переяславській», опубліковану у Києві у 1971р., дещо згодом, у кінці 80-х рр. XX ст. вона була перевидана. Зокрема, у перших двох її частинах: «На зорі історії» та «Переяславщина за доби Київської Русі» М. Сікорський, використовуючи власні археологічні напрацювання, досить таки ґрунтовно й об'єктивно охарактеризував прадавню та ранньосередньовічну історію Середньої Наддніпрянщини загалом й Переяславщини зокрема².

У заключний період свого життя, у 90-х рр. XX ст. – 10-х рр. XXI ст., у зв'язку з похилим віком, Михайло Іванович Сікорський вже не міг активно займатися археологічними дослідженнями. Але, не зважаючи на це, він у співавторстві з Євгенією Володимірівною Махно оприлюднив цікаву наукову статтю з археологічної тематики присвяченій черняхівській етнокультурній спільноті³.

Разом з тим, володіючи величезним масивом знань з археології Середньої Наддніпрянщини, М. Сікорський публікує своє бачення минулого й історичних та етнокультурних процесів на теренах України у багатьох аналітичних дослідженнях, зокрема у науковій праці «Музеї землі Переяславської»⁴.

Також дослідник у низці своїх публікацій, присвячених як створенню НІЕЗ «Переяслав» загалом, так і розбудові Переяславського скансену й археологічного музею зокрема, осмислював роль археології, археологічних досліджень й

¹ Записано Фігурним Ю.С. 27.04. 2017р. від мешканця м. Києва Барана Володимира Даниловича, 1927 р.н.

² Сікорський М.І., Швидкий Д.Т. На землі Переяславській. – К.: Наук. думка, 1971. – С. 9–42.

³ Махно Е.В., Сикорский М.И. Анты и черняховская культура // VI Международный конгресс славянской археологии: тезисы докладов советской делегации. – М.: Наука, 1990. – С. 51–54.

⁴ Сікорський М.І. Музеї землі Переяславської. – Ніжин: ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2004. – 40 с.

археологічних музейних зібрань для об'єктивного і фахового осягнення прадавнього минулого України¹.

Михайло Іванович ніколи не соромився вчитися й підвищувати свій фаховий рівень. Комунікабельність, відкритість, щирість, приязність тощо допомагали М. Сікорському знаходити собі не просто знайомих, а передусім друзів і однодумців. Одним із таких і став археолог В. Баран. Це знайомство, зрештою, переросло у приятельські відносини. Володимир Данилович розповідав Михайлу Івановичу про свої дослідження, знахідки та плани на майбутнє. У свою чергу, М. Сікорський знайомив В. Барана з унікальними музеями й музейними зібраннями Переяслава. Врешті-решт, ця взаємовигідна співпраця дуже допомогла видатним українським дослідникам у пошуку і збереженні визначних пам'яток матеріальної і духовної культури України.

Таким чином, у житті та науковій діяльності М. Сікорського археологія відіграла визначну роль. Археологічні дослідження у яких брав участь М. Сікорський посприяли вивченню прадавньої історії, збереженню для наступних поколінь численних артефактів та створенню першого в Україні скансена (музею під відкритим небом). М. Сікорський унікальна особистість, енциклопедист, який поєднував у своїй багатогранній діяльності музеєзнавчі, археологічні, історичні, краєзнавчі, пам'яткоохоронні та інші наукові напрямки. Разом з тим, на нашу думку, археологія завжди залишалася у центрі зацікавлень дослідника, оскільки польові дослідження допомагали не лише вивчати минувшину України, а й за досить короткий термін знаходити, опрацьовувати багаточисленні археологічні знахідки, що суттєво збагачували музейні фонди, а найкращі з них згодом ставали експонатами й окрасою музеїв Переяслава. Нами виокремлено такі етапи археологічних студій М.І.Сікорського: 50-ті – перша половина 60-х рр. XX ст.; середина 60-х – кінець 80-х рр. XX ст.; 90-ті рр. XX ст. – 10-ті рр. XXI ст. Під час першого періоду відбувається становлення М.Сікорського як археолога, розуміння ним важливості археологічних досліджень минулого України й Переяславщини та використання віднайдених артефактів для творення базових

¹ Сікорський М.І. Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав»// Пам'ять століть. – 2008. №1-2.– С.69–119.

засад музейної колекції Переяслав-Хмельницького історичного музею. У середині 60-х рр. XX ст. розпочинається другий етап у життєдіяльності М. Сікорського – археолога, який тривав майже до кінця 80-х рр. XX ст. Це було пов'язано зі створенням і розбудовою першого в Україні музею просто неба. Цей неповторний проект потребував великих зусиль та багато часу. Тому археологічні дослідження (експедиції, розкопки, розвідки тощо) поступово відійшли на другий план. У заключний період свого життя, у 90-х рр. XX ст. – 10-х рр. XXI ст., у зв'язку з похилим віком, Михайло Іванович вже не міг активно займатися археологічними дослідженнями тому, володіючи величезним масивом знань з археології Середньої Наддніпрянщини, він оприлюднює своє бачення минулого й історичних та етнокультурних процесів на теренах України у багатьох аналітичних працях.

Розділ 4. Етнокультурний вимір наукового доробку Михайла Сікорського

Однією із важливих засад українства є українська етнічна ідентичність (самобутність, тотожність тощо) – усвідомлення українцями своєї приналежності до українського етносу через ототожнення базових характерних чинників свого духовного світогляду і матеріального добробуту з численними ознаками й складниками української етнічної спільноти. У свою чергу, головними етновизначальними рисами українського народу є: спільність історичного походження, мовна єдність (побутування в його середовищі української мови), наявність власної споконвічної етнічної території, самобутня духовна і матеріальна традиційна культура, релігійність, збереження й існування самосвідомості, етнічної пам'яті, самоназви, менталітету, стереотипів поведінки тощо. Всі ці елементи є складовими українського етнокультурного комплексу й творяться в процесі тривалого у часі і просторі етнокультурного розвитку України й українців.

На разі є нагальна потреба у пізнанні й осмисленні української минувшини, особливо важливими ці питання, як наголошує О. Шакурова, стають у доленосні для українського народу часи, коли нація намагається відстояти свою окремішність і самобутність та припинити зазіхання з боку інших держав¹.

Українські етнокультурні процеси – це довготривалий історичний розвиток під час якого на теренах залюднених українцями формується їх власний етнокультурний простір (часопростір) та зароджується і розвивається цілісний етнокультурний комплекс прямо й опосередковано, пов'язаний зі спільними походженням українців, функціонуванням їх рідної мови, творення етнічної території, побутування традиційної української культури, утвердженням християнської віри тощо.

Український етнокультурний часопростір поєднує у собі цілісну сув'язь базових елементів, що творилися протягом багатьох віків на землях заселених українським людом. Поєднання цих неповторних чинників створило унікальний

¹ Шакурова О.В. Основні концепції етногенезу українського народу: вітчизняна історіографія (кінець XIX – початок XXI ст.) / Відповідальний редактор Фігурний Ю.С. – Київ, 2017. – С. 5.

українських етнокультурний комплекс. Найважливішими складовими цього комплексу є: споконвічні етнічні території та багатівкове існування на них своєрідної етнічної спільноти – українців, які мають спільне походження, використовують у повсякденному вжитку свою рідну мову, створюють повсякчас самобутню традиційну культуру (матеріальну і духовну), розвивають самосвідомість, оберігають і передають із покоління в покоління етнічну пам'ять (насамперед, вона фіксується в усній народній творчості – піснях, думах, легендах, переказах, пареміях тощо), мають самоназву, власну ментальність, психотип і стереотипи поведінки та наповнюють християнську релігію українським змістом і колоритом. Разом з тим, ми хочемо відзначити, що всі перераховані вище компоненти не є сталими і стабільними. Протягом багатівкового функціонування українського етносу як самобутнього і самодостатнього етнічного організму вони постійно розвиваються (контактуючи безпосередньо і опосередковано з відповідними етнокультурними складовими сусідніх етнічних спільнот), вдосконалюються чи, врешті-решт, занепадають в залежності від тих чи інших історичних обставин. Незважаючи на ці позитивні й негативні тенденції, взаємозв'язаність і цілісність цих базових етнокультурних компонентів, дають можливість зберігати і передавати наступним поколінням українців все те, що було створено, розвинуто і збережено їхніми предками. Засвоєння, збереження і розвиток всіх цих надзвичайно важливих цілісних етнокультурних уявлень, знань, звичаїв і традицій допомагає українському народу не лише оберігати багатівкову власну етнокультурну спадщину, а й формувати, розвивати та поширювати свій етнокультурний простір, використовуючи для цього всі існуючі можливості, у тому числі і наявність Української держави та української політичної нації¹.

Особливу увагу викликає етнокультурний вимір археологічної спадщини Михайла Сікорського. У тоталітарну добу для переважної більшості дослідників найголовнішим пріоритетом було вивчення матеріальної культури. Навіть археологічні інституції на теренах СРСР мали досить цікаві

¹ Фігурний Ю. Консолідація українства як відповідь на виклики постколоніальної доби: етнокультурні та націєтворчі аспекти // Українознавчий альманах, 2017. – № 21. – С. 101.

назви на кшталт: Академія історії матеріальної культури, Інститут матеріальної культури тощо, лише дещо згодом вони стали називатися Інститутами археології. Оскільки, радянська історична наука визнавала лише класичний марксистський стадіальний шлях розвитку людства (найголовнішими етапами-стадіями були: первіснообщинний, рабовласницький, феодальний, буржуазний й комуністичний), тому головний ідеологічний дискурс полягав у розкритті закономірностей цих базових концептів Карла Маркса й Фрідріха Енгельса, вивченні класової боротьби, аналізі соціальних революцій тощо. Кожен радянський вчений, чи то гуманітарій, чи то природничник, мусив у обов'язковому порядку цитувати у залежності від тогочасної політичної кон'юнктури К. Маркса, Ф. Енгельса, В. Леніна, Й. Сталіна, М. Хрущова, Л. Брежнєва тощо.

Етнокультурна проблематика в археології насамперед пов'язана з визначенням етнічної приналежності археологічних культур – матеріальних комплексів старожитностей, що відносяться до визначеного проміжку часу, мають місцеві особливості й розміщуються на конкретно визначених обмежених теренах.

Переяславщина надзвичайно багата на археологічні пам'ятки різних епох і культур. Але ми зупинимось лише на самих показових, оскільки вони є найбільш, на нашу думку, цікавими й найголовніше, що їх активно досліджував і вивчав М.Сікорський.

Першою серед них є енеолітична трипільська археологічна культура. Особливості життєдіяльності так званих трипільців (носіїв цієї етнокультурної спільноти), обумовлені насамперед тим, що вони були одними з перших землеробів на теренах сучасної України. Трипільці заселили величезні обшири Правобережжя, де успішно обробляли чорноземи, вирощували врожаї й творили своєрідну хліборобську культуру, що досягла рівня протоцивілізації. Унікальність Переяславщини полягає у тому, що саме її землі стали плацдармом трипільців на Лівобережжі. Проте, через низку об'єктивних і суб'єктивних факторів, а саме: аридизація клімату (сухість), розповсюдження й експансія ранніх індоевропейців тощо, трипільці не змогли рухатися далі, та змушені були відступити і, врешті-решт, зникли назавжди у сутінках тисячоліть.

Для нас важливо, як аналізував сутність цієї своєрідної землеробської етнокультурної спільноти М. Сікорський: «Особливе місце серед археологічних пам'яток Переяславщини займають поселення трипільської культури, що припадає на кінець неоліту та ранній період епохи міді-бронзи. Культура датується часом від кінця IV тис. до н.е. до початку II тис. до н.е. Це та епоха, коли постають найдавніші цивілізації в Єгипті, Дворті та інших передньоазійських країнах. Населення трипільської культури було в основі хліборобським. Трипільці орали землю за допомогою кам'яних та рогових мотик. Вирощували пшеницю, ячмінь і просо. Урожай збирали серпами з крем'яними вкладками, оправа яких робилася з дерева або кістки та великих ножеподібних крем'яних пластин. Зерно зберігали у великих глиняних посудинах і земляних ямах викопаних в житлах та господарських приміщеннях. Розмелювали зерно вручну на кам'яних зернотерках, що склалися з більшого каменю – основи та меншого – розтирача. Поряд з обробкою полів та городів трипільці займалися полюванням, рибальством, збиральництвом. Розводили рогату худобу та свиней, а на пізньому етапі культури – ще й коней. На поселеннях дуже часто трапляються глиняні прясла різних розмірів – тягарці від примітивного ткацького верстата. Вони свідчать про розвинене ткацько-прядильне ремесло. Особливо високого рівня досягло гончарство. Хоча посуд ліпився руками, без круга, та все-таки і досі вражає своєю досконалістю і художньою довершеністю. На Переяславщині класичне поселення трипільської культури досліджувалося в селі Григорівці на високому правому березі Дніпра. Тут виявлено напівземлянкове житло прямокутної форми (6 м завдовжки і 2 м завширшки) з двома невеликими вогнищами. В житлі трапилася ціла посудина і безліч уламків типового пізньотрипільського посуду, часто розкішно орнаментованого. Знайдено також численні пряслиця, кремінні скребачки, уламки зернотертки, глиняні статуетки, що зображають людину (переважно жінку). Поширення у трипільців таких статуеток зв'язане з пануванням ідеологічних уявлень родового ладу, зокрема – з культом матері-прародительки, родоначальниці усього живого. Інше поселення трипільської культури на Переяславщині досліджено на хуторі Червоний Шлях біля села Стів'яків. Його рештки виявлено на

мисоподібному підвищенні надзаплавної тераси лівого берега річки Карані. Знайдено чимале нагромадження глиняного посуду, вугілля та попелу, кісток свійських і диких тварин та шматків обгорілої глиняної обмазки від зруйнованих печей»¹.

Отже, основну увагу дослідник зосереджує на матеріальній культурі трипільців. Лише одне речення присвячене духовній культурі і жодного слова про їх етнічну приналежність.

Наступними, надзвичайно цікавими археологічними пам'ятками Переяславщини є старожитності III-II тис. до н.е. Ось так їх характеризував М. Сікорський: «Найбільш інтенсивно територія нинішньої Переяславщини заселюється за доби розвиненої міні-бронзи. Найважливішим тодішнім досягненням було освоєння перших металів і застосування їх для виготовлення знарядь... За доби бронзи суспільство переходить від матріархату до патріархату, від материнського до батьківського роду. Це пов'язано з далішим поступом у скотарстві і землеробстві, що стали головними і вирішальними галузями господарської діяльності. На території Переяславщини цікаве поселення раннього періоду міді-бронзи виявлено на північно-західній околиці села Козинців. Розташоване на березі озера Вир, над заплавою лівого берега Дніпра, біля підніжжя другою тераси, на невеликому підвищенні між Козинськими і Дніпровськими горбами. Площа його сягає кількох гектарів і добре захищена від Дніпра і від Трубежа. Тут виявлено залишки кам'яної печі, багато уламків характерного посуду, наконечники бронзових стріл, бронзові шпильки, браслети, глиняні прясла тощо. У Комарівці обстежено ще дві пам'ятки епохи бронзи. Перша з них розташована на невисокому підвищенні серед луків за кілометр на південний захід від хутора Чапилина, в урочищі Ризове. Тут зібрано кераміку, кістки тварин та черепашки. Середній період епохи міді-бронзи (перша половина та середина II тис. до н.е) представлений поселеннями в урочищі Легенькі Горби поблизу села Комарівки, у селах Циблях, Вовчковому (в урочищі Розовитівський Острів), Андрушах (біля озера Ставки), Підсінному (між теперішньою будівлею клубу та озером); на хуторі Чубука-Подільського, на

¹ Сікорський М.І., Швидкий Д.Т. На землі Переяславській. – Київ: Наукова думка, 1971. – С. 11–12.

околицях сіл В'юниц і Городища. Рештки інших пам'яток, що належать до пізнього етапу бронзи, виявлені в урочищі Сичівщина та в західній частині хутора Раки, за 4 км на схід від села Комарівки, в урочищі Товарячий Гай біля села Пристромів, розташованому на піщаному підвищенні заплави лівого берега Трубежа. До того самого часу належать стоянки, виявлені на піщаних дюнах або невисоких підвищеннях на лівому березі Дніпра – у В'юнищах, Городищі, Стоп'ягах, Козинцях, Андрушах, Комарівці, на берегах річок Трубежа й Альти – біля Пристромів, Вовчкового, Харківців, Гайшина, на околицях Переяслава, біля хутора Успенського»¹.

Особливий інтерес викликають кургани, як кажуть українці – високі могили, ритуально-поховальні комплекси, що свідчать не лише про розповсюдження вірувань серед тогочасних людей у потойбічне життя й повагу до померлих родичів, а і про значне соціальне розшарування й виокремлення серед громади військової і правлячої еліти.

М. Сікорський наголошував: «До періоду бронзи належить більшість могил, що височать у степу, привертаючи увагу подорожніх. Свого часу ними зацікавився Тарас Шевченко, що оглянув їх за дорученням Київської Комісії для розбору давніх актів. Розкопки, здійснені за нашого часу, засвідчили, що поховання відносяться до так званої ямної культури ранньобронзової доби. Кілька могил, зокрема, досліджено у Стоп'ягах і Харківцях. Поховання мало вигляд звичайної прямокутної ями, накритої дерев'яними колодами. На кістках збереглися залишки червоної вохри. Небіжчики клалися на спину із зігнутими в колінах ногами. Речовий інвентар досить бідний. Ціла низка могил насипана за пізнього періоду доби бронзи. Серед них славетна Вибла могила, яку неодноразово згадує у своїх творах Тарас Шевченко»².

Михайло Іванович особисто брав участь у дослідженні курганів бронзової доби, оскільки Переяславщина була є і буде, так би мовити, курганним краєм. Ось так згадує про ті часи, безпосередній свідок й учасниця Г. Бузян: «1975 та 1976 роки пройшли для археологів заповідника під знаком

¹ Сікорський М.І., Швидкий Д.Т. На землі Переяславській. – Київ: Наукова думка, 1971. – 208 с. – С. 12–14.

² Там само. – С. 15.

дослідження курганів: експедиція музею провела суцільні обстеження курганів Переяславського та Яготинського районів. Ініціатива та кошти надійшли від Українського товариства охорони пам'яток, де Михайло Іванович був діяльним членом Президії республіканської організації від самого початку її утворення. Польові роботи здійснювали молоді співробітники (Г.М.Бузян, В.І. Слюсар, В.Ф. Воловик, В.І. Дем'яненко), але М.І. Сікорський, незважаючи на директорську завантаженість не відмовляв собі в задоволенні виїздити «в поле», дихнути свіжого повітря пошуку й відкриття. Результатом цієї роботи археологів було обстеження та картографування близько 360-ти курганних насипів Переяслав-Хмельницького та 185-ти – Яготинського районів...»¹.

На зламі II-I тис. до н. е. людство почало активно застосовувати новий метал – залізо. Воно було міцніше за бронзу, залізна руда була більш розповсюдженіша за мідь та олово. Так почалася залізна доба, що у свою чергу стала каталізатором людської цивілізації і надзвичайно пришвидшило її розвиток.

Наведемо типовий формат заідеологізованого археологічного дискурсу, в межах якого мав працювати майже кожен тогочасний дослідник, у тому числі й М.Сікорський: «Залізні знаряддя піднесли землеробство на якісно новий, вищий ступінь розвитку. Виникло рільництво – орне хліборобство із застосуванням залізної сохи, а далі й плуга, та тяглової сили свійських тварин. Підвищення продуктивності сільськогосподарського виробництва в свою чергу сприяло розвитку інших галузей господарства. Поступово в руках окремих осіб починають нагромаджуватися великі багатства. Зароджується рабовласництво в його примітивній, патріархальній формі. Досі однорідне суспільство починає розшаровуватися, поділяється на

¹ Бузян Г. М.І. Сікорський – археолог // Михайло Іванович Сікорський: творець історії й хранитель часу: колективна монографія, присвячена 90-річчю з дня народження М.І. Сікорського. – Переяслав-Хмельницький: Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав», 2013. – С. 155.

багатих та бідних, на визискувачів і визискуваних. Так було зроблено перший крок до формування класів»¹.

Разом з тим, саме приблизно у середині I тис. до н. е. з'являються перші письмові давньогрецькі тексти у яких фіксується інформація про найдавніші етнічні спільноти, що мешкали на території сучасної України. Ці наративи дають змогу вченим історикам загалом, й археологам зокрема, атрибутувати ту чи іншу археологічну культуру до певних стародавніх етносів (етнокультурних спільнот).

З цього приводу М.Сікорський писав: «Відомості про тогочасне населення нашої країни вже доносять до нас письмові джерела. Стародавні греки знайомляться з Північним Причорномор'ям і від VI ст. до н.е. засновують там свої міста-колонії – Ольвію, Херсонес, Боспор та ін. Старогрецькі історики називали нашу країну Скіфією, а племена, що її населяли, – скіфами. Серед них були і предки слов'ян. За свідченням грецького історика Геродота, що жив у V ст. до н.е. і залишив докладний опис Скіфії, на території Середньої Наддніпрянщини жили хліборобські племена скіфів-орачів, неврів та будинів. Ці племена залишили великі укріплені городища і звичайні поселення та численні могильні поховання. Всі ці типи пам'яток добре відомі і на Переяславщині»².

У їх дослідженні брав участь і Михайло Іванович: «Біля Комарівки виявлено звичайне, неукріплене поселення VI-V ст. до н. е. Тут знайдено чималу кількість різних предметів з бронзи й заліза, уламки глиняного посуду та кістки свійських і диких тварин. Подібні селища відомі в Андрушах, Підсінному, Піщаному. Майже на всіх поселеннях скіфського часу на Переяславщині трапляється багато довізних речей, одержаних на умовах торговельного обміну у скіфів-кочівників та в причорноморських греків. Найчастіше це тригранні бронзові наконечники стріл, залізні мечі, бронзові прикраси з зображенням різних тварин, а також оздобы кінської зброї. Чимало таких предметів знайдено в Козинцях, В'юнищах, Хоцьках, Городищі, Стовп'ягаї, Пристромах, Циблях, Комарівці, Трахтемирові. З речей грецького виробництва найбільше маємо уламків амфор – глиняної тари для

¹ Сікорський М.І., Швидкий Д.Т. На землі Переяславській. – Київ: Наукова думка, 1971. – 208 с. – С. 15.

² Там само. – С. 15–16.

перевезення рідких продуктів (вина й олії). Усе це – свідки поживлених торговельних зв'язків лісостепових осілих племен Скіфії з віддаленими районами»¹.

Значне нагромадження інформації, яка була отримана як з допомогою археологічних, так із писемних пам'яток, дозволило дослідникам реконструювати ймовірні етногенетичні процеси на теренах України.

З цього приводу М. Сікорський відзначав: «Якщо предки слов'ян за часів Геродота в письмових джерелах були відомі під назвою скіфів, бо так греки називали все населення Східної Європи, без відносно до його етнічної приналежності, то, починаючи від II ст. до н. е., античні письменники уже виділяють слов'янські племена з –поміж інших стародавніх народів. Автори, що жили на рубежі нової ери, називають наших предків венедами, не поділяючи їх на східних та західних слов'ян, однак усередині I тис. н. е. вони вже добре розрізняють антів і склавинів – західнослов'янські (склавіни) і східнослов'янські(анти) племена. Проте перші згадки про слов'ян у письмових джерелах дуже короткі й схематичні. Вони не дають достатнього уявлення про життя і соціальний лад наших предків. Тому археологічні матеріали і для цього часу повністю зберігають своє значення»².

У першій половині I тис. н. е. на теренах України загалом і Переяславщини зокрема побутувала своєрідна так звана черняхівська археологічна культура. Її особливість полягала у досить-таки високому культурному рівні, що стало наслідком контактів з Римською імперією. Окрім суто наукового зацікавлення черняхівськими старожитностями, з'явився суто геополітичний аспект. Так, в роки Другої світової війни нацисти визнали цю археологічну культуру виключно німецькою, тим самим безапеляційно включивши терени, на яких мешкали так звані «черняхівці» – споконвічними етнічними німецькими землями, сумнозвісним «життєвим простором». У зв'язку з цим, на тимчасово окупований гітлерівцями території України їхні археологи проводили польові дослідження для підтвердження цієї теорії. Враховуючи цей геополітичний бекграунд, після завершення Другої світової війни, радянські компартійні ідеологи змушені

¹ Сікорський М.І., Швидкий Д.Т. На землі Переяславській. – Київ: Наукова думка, 1971. – 208 с. – С. 17.

² Там само. – С. 17–18.

були впритул зайнятися цією проблемою щоби знешкодити злочинній інсинуації Третього Рейху. Археологи в СРСР отримали чітку вказівку зверху науково обґрунтувати, що це стовідсотково автентична слов'янська культура. Саме тому, у радянську добу, переважна більшість археологів була переконана у її виключно слов'янській приналежності.

Зокрема відомий український радянський археолог В. Довженок писав: «Історична інтерпретація черняхівської культури потребує всебічного її вивчення – від питань загальноісторичних умов, в яких вона складалась, до детального вивчення окремих речей. А загальноісторичні умови були такими, що не можна вказати жоден народ, крім слов'ян, якому могла б належати черняхівська культура. Характер культури цілком певно змальовує основні риси цього народу. Він мав бути осідлим і жити в Середньому Подніпров'ї не менше чотирьох століть. І сама культура цього народу складалась в умовах Лісостепу, в умовах економічних і культурних контактів з римськими провінціями, сарматським і дакійським населенням, а це знову вказує на територію Середнього Подніпров'я та суміжних районів. Це був народ землеробський, і його землеробська культура також складалась в умовах Лісостепу. Народ цей був найчисленнішим в Європі. Така маса населення не могла звідкись прийти. Народ цей міг вирости тільки на місці внаслідок довгого попереднього розвитку на вказаній території. Таким народом могли бути тільки слов'яни»¹.

Із збільшенням археологічного матеріалу відбулася суттєва переоцінка її етнокультурної приналежності. Так сучасний відомий український археолог та етнолог В. Баран наголошує: «Черняхівська культура, до якої належать і пам'ятки III – першої половини V ст. н. е. Верхнього і Середнього Подністров'я типу Черепина-Теремців, в тому числі група досліджених нами поселень на Гнилій Липі, являє собою одне з найбільших поліетнічних утворень другої чверті I тис. н. е. на території півдня Східної Європи. Вона, крім старожитностей, що належали давнім слов'янам, включає пам'ятки або елементи матеріальної культури ще декількох етнічних груп (скіфів, сарматів, фракійців), що в першій чверті

¹ Довженок В. В. Черняхівська культура в історії населення Середнього Подніпров'я // Дослідження з слов'яно-руської археології. – Київ: Наукова думка, 1976. – С. 66–67.

I тис. н. е. і більш ранній час займали степові і лісостепові райони України, Молдови і Румунії. Важливим складовим компонентом черняхівської культури є пам'ятки і матеріали, привнесені у ці регіони ззовні германськими племенами готів, що до цього були носіями вельбарських старожитностей у Нижньому Повісленні, Підляссі і Західній Волині»¹.

Тому, наразі черняхівська археологічна культура вже вважається не моноетнічною а багатоетнічною, оскільки серед її носіїв були знайдені пам'ятки не лише слов'ян, а і сарматів, готів, фракійців та інших етнічних спільнот.

Досліджуючи напрацювання Михайла Івановича із цієї проблематики можна зробити висновок, що вони дещо не відповідають сучасному рівню археологічних знань про так званих черняхівців. Разом з тим ці праці є надзвичайно важливим джерелом не лише з археології, а і з розвитком самих археологічних знань другої половини ХХ ст.²

¹ Баран В.Д. Слов'яни у первісності і ранньому середньовіччі: Збірник вибраних етнологічних праць. – Київ: Видавництво «Міленіум», 2011. – 108 с. – С. 24.

² Махно Е.В. Сикорский М.И. Могильник черняховской культуры у с. Сосновы Переяслав-Хмельницкого района Киевской области // *Kultura wielbarska w młodszyim okresie rzymskim : streszczenia referatów (14-18 wrzesnia)*. – Ludlin : Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej ; katedra archeologii, 1987.– С. 56-61; Махно Е.В. Сикорский М.И. Могильник черняховской культуры у с. Сосновы на Левобережье Днепра // *Kultura wielbarska w młodszyim okresie rzymskim : materiały z konferencji*. – Ludlin : Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej ; katedra archeologii, 1989.- Т.ІІ. - С. 249-262. Махно Е.В., Сикорский М.И. Анты и черняховская культура// VI Международный конгресс славянской археологии: тезисы докладов советской делегации. – М.: Наука, 1990. – С.51-54. Махно Е.В., Сикорский М.И., Бузян Г.М. Могильник черняховской культуры у с. Соснова (Киевская область) // *Археологические исследования на Украине в 1978-1979гг. : тезисы докладов XVIII конференции*. – Днепропетровск, 1980. – С.135-136. Махно Е.В., Сікорський М.І. Музей Черняхівської культури (до проблеми всеслов'янської єдності) // *Проблеми вивчення та охорони пам'яток археології Київщини. Тези доповідей першої науково-практичної конференції*. Білгородка, 1991 р. – К., 1991. – С. 62–66. Махно Є.В., Сікорський М.І. Новий могильник черняхівської культури у Переяславі-Хмельницькому// *Дослідження з слов'яно-руської археології*. – К. : Наукова думка, 1976. – С. 95-100.

Тому ми процитуємо текст М.І. Сікорського, присвячений черняхівській культурі та її попередниці – зарубинецькій, оскільки вони дуже важливі для осягнення того шляху, який пройшла археологія за майже 50 років: «В останні століття до н.е. і в першій половині I тисячоліття нового літочислення у Середній Наддніпрянщині, в тому числі і на Переяславщині, була поширена так звана культура полів поховань. Свою назву вона дістала від характеру кладовищ, що не мали жодних зовнішніх ознак. Ці великі могильники налічують іноді поле кілька сот поховань і обіймають чималу площу, утворюючи справжні поля поховань. Хронологічно культура полів поховань поділяється на два періоди, які дослідники схильні розглядати тепер як окремі культури, що розвивалися в часі одна за одною: зарубинецьку і черняхівську. В історії Наддніпрянщини обидві ці культури (особливо остання) становлять надзвичайно яскраве явище. Зарубинецька культура, вперше виявлена на території нинішнього Переяславського району, датується II ст. до н. е. – II ст. н.е. Її пам'ятки залишені численними племенами венедів, про які згадують Пліній Старший, Тацит, Птоломей та інші античні історики. На Переяславщині ці пам'ятки відомі у великій кількості по обох берегах Дніпра, а також уздовж Трубежа і Супою. Типовим є поселення біля села Зарубинців. Воно займало площу близько 2 гектарів, де виявлено рештки наземних жител. Це невеликі чотирикутні будівлі площею від 16 до 36 кв. м. Нижня частина трохи вкопувалася в землю. Стіни робилися з лози та обмазувалися шаром глини. Усередині були глиняні печі й кам'яні вогнища. На поселенні виявлено також господарські ями, розташовані на відстані 15 – 20 м одна від одної... Наступний етап у розвитку Переяславщини представлений пам'ятками культури полів поховань черняхівського типу(відносяться до II-IV ст. н.е.). Вони густо розкидані по всьому лісостепу – від верхів'їв Сіверського Дінця до Сану і навіть далі на захід. Заходять і в степ уздовж Дніпра та інших великих річок. Населення черняхівської культури займало переважно схили надзаплавних терас недалеко від води. Селища були неукріплені. Здебільшого мали досить великі розміри, хоча існували і зовсім малі виселки...На Переяславщині відомі

близько 10 поселень, 5 могильників і велика кількість знахідок окремих речей черняхівського типу»¹.

М. Сікорському пощастило взяти участь у розкопках багатьох пам'яток (поселень, поховань тощо) безпосередньо пов'язаних з черняхівською археологічною культурою. Так, влітку 1954 року він брав участь в обстеженні Переяславського могильника, де було виявлено 42 поховання черняхівського типу з тілоспаленням і тілопокладенням. Серед багаточисленних знахідок—гончарний посуд різних форм, скляні посудинки, кістяні гребінці, намисто зі скла та сердоліку, бронзові пляшки та унікальний комплект скляних шашок, що були покладені в дерев'яну скриньку, від якої збереглися лише залишки дерева та бронзові окуття й дужки від кришки².

Михайло Іванович був переконаний, що цей унікальний могильник датується II-IV ст. н.е. і може бути безпосередньо пов'язаний з місцевою середньонадніпрянською культурою антських часів. Щодо етнічної приналежності як зарубинецької так і черняхівської культури, він зокрема зазначав: «Пам'ятки культури полів поховань свідчать, що ранньослов'янське суспільство першої половини I тис. н. е. досягло високого рівня історичного розвитку. Це був останній етап первіснообщинного ладу. Протягом другої половини I тис. наші предки остаточно переходять до феодалізму. З того часу формується й давньоруська держава із центром у Києві. Тривав процес утворення давньоруських міст, серед яких одним з найбільших і найважливіших був Переяслав»³.

Оскільки Переяслав постав як місто саме у часи Київської Русі (Русь, Руська земля, Русь – Україна тощо) і довгий час з Києвом і Черніговом був одним з головних центрів Києворуської держави, а після її розпаду залишився потужним політичним, економічним, військовим і культурним осередком Середньої Наддніпрянщини, то дослідження його минулого апіорі цікавило М. Сікорського. Як ми вже зазначали вище, становлення Михайла Івановича як

¹ Сікорський М.І., Швидкий Д.Т. На землі Переяславській. – Київ: Наукова думка, 1971. – С. 18, 19, 20.

² Сікорський М.І. Музеї землі Переяславської. – Ніжин: ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2004. – С. 17–18.

³ Сікорський М.І., Швидкий Д.Т. На землі Переяславській. – Київ: Наукова думка, 1971. – С. 22–23.

археолога відбувалося на розкопках давньоукраїнського Переяслава. Його історія була нерозривно зв'язана з Руссю та з її золотоверхою столицею – Києвом, оскільки найбільш активні переяславські князі згодом ставали великими київськими князями. Яскравий приклад – життя і діяльність уславленого політика і звитязного полководця Володимира Мономаха.

Київська Русь – перша ранньосередньовічна давньоукраїнська держава на території сучасної України. За своєю сутністю – це поліетнічна імперія, що утворилася в кінці IX ст.(за літописом у 882 р.) і розпалася на незалежні князівства у першій чверті XII ст. (у 1132 р. після смерті останнього де – факто великого київського князя Мстислава Володимировича – сина мудрого державника Мономаха)¹.

Радянські вчені В. Довженок², Б. Греков³, К. Гуслистый⁴, А. Козаченко⁵, М. Котляр⁶, В. Мавродін¹, Б. Рибаків², сучасні

¹ Фігурний Ю.С. Особливості і закономірності, формування українського етносу від найдавніших часів до середини XIV ст. на теренах України: етнічні, державотворчі і націєтворчі процеси в українознавчому вимірі. – Київ, НДУ. – 2010. – С. 158 с. – С. 55.

² Довженок В. И. К вопросу о сложении древнерусской народности // Докл. VI науч. конф. Ин-та археологии АН УССР. – К., 1953. – С. 52–57; Довженок В. И. Древноруська народність і спільність походження російського, українського і білоруського народів // Вісник Академії наук Української радянської соціалістичної республіки. – 1954. – № 5 (210). – С. 33–45.

³ Греков Б. Д. Борьба Руси за создание своего государства . – М.: Изд-во АН СССР, 1942. – 78 с.; Греков Б. Д. Киевская Русь – М.: Госполитиздат, 1953. – 568 с.

⁴ Гуслистый К. До питання про утворення української нації – К., 1967. – 56 с.; Гуслистый К. Про буржуазно-націоналістичні перекручення у дослідженнях етногенезу українського народу // Народна творчість та етнографія. – 1971. – № 1. – С. 41–51; Гуслистый К. Утворення української народності // Народна творчість та етнографія. – 1960. – Кн. 1. – С. 39–49.

⁵ Козаченко А. И. Древнерусская народность – общая этническая база русского, украинского и белорусского народа // Советская Этнография. – 1954. – № 2. – С. 3–20.

⁶ Котляр М. Ф. Ідея давноруської єдності в історичному розвитку, російського, українського й білоруського народів / М. Ф. Котляр // Український історичний журнал. – Київ, "Наукова думка", 1980. – № 9. – С. 18–29.

російські дослідники минушини В. Петрухін³, В. Сєдов⁴ і деякі українські науковці П. Толочко⁵, Н. Юсова⁶

¹ Мавродин В. В. К вопросу о складывании великорусской народности и русской нации // Советская Этнография. – 1947. – № 4. – С. 84–103; Мавродин В. В. Начальный этап в истории русского народа и государства // Труды юбилейной научной сессии. Секция исторических наук. [Сборник докладов] / В. В. Мавродин. – Л.: Изд-во Ленинградского ордена Ленина ун-та, 1948. – С. 80–104. Мавродин В. В. Образование древнерусского государства. – Л.: Изд-во Ленинградского ордена Ленина ун-та, 1945. – 432с. Мавродин В. В. Основные этапы этнического развития русского народа // Вестник Истории. – 1950. – № 4. – С. 55–70.

² Рыбаков Б. А. Анты и Киевская Русь // Вестник древней истории. – 1939. – № 1. – С. 319–337; Рыбаков Б. А. Древние русы // Советская Археология. – 1953. – № 17. – С. 23–104; Рыбаков Б. А. Предпосылки образования древнерусского государства III–IX вв. – М.: АН СССР, 1958. – 948 с.; Рыбаков Б.А. К вопросу об образовании древнерусской народности // Тезисы докладов и выступлений сотрудника ИИМК АН СССР подготовленных к совещанию по методологии этногенетических исследований. – М, 1951. – С. 15–22; Рыбаков Б.А. Поляне и северяне // Советская Этнография. – 1947. – № 5/6. – С. 81–105.

³ Петрухин В.Я. Начало этнокультурной истории Руси IX–XI веков. – М., 1995. – 320 с.

⁴ Сєдов В. В. Славяне в раннем средневековье. Том II – М.: Фонд археологи, 1995. – 416 с.; Сєдов В. В. Древнерусская народность: историко-археологическое исследование – М.: Языки русской культуры, 1999. – 320 с.

⁵ Толочко П. П. Давньоруська народність – спільна етнічна основа російського, українського та білоруського народів // Українська народність: нариси соціально-економічної та етнополітичної історії (В. Й. Борисенко, В. А. Смолій, Г. А. Сергієнко та ін.). Редакційна колегія: Ю. Ю. Кондуфор та ін. Ін-т історії. К: Наук. думка, 1990. – С. 57–71; Толочко П. П. Древнерусская народность: воображаемая или реальная. – СПб., 2005. – 218 с.; Толочко П. П. Древняя Русь. Очерки социально-политической истории – К.: Наукова думка, 1987. – 248 с.; Толочко П. П. Київська Русь. – К.: Абрис, 1996. – 360 с.

⁶ Юсова Н. «Давньоруська народність»: зародження і становлення концепції в радянській історичній науці (1930-ті – перша половина 1940-х рр.): Монографія. 2-е вид., перероб. і доп. – К.: ВД «Стилос», 2006. – 620 с.; Юсова Н. М. «Давньоруська народність»: неоднозначність термінологічного трактування // Confraternitas. Ювілейний збірник на пошану Ярослава Ісаєвича / Відп. ред. М. Крикун, заст. відп. ред. О. Середа. Львів, 2006–2007 (Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Зб. наук.

стверджували і стверджують наразі, що у Давній Русі мешкала так звана давньоруська народність, на основі якої, дещо згодом, а саме десь у XIV – XVI ст. сформувалися росіяни, українці та білоруси.

На думку знаного археолога й етнолог Л. Залізняка, «... головним недоліком концепції давньоруської народності є те, що по суті це є типова ідеологічна, а не наукова конструкція, яка була сформована за прямої участі сталінських ідеологів без будь-якого критичного аналізу поглядів попередників»¹.

З цим твердженням щодо давньоруської народності солідаризується етнолог, історіограф О. Шакурова, яка вважає, що незважаючи на її догматичність і заідеологізованість вона стала фундаментом радянської офіційної етногенетичної концепції пізньосередньовічного походження української етнічної спільноти, згідно якої український народ виникає не раніше XIV – XV ст., а до того існувала давньоруська народність – спільний предок українців, білорусів, росіян².

Цю заідеологізовану гіпотезу почали активно розробляти і пропагувати у 50–х рр. XX ст., а свого найбільшого поширення у СРСР вона набула у 60–80-х рр. минулого століття. Це було пов'язане з тим, що саме у цей час комуністичні ідеологи намагалися практично створити в СРСР з понад сотні різноманітних народів один-єдиний – радянський. Для цього їм конче був необхідний історичний прецедент. Саме таким яскравим етногенетичним конструктом мала стати давньоруська народність. Цей ідеологічний концепт надзвичайно пропагувався тоталітарною владою й тому, кожен фаховий дослідник(історик, археолог, етнограф тощо), який займався прямо чи опосередковано

праць. Вип. 15 / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України). – С. 62–72; Юсова Н. М. «Давньоруська народність»: один із перших поглядів на проблему // Матеріали V конгресу Міжнар. асоціації україністів. Історія: 3б. наук. статей. Част. I. – Чернівці: Рута, 2003. – С. 30–37.

¹ Залізняк Л. Стародавня історія України. – Київ: Темпора, 2012. – С. 364.

² Шакурова О.В. Основні концепції етногенезу українського народу: вітчизняна історіографія (кінець XIX – початок XXI ст.) / Відповідальний редактор Фігурний Ю.С. – Київ, 2017. – С. 179.

Руссю повинен в обов'язковому порядку підтвердити свою лояльність, згадавши про незаперечне існування у ті часи давньоруської народності, давньоруської мови, давньоруської культури, давньоруської держави тощо.

Відзначимо, що М. Сікорський доклав великих зусиль для вивчення князівського Переяслава. Так М.І. Сікорський разом з Ю.С. Асєєвим у 1958 році розкопали Богородичну (Успенську) церкву на князівському дворі, збудовану в 1098 р. Володимиром Мономахом. У 1958 – 1960 рр. Ю.С. Асєєв, М. І Сікорський, О.К Козін і Р.О. Юра розкопали єпископську браму XII ст. і залишки кам'яної стіни, що оточувала єпископський двір¹. У 1962 р. на дитинці князівського Переяслава Ю.С. Асєєв, М. І. Сікорський і Р.О. Юра дослідили унікальну цивільну споруду Переяслава XI ст. – єпископський палац². У 1971 р. археологами виявлено кам'яну споруду XI ст. на колишньому князівському дворі³.

Незважаючи на значний ідеологічний тиск Михайло Іванович намагався щонайменше згадувати і пропагувати давньоруський концепт. Так, у книзі «На землі Переяславській», у розділах присвячених києворуському часу вчений ні разу не згадав про існування у той період так званої давньоруської народності. Зате М.Сікорський відзначив, коли вперше у літописі зафіксовано назву Україна⁴.

Цей своєрідний лінгвістичний пасаж, на наше тверде переконання, був не випадковий, а засвідчив свідому позицію Михайла Івановича Сікорського.

Лише раз вчений у цій праці згадав про існування давньоруської мови й давньоруського законодавства («Руська

¹ Асєєв Ю.С., Козін О.К., Сікорський М.І., Юра Р.О. Дослідження кам'яної споруди XI ст. в Переяслав-Хмельницькому дитинці// Вісник Академії будівництва і архітектури УРСР. – К. : Держбудвидав УРСР. – 1962. – №4. – С.57-61.

² Асєєв Ю.С., Сікорський М.І., Юра Р.А. Памятник гражданского зодчества XI в. в Переяславе-Хмельницком (Киевской обл.) // Советская археология. – 1967. - №1. – С.199-214.

³ Сікорський М.І. Склоробна майстерня IX ст. у Переяславі-Хмельницькому// Дослідження з слов'яно-руської археології. – Київ: Наукова думка, 1976. – С. 146.

⁴ Сікорський М.І., Швидкий Д.Т. На землі Переяславській. – Київ: Наукова думка, 1971. – С. 38.

Правда»), але вже не у києворуський період а у литовську добу¹.

У іншій своїй науковій статті «Склоробна майстерня IX ст. у Переяславі-Хмельницькому» (у назві праці закралася помилка, ця майстерня датується не IX ст., а XI ст. – Ю.Ф.), присвячений знаходженню археологами унікальної банястої споруди, що згадується у літопису під 1089 р., яку її першовідкривач, М.Сікорський ідентифікував у 1958 р. як склоробну майстерню XI ст., вчений лише у першому реченні вжив прикметник давньоруський: «Переяслав належить до числа найвизначніших давньоруських міст»². Більше подібних згадок у тексті немає, і це, на нашу думку суттєво характеризує позицію Михайла Івановича з цього питання³.

З відновленням Української державності на початку 90-х рр. XX ст., коли нарешті зник тоталітарний ідеологічний тиск на українських вчених і кожен з них отримав можливість писати не те що вимагали, а те як є насправді, і як він вважає за потрібне.

З відновленням Української державності на початку 90-х рр. XX ст., коли нарешті зник тоталітарний ідеологічний тиск на українських вчених і кожен з них отримав можливість писати не те що вимагали, а те як є насправді, і як він вважає за потрібне.

Ці кардинальні зміни дозволили М.Сікорському, врешті-решт оприлюднити власні погляди щодо етнокультурної приналежності археологічних культур, зокрема, черняхівської: «В кінці III ст. н.е. на території Правобережжя та Лівобережжя Середнього Подніпров'я поширюється черняхівська археологічна культура, назва якої походить від могильника в с. Черняхів Кагарлицького району на Київщині, вперше дослідженого В. Хвойкою. Носіями черняхівської культури були численні різноетнічні племена, що заселяли величезні

¹ Сікорський М.І., Швидкий Д.Т. На землі Переяславській. – Київ: Наукова думка, 1971. – С. 43.

² Сікорський М.І. Склоробна майстерня IX ст. у Переяславі-Хмельницькому// Дослідження з слов'яно-руської археології. – Київ: Наукова думка, 1976. – С. 146.

³ Там само. – С. 146–150.

простори України від Карпат до Лівобережжя Дніпра і від Полісся до Причорноморських степів»¹.

Стосовно етногенетичних та етнокультурних процесів на терені України, то М. Сікорський наголошував про важливе значення існування у кінці III ст. до н.е. – початку I ст. н.е. пам'яток зарубинецької культури класичного типу, оскільки в етнічному відношенні її носії, вважаються давніми слов'янами, попередниками історичних слов'ян I тис. н.е., тому цей етап розвитку давньослов'янських племен дістав назву пізньозарубинецького².

Наступним етапом словянського етногенезу стало V – VI ст. н.е. Саме тоді, відзначав М. Сікорський слов'яни вже виступають на історичній арені під власним іменем, зокрема з візантійських письмових джерел відомі два великі племені об'єднання – анти і склавіни, які вели війни на кордонах Східної римської імперії та розселилися вздовж по Дунаю і на Балканах, давши початок південній гілці слов'ян. Також дослідник наголошував, що Середнє Подніпров'я, зокрема Переяславщину заселяли племена антів, яким належали пам'ятки пеньківської культури, які склалися на основі відповідно старожитностей київської та черняхівської археологічної культур пізньоримського часу³.

Щодо подальшого розвитку етнокультурних та етногенетичних процесів на теренах України, то М. Сікорський зауважував: «На початку VII ст. анти зникають зі сторінок історичних хронік. Антський племінний союз розпадається під натиском кочівників-аварів. Значна частина антів переселяється у Верхнє Подніпров'я та на Балкани. Водночас склавіни з Волині та Подністов'я, носії празької археологічної культури, просуваються в Середнє Подніпров'є та на Лівобережжя, змішуючись з місцевим антським населенням. Внаслідок розселення слов'ян у VII – VIII ст. складаються нові племені об'єднання – волиняни, древляни, поляни, сіверяни,

¹ Сікорський М. Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав» // Моє життя – мої музеї...: [Збірка матеріалів на пошану пам'яті Героя України М. І. Сікорського / [упоряд. та коментар О. Горбовий; Т. Нагайко, ред. Т. Нагайко, вступна стаття Л. Новохатська]. – 2-ге вид., перероб. та доп. – Переяслав-Хмельницький: ФОП. М. Лукашевич, 2013. – С.140.

² Там само. – С.139.

³ Там само. – С.140–141.

улиці так звані літописні племена, відомі з «Повісті врем'яних літ»»¹.

Також, дослідник висловив власне бачення на походження і розвиток українського народу, його мови та важливе значення у цих етногенетичних й етнокультурних процесах Переяслава і Переяславщини: «Переяславська земле! Тільки зворушливо і захоплено я можу вимовляти твоє ім'я. Ти – джерело української державності і козацтва, один із найсвятіших куточків землі нашої, сповненої щерть радістю та смутком, пам'яттю та пророцтвом. Ти пройшла багатовіковий шлях з минулого в майбутнє. Твоє життя прогримкотіло крізь долю народу нашого, крізь пісню і щире слово як глибинний символ вселюдського єднання. Ти – етнічний центр, де проходив процес формування слов'янства, в XII ст. – процес формування української народності, а пізніше – української нації. Найвідоміші бої з печенігами, половцями і татарами проходили на твоїй землі. Твоє місто – Переяслав – боронилося, як могло, бо ж його жителі захищали не лише себе, а й Київ, всю землю Руську. З цим же містом тісно пов'язаний геніальний твір – «Слово о полку Ігоревім», написаний старою українською мовою одним із учасників боїв з половцями біля Переяслава 1187 року. Повідомляючи про смерть одного з найвидатніших переяславських князів Володимира Глібовича літописець зазначав: «й плакашася по немъ, вси Переяславци...О нем же Украина много постана». То була перша згадка назви «України» в літописах, що є одним із свідчень початку формування української народності. Немає жодного літопису, де б не згадувалася Переяславська земля, а у першому східнослов'янському географічному описі літописець Нестор, який неодноразово перебував на її землях, визначив її значення для наших далеких предків і для всіх східнослов'янських народностей»².

¹ Сікорський М. Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав» // Моє життя – мої музеї...: [Збірка матеріалів на пошану пам'яті Героя України М. І. Сікорського / [упоряд. та коментар О. Горбовий; Т. Нагайко, ред. Т. Нагайко, вступна стаття Л. Новохатка]. – 2-ге вид., перероб. та доп. – Переяслав-Хмельницький: ФОП. М. Лукашевич, 2013. – С. 141.

² Сікорський М.І. Музеї землі Переяславської. – Ніжин: ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2004. – С. 6–7.

Аналізуючи вище наведені думки М. Сікорського ми можемо вважати, що він, ймовірно, був прихильником так званої києворуської (давньоруської) етногенетичної концепції¹.

Її сутність полягає в тому, що саме в добу Київської Русі (літописні назви цього давньоукраїнського державного утворення – Русь, Руська земля) протягом кінця IX – XII ст. активно проходив процес формування українського народу, який остаточно завершився в кінці XII – на початку XIII ст.

Отже, зі зникненням СРСР з геополітичної арени та відновленням Української держави у 1991 р., українські дослідники остаточно позбавилися комуно-більшовицького ярма й отримали можливість вільно займатися науковою діяльністю. Ці епохальні структурні зміни дозволили М. Сікорському оприлюднювати власне бачення етногенетичних та етнокультурних процесів на території України загалом, й стосовно походження українського народу, розвитку української мови, культури, традицій зокрема та важливу роль у цих процесах Переяславщини.

Таким чином, проаналізувавши етнокультурний вимір археологічної спадщини М. Сікорського нами отримані такі результати: 1) Українські етнокультурні процеси – це довготривалий історичний розвиток під час якого на теренах залюднених українцями формується їх власний етнокультурний простір (часопростір) та зароджується і розвивається цілісний етнокультурний комплекс прямо й опосередковано, пов'язаний зі спільними походженням українців, функціонуванням їх рідної мови, творення етнічної території, побутування традиційної української культури, утвердженням християнської віри тощо. Вивчаючи український етнокультурний простір вчені мають можливість дослідити як етнокультурні процеси так і вітчизняний етнокультурний комплекс, щоби сприяти їх збереженню і подальшому розвитку. 2) Етнокультурна проблематика в археології насамперед пов'язана з визначенням етнічної приналежності археологічних культур – матеріальних комплексів старожитностей, що відносяться до визначеного

¹ Фігурний Ю. Аналіз основних концепцій походження українців // Шакурова О.В. Основні концепції етногенезу українського народу: вітчизняна історіографія (кінець XIX – початок XX ст.) / Відповідальний редактор Фігурний Ю.С. – Київ, 2017. – С. 241.

проміжку часу, мають місцеві особливості й розміщуються на конкретно визначених обмежених теренах. Особливу увагу викликає етнокультурний вимір археологічної спадщини М. Сікорського. У тоталітарну добу для переважної більшості дослідників найголовнішим пріоритетом було вивчення матеріальної культури, тому головний ідеологічний дискурс полягав у розкритті закономірностей базових концептів класиків марксизма-ленінізму у вивченні класової боротьби, аналізі соціальних революцій тощо.³⁾ Перебуваючи у тогочасному тоталітарному дискурсі М. Сікорський змушений був працювати у тих ідеологічних рамках і втілювати деякі догматичні концепти і конструкти у своїх працях і справах, у зворотному випадку командно-адміністративна система позбавила б його можливості реалізовувати власні напрацювання й втілювати мрії у життя. 4) Разом з тим, навіть у тих складних умовах, М. Сікорський ніколи не переходив тих меж, що відділяють справжнього вченого від компартійного пропагандиста, особливо це стосується наукових проблем, які в силу тих чи інших причин поєднувалися з політичними ідеологемами, як це сталося наприклад з так званою «давньоруською народністю». Незважаючи на значний ідеологічний тиск. М. Сікорський намагався щонайменше згадувати і пропагувати у своїх працях цей заідеологізований давньоруський концепт. 5) З відновленням Української державності на початку 90-х рр. XX ст., коли нарешті зник тоталітарний ідеологічний тиск на українських вчених і кожен з них отримав можливість писати не те що вимагали, а те як є насправді, і як він вважає за потрібне. Ці кардинальні зміни дозволили М.Сікорському, врешті-решт оприлюднити власні погляди на походження і розвиток українського народу та його мови, та важливе значення у цих етногенетичних й етнокультурних процесах Переяслава і Переяславщини. 6) Перебування України у складі тоталітарної держави дуже гальмувало як український етнокультурний розвиток так і науковий процес його осмислення. Лише з руйнацією СРСР і відновленням суверенної Української держави, етнокультурні процеси поступово набувають позитивної динаміки, а вітчизняні вчені позбавившись ідеологічних лещат отримують змогу їх адекватно аналізувати й осмислювати, зрештою всі ці суспільно-політичні трансформації посприяли зміні підходів до наукового дослідження як загалом етногенетичної

проблематики, так і зокрема, фахового осягнення етнокультурних процесів в умовах кризи комуністичної ідеології та розбудови правової, демократичної, інноваційної, духовної, заможної Української Самостійної Соборної Держави.

Розділ 5. Музеєфікація визначних пам'яток матеріальної і духовної культури України Михайлом Сікорським

Археологи вивчаючи давнє минуле дають нам унікальну можливість побачити як жили, що творили, чим переймалися й у що вірили наші пращури. Разом з тим у багатьох випадках під час археологічних досліджень прадавні пам'ятки руйнуються і вже нащадки їх ніколи не побачать. Цим болючим питанням надзвичайно переймався М.Сікорський. Ось тому, він намагався на лише провести польові розкопки, знайти старожитності, а й, передусім, зберегти їх для майбутніх поколінь українців.

З цього приводу Михайло Іванович писав: «Організація широкомасштабних етнографічних експедицій та археологічних дослідження по збору експонатів – це не просто дань чесності, яку з такою легкістю готовий заплатити кожен чоловік, який претендує на культурність та інтелігентність, – це був особистий вибір, який мав намір приймати відповідальним рішення про створення комплексу музеїв стародавнього міста. Велика міра відповідальності такого вибору пов'язана з тим, що ми дуже добре розуміли, що музеї повинні викликати трепет, просвітлене почуття очікування зустрічі з незвичним. І невтомністю захоплених музейних працівників було здійснено цю програму. Музейні експозиції – це радісна можливість заходити у минуле, це – частина нашого з Вами життя, золотий запас людства».¹

Але не лише цікаві експозиції у музеях мають зберегти та представити нашу історію, Михайло Іванович прагнув також і врятувати від руйнації ті об'єкти матеріальної і духовної культури, що після археологічних досліджень могли навіки зникнути.

Як ми вже зазначали, Переяславщина – край курганів бронзової доби. У 1966 році один з таких поховальних комплексів, так званий курган «Хрест», розкопав і дослідив київський археолог Анатолій Павлович Савчук.²

¹ Сікорський М.І. Сікорський М.І. Музеї землі Переяславської. – Ніжин: ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2004. – С. 19.

² Савчук А.П. Звіт про розкопки кургану «Вибла могила»/ «Хрест» на території Переяслав-Хмельницького етнографічного музею // Науковий архів Інституту археології АН УРСР – 1966/84. – 4 с.

Під високим майже чотириметровим насипом виявлено поховання воїна у глибокій трьохметровій могильній ямі, яке приблизно датується добою бронзи (приблизно середина II тис. до н. е.). Особливість цього кургану полягає і тому, що він розташований майже поряд з Переяславським скансеном.¹

Саме тому, вже під час археологічних розкопок виникла геніальна думка, після остаточного завершення польових робіт, музеїфікувати цю надзвичайно цікаву пам'ятку ранньоіндоєвропейської культури бронзової доби.

За свідченням Наталії Григорівни Ткаченко (Н.Г. Ткаченко почала працювати у скансені у 1984 році, а інформацію про розкопки кургану «Хрест» дізналася безпосередньо від М.І. Сікорського – Ю.Ф.), зразу після остаточного дослідження й опрацювання знахідок з курганного поховання співробітники Музею під відкритим небом, а саме: Лідія Чередниченко (дівоче прізвище – Кузьменко), Ганна Козій (дівоче прізвище – Слюсар), Валентина Никітіна (дівоче прізвище – Красюк), Володимир Воловик та інші досипали відрами землю на курган, цим самим відновивши його первісні розміри. Потім реставратори музею відновили залізобетонне склепіння над похованням, зверху насипали ґрунт, вставили дерев'яні двері, їх оббили металом. Всередині музеєфікованої пам'ятки було відновлено поховання (скорчений кістяк) двохметрового велета-воїна. Особливість поховання заклечалась ще й у тому, що воно було здійснене у цілісному стовбурі дерева. У 70-80-х рр.. ХХст. музеєфікований курган став надзвичайно цікавим об'єктом екскурсійного показу. За ним здійснював нагляд співробітник-доглядач скансену Михайло Скринін (колишній військовий). На жаль, у 90-х рр.. ХХст. об'єкт був пограбований злодіями і закритий для екскурсійного огляду.² Маємо надію що з часом ця важлива і цікава музеєфікована археологічна пам'ятка знову буде відкрита для екскурсій.

Також ми хочемо зацитувати свідчення одного з провідних археологів НІЕЗ «Переяслав» – Галини Миколаївни Бузян: «У 1966 році силами музею під науковим

¹ Текст екскурсії по Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини другої половини ХІХ – поч.. ХХ ст. – Рукопис. – С.3.

² Записано Фігурним Ю.С. 29.10 2017 р. від корінної жительки міста Переяслава-Хмельницького Ткаченко Наталії Григорівни, 1960 р.н. (дівоче прізвище Руденко Н.Г.).

керівництвом А.П.Савчука був розкопаний курган «Хрест»(у звіті помилково названий А.П.Савчуком «Виблою могилою»), у якому виявлене поховання пізньої бронзи...З огляду на близькість до створюваного музею просто неба, було вирішено пристосувати його для музейного огляду – ідейним натхненником та практичним рушієм проекту виступив М.І.Сікорський. Не втрачаючи часу, реставратори музею вже під час розкопок над поховальною ямою звели дерев'яне перекриття, а згодом відновили насип, спорудивши капітальні залізобетонні конструкції. Таки оригінальним способом розкопаний археологічний об'єкт був збережений і музеєфікований. Етапи цієї роботи були зафіксовані у звіті про розкопки кургану А.П.Савчуком. У відновленні насипу кургану брали уасть багато працівників музею, адже робити все доводилося вручну».¹

У третьому розділі, ми вже писали, коли і як вперше познайомилися Михайло Сікорський і Володимир Баран. Саме у 80-х рр. минулого століття М.Сікорський показав В.Барану усі унікальні музейні скарби Переяслава, разом з музеєфікованим курганом «Хрест». Побачене, ймовірно вразило В.Барана і глибоко запам'яталося. Дещо згодом, на початку 90-х рр. коли Володимир Данилович керував розкопками Галичної могили, що розташовувалася на території давнього Галича – столиці Галицько-Волинської держави, він у свою чергу, після завершення її дослідження, став ініціатором відновлення і музеєфікації унікальної української етнокультурної пам'ятки².

¹ Бузян Г. М.І. Сікорський – археолог // Михайло Іванович Сікорський: творець історії й хранитель часу: колективна монографія, присвячена 90-річчю з дня народження М.І. Сікорського. – Переяслав-Хмельницький: Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав», 2013. – С.152.

² Баран В., Томенчук Б. Археологічні дослідження в селі Крилос Галицького району Івано-Франківської області в урочищі Качків – Галичина могила (серпень – жовтень 1992 р.) // Збірник наукових праць Національного науково-дослідного інституту українознавства та всесвітньої історії. – К: ННДІУВІ, 2013. – Том. XXXI. – С. 88–98.; Баран В., Томенчук Б. Археологічні дослідження Галичної могили 1991 р. // Українознавство. – 2012. – № 4 (45). – С. 162–164.; Баран В., Томенчук Б. Археологічні дослідження давнього Галича у 1991 – 2003 рр. // Українознавство. – 2002. – Число 4. – С. 213–216.; Баран В., Томенчук Б. Підсумки досліджень Галицької археологічної

Автор цього дослідження влітку 2017 р. відвідав «Галичну могилу» і був приємно вражений станом збереження музеєфікованого об'єкту.

Отже, взаємовигідна співпраця двох особистостей, дозволила не лише досліджувати визначні пам'ятки минулого, а й зберігати їх для майбутнього покоління українців. Спостерігаючи й особисто здійснюючи комплексні археологічні польові розкопки князівського Переяслава, М.Сікорський прагнув не лише отримати нові цінні знання про давнє минуле Переяславщини, а й розмірковував, як ці безцінні й унікальні пам'ятки музеєфікувати та порятувати від знищення.

У 1953 р., як зазначає Г.Бузян, У Переяславі на розі тогочасних вулиць Спаської та Карла Лібкнехта, місцевий житель Микола Калініченко, копаючи погріб, виявив величезні кам'яні брили невідомої давньої споруди. Про цю знахідку, переяславець зразу ж повідомив Михайла Сікорського, який у свою чергу миттєво розповів про неї Михайлу Каргеру (саме у цей час російський археолог вивчав залишки Воскресенського храму XII ст.). Зрештою, цей археологічний об'єкт виявився церквою-усипальнею, яку успішно розкопала і дослідила експедиція М.Каргера у вересні-жовтні 1953 року. Оскільки, до 30-х рр. XX ст. на цьому пагорбі розміщувалася дерев'яна Спаська церква, що була безжально знищена більшовиками, цей давньоукраїнський храм отримав у археологів умовну назву «Спаський».¹

Якщо у Києві та Чернігові збереглися поодинокі сакрально-монументальна архітектура часів Руси-України, то у Переяславі – жодної. Маючи на меті перетворити

експедиції в 1991 – 1996 рр. // Галич і Галицька земля: Збірник наукових праць – Київ – Галич, 1998. – С. 10–17.; Баран В.Д. Археология древнего Галича // Восточная Европа в средневековье. – М., 2004. – С. 276–283.; Баран В.Д. Археологічні дослідження Галича // Галич і Галицька земля в українському державотворенні. – Івано-Франківськ, 1999. – С. 39–54.; Баран В.Д. Галичина могила // Галицько-Волинська держава: Передумови виникнення. – Львів, 1993. – С. 30–31.

¹ Бузян Г. М.І. Сікорський – археолог // Михайло Іванович Сікорський: творець історії й хранитель часу: колективна монографія, присвячена 90-річчю з дня народження М.І. Сікорського. – Переяслав-Хмельницький: Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав», 2013. – С. 143-144.

Переяслав на унікальне місто-музей, М. Сікорський прагнув відтворити найголовніші етапи його розвитку. Ймовірно, він планував відновити хоча би декілька пам'яток звитязної княжої доби, щоби не лише на сторінках літописів і книг описувалося славетне минуле старовинного українського міста, але і у реальному житті мешканці і гості Переяслава могли візуально й мануально, побачити і відчувати величну музику храмової симфонії. На жаль, у 50-х рр. XX ст. це були лише мрії. Хоча, по гамбургському рахунку, Михайло Іванович виявився правий і відновлення Золотих воріт у Києві у 70-х рр. XX ст., не зважаючи на обґрунтовану критику фахівців, дозволило як зберегти залишки автентичних пам'яток, так і відтворити надзвичайно цікаву споруду минулого, яка на разі є не лише оригінальним туристичним об'єктом, а ще однією візитівкою й прикрасою вічномолодої столиці України. Зважаючи на несприятливі обставини й тогочасні реалії радянського життя (несприйняття компартійною владою християнської релігії і всього того, що було з нею пов'язано) М. Сікорський прийняв рішення не засипати землею віднайдені рештки храму, а музеєфікувати розкопаний і досліджений об'єкт.

Згодом, він так описав реалізацію свого задуму: «Археологічний музей Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» міститься в павільйоні, спорудженому над залишками церкви XI ст. У вітчизняній музейній практиці це перший досвід збереження на місці розкопок та експонування архітектурно-археологічної пам'ятки. Павільйон споруджений у 1957 р., трохи пізніше в ньому була розгорнута експозиція Археологічного музею (у 1967 р. – Ю.Ф. Рештки церкви були розкопані у 1953 р. експедицією під керівництвом М.К. Каргера з участю працівників музею. Це був невеликий (15,3 х 8,1 м) одноапсидний двухстовпний храм XI ст. Від церкви залишилися фундаменти та нижні частини стін заввишки до 1 м, стовпи, що підтримували склепіння, збереглися до висоти 1,5 м. Окремими ділянками збереглася підлога, що складалася з полив'яних керамічних плиток жовтого та зеленого кольорів. На деяких ділянках внутрішньої поверхні стін помітний настінний фресковий розпис. В алтарній частині розкритий невеликий престол, складений з плінфи. Храм знаходився на території посаду («окольного граду»)

Переяславля Руського. Можливо, стояв на подвір'ї одного з двох відомих з літописів монастирів і служив усипальнею для представників переяславської знаті. Під стінами, всередині церкви, досліджено 10 поховань, що знаходилися в цегляних саркофагах під шиферними плитами. Церква-усипальня була зруйнована в 1239 році під час монголо-татарської навали»¹.

За свідченням, професора Олександра Колибенка російські археологи після завершення польових робіт майже всі знайдені артефакти вивезли з України, залишивши переяславцям лише величезні кам'яні брили з фундаменту храму. Такі були тоді відносини між метрополією і провінцією.

Отже, не зважаючи на цей узаконений грабунки, М.Сікорський доклав усіх зусиль щоб розкопана пам'ятка матеріальної і духовної культури українців не була остаточно знищена й зробив з неї перший у Переяславі музеєфікований археологічний об'єкт.

Галина Бузян зазначає, що загалом планувалося спорудити два павільйони над відкритими у 1953 р. архітектурними пам'ятками – Воскресінським храмом XII ст. і Спаською церквою-усипальнею XI ст., але в життя був втілений лише один проект.²

Головний храм княжого міста – Михайлівський собор. Ось так про нього писав М. Сікорський: «Найвизначнішою архітектурною спорудою Переяслава був Михайлівський собор, кілька разів згадуваний в літописах. Це був великий (33 x 27 м, без прибудов) храм з трьома апсидами, хрещатим центральним ростром. За конструктивними особливостями та архітектурним стилем Михайлівський собор Переяслава близький до Київської Софії. Собор був прикрашений фресковим розписом, мозаїкою...»³

¹ Сікорський М. Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав» // Моє життя – мої музеї... Збірка матеріалів на пошану пам'яті Героя України М.І. Сікорського. – 2-ге вид., перероб. та доп. – Переяслав-Хмельницький: ФОП О.М. Лукашевич, 2014. – С. 134-135.

² Бузян Г. М.І. Сікорський – археолог // Михайло Іванович Сікорський: творець історії й хранитель часу: колективна монографія, присвячена 90-річчю з дня народження М.І. Сікорського. – Переяслав-Хмельницький: Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав», 2013. – С. 144.

³ Сікорський М. Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав» // Моє життя – мої музеї... Збірка матеріалів на пошану

Отримавши перший успішний досвід музеєфікації археологічної пам'ятки, а саме – Спаської церкви-усипальні, Михайло Іванович і надалі невтомно працював у цьому напрямку. Г. Бузян з цього приводу наголошує: «Кам'яні будівлі Переяслава давньоруського часу не збереглися в цілому вигляді й відомі лише з археологічних розкопок, тому цілком природним вирішенням у такій ситуації була ідея музеєфікації залишків пам'яток архітектури, яка вперше була втілена в 1954 році спорудженням павільйону над залишками церкви-усипальні XI ст. У 1980-1982 рр. над відкритими рештками Михайлівського собору за проектом директора Михайла Івановича Сікорського та досвідченого реставратора музею Федора Федоровича Дарди був збудований павільйон, де розміщена експозиція музею архітектури давньоруського Переяслава. Це був новий досвід музеєфікації пам'ятки давньої переяславської архітектури, реалізований власними силами і коштами заповідника»¹.

М. Сікорський не задовольнявся досягнутим, він завжди прагнув досягти нових вершин та реалізувати усі свої патріотичні мрії та професійні задуми. З відновленням Української державності всі ідеологічні заборони зникли, але на перший план вийшов фінансовий чинник. Перехід від планової соціалістичної економіки до так званої ринкової, величезна інфляція, недофінансування тощо, боляче вдарили як по Переяслав-Хмельницькому державному історико-культурному заповіднику (створеному у 1979р.), а згодом і по Національному історико-етнографічному заповіднику «Переяслав» (створеному у 1999р.) так і по амбітним планам геніального українця. Не зважаючи на всі ці об'єктивні і суб'єктивні обставини, Михайло Іванович ініціював відбудову Воскресінської церкви і попри всі труднощі втілював свою ідею в життя.

Надамо слово очевидцю й однодумцю М. Сікорського, Г. Бузян: «Повторне відкриття давньоруської пам'ятки знову

пам'яті Героя України М.І. Сікорського. – 2-ге вид., перероб. та доп. – Переяслав-Хмельницький: ФОП О.М. Лукашевич, 2014. – С.143.

¹ Бузян Г. М.І. Сікорський – археолог // Михайло Іванович Сікорський: творець історії й хранитель часу: колективна монографія, присвячена 90-річчю з дня народження М.І. Сікорського. – Переяслав-Хмельницький: Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав», 2013. – С.155.

поставило питання про збереження та експонування відкритих археологічних об'єктів, про їх музеєфікацію. В.О. Харламов став автором проекту реконструкції Воскресінської церкви, відбудова якої почалася в 1992 році, але від причин, не залежних від М.І. Сікорського й музею, затягнулася аж до 2007 року. Ідея реконструкції давньої церкви належала М.І. Сікорському. Через те, що жодна з давньоруських кам'яних споруд не дійшла до нашого часу, відбудована Воскресінська церква XII ст., за задумом Михайла Івановича, мала стати єдиним для Переяслава зразком давньоруської церковної будівлі. Заради цього цікавого задуму він відмовився від проекту музеєфікації із захистним павільйоном. Лише непроста економічна ситуація 1990-их років завадила здійснитися первісному задуму М.І. Сікорського та проекту В.О. Харламова.»¹

Ось що розповідав М. Сікорський про свою останню і найграндіознішу мрію, а саме відкрити у Переяславі Музей Київської Русі під відкритим небом: «...Я завжди мріяв про створення музею Історії Київської Русі. Історії, в якій Переяслав і Переяславщина відігравали величезну роль. Бо не рідко саме тут вирішувалася подальша доля Київської Русі і України. Особливо після того, як київський князь Ярослав Мудрий віддав Переяслав синові Всеволоду і 1054 року заснував Переяславське князівство... Про велику, багатющу подіями історію Київської Русі міг би розповісти людям музей, омріяний мною. Тепер уже його зводитимуть інші. Я ж буду молитися, щоб у моїх послідовників вистачило терпіння, таланту, сил вивершити святу справу як найкраще».²

Похилий вік та зрештою відхід у небуття, не дозволили Михайлу Івановичу створити цей омріяний музей, але ми

¹ Бузян Г. М.І. Сікорський – археолог // Михайло Іванович Сікорський: творець історії й хранитель часу: колективна монографія, присвячена 90-річчю з дня народження М.І. Сікорського. – Переяслав-Хмельницький: Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав», 2013. – С.157.

² Панкрат'єв С. Михайло Сікорський: «Якби не музеї, то храми були б зруйновані, або перетворилися на руїни. Музей і храм. Храм і музей! Для мене ці образи невід'ємні.// Моє життя – мої музеї... Збірка матеріалів на пошану пам'яті Героя України М.І. Сікорського. – 2-ге вид., перероб. та доп. – Переяслав-Хмельницький: ФОП О.М. Лукашевич, 2014. – С. 194, 195.

віримо, що його наступники мрію світоча України зроблять реальністю...

Також, ми хочемо відзначити, що з відновленням Української державності розпочався процес повернення сакральних пам'яток релігійним громадам. Разом з тим, серед віруючих поширювалися думки, що музейні працівники, які в тоталітарну добу користувалися великою кількістю соборів, храмів, церков, дзвіниць, монастирських приміщень тощо, в якості об'єктів музейної інфраструктури не сприяли їхньому адекватному збереженню, а у деяких випадках своєю бездіяльністю навіть руйнували їх.

З цього приводу Михайло Сікорський наголошував: «Не можна не сказати гіркого слова про долю шедеврів культової архітектури. Якщо дерев'яні церкви ми просто перевозили, рятували від ідеологічного сатанізму, то такі чудові перлини, як Вознесенський монастир XVIII ст., Борисоглібську церкву доводилося рятувати, адаптуючи її інтер'єр під музей. Дуже прикро іноді вислуховувати, що саме «музейщики» знищували церкви, перетворювали храми на музеї. Це тільки частина істини. Я беру на себе відповідальність сказати, що Храм уцілів в часи людожерського ідеологічного тиску саме завдяки Музею. Коли б не Музей, то Храм був би або зруйнований, або загинув, або перетворився б на руїну... Музей і Храм! Музей і Храм! Для мене вони неподільні. Дуже прикро, що наша, поки що бідна держава не може сприяти звільненню храмів від музейних експозицій, як поки що нікуди подіти. Але – низький уклін цим експонатам, що змогли врятувати нашу духовність і в прямому, і в переносному сенсі. Болить душа за дзвіницю Вознесенського монастиря. Граки ширяють у небі, обсипаються унікальні рельєфи... Барокове диво, обставлене військовою технікою, гасне у сутінках нашого буття... Стратегія виживання нашої культури, нашого Музею, нашого Храму виснажила всі сили... Сподіваюся на молодих. Тільки дай їм, Боже, тактовності, хисту і поваги до такої важливої роботи попередників...¹

¹ Сікорський М. Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав» // Моє життя – мої музеї... [зб. матеріал. до 90-річчя від дня народження Героя України М. І. Сікорського]. – 2-ге вид., перероб. та доп. – Переяслав-Хмельницький: ФОП О. М. Лукашевич, 2013. – С. 126 – 127.

Наостанок ми хочемо навести думку учениці й колеги Михайла Сікорського Галини Бузян щодо шанобливого ставлення Вчителя до археології і збереження для наступних поколінь артефактів, прямо й опосередковано пов'язаних з прадавнім минулим України: «М.І. Сікорський насамперед був практиком-музеезнавцем. Перший музей, куди в обов'язковому порядку він приводив гостей міста, – це археологічний. Були помітні особливі почуття й переживання Михайла Івановича, адже кожен експонат музею, створеного ще в кінці 1950-их років, викликав ностальгічні спогади про роки досліджень й законну гордість першовідкривача. Оригінальний і незвичний задум талановитого музейника – створення археологічного розділу в музеї-скансені – Музеї народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини – досі викликає подив і повагу своєю неординарністю й масштабністю. Різноманітність і несподіваність музеєзнавчих рішень: від перенесених монолітом археологічних об'єктів до їх реконструкцій у натуральну величину, – були оцінені й фахівцями, і звичайними відвідувачами».¹

Таким чином, Михайло Сікорський все своє свідоме життя присвятив пошуку і збереженню визначних пам'яток матеріальної та духовної культури України від прадавніх часів до сьогодення. Поеднуючи археологію, історію, етнографію, музеєзнавство тощо він створив унікальний, так званий «Переяславський скарб» – Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав» – своєрідний пам'ятник усім тим, хто жив, живе і буде жити на споконвічних етнічних українських землях.

¹ Бузян Г. М.І. Сікорський – археолог // Михайло Іванович Сікорський: творець історії й хранитель часу: колективна монографія, присвячена 90-річчю з дня народження М.І. Сікорського. – Переяслав-Хмельницький: Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав», 2013. – С.157-158.

Висновки

М.І. Сікорський жив і творив у складні часи. Так, Михайло Іванович народився в СРСР, а помер вже у незалежній Україні. Часи ніколи не вибирають – свій шлях і власну долю обирають видатні особистості. Саме таким і став М.І. Сікорський. Він завжди був лідером й дуже гарним організатором. Зрештою, його життєвий шлях поєднався з долею України й українців у складному й буремному ХХ ст.

Досягнення цього інтелектуального титана навіки залишаться на скрижалях української гуманітарної науки. Наведемо лише короткий перелік його найвизначніших нагород та здобутків.

Сікорський Михайло Іванович – історик, музеєзнавець, археолог, краєзнавець, етнограф, доцент ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», почесний член Академії архітектури України, почесний член Українського товариства пам'яток історії і культури, Лауреат державної премії УРСР імені Т. Шевченка в галузі літератури, журналістики, мистецтва, Лауреат премії імені Д. Яворницького, Лауреат премії імені В. Вернадського, Лауреат премії «Гордість України». За успішну суспільно-громадську діяльність нагороджений орденами Трудового Червоного Прапора, Жовтневої Революції, Богдана Хмельницького III ступеня, Ярослава Мудрого V ступеня, а також найвищою державною відзнакою – почесним званням Герой України із врученням ордена Держави. Також М. Сікорський був відзначений Почесними грамотами Президії Верховної Ради УРСР, Почесними грамотами Президії Верховної Ради України, Почесними грамотами Кабінету Міністрів України. За досягнення у розбудові і популяризації української культури і музейної спадщини нагороджений золотими медалями Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури України, Академії мистецтв України, почесними відзнаками Міністерства культури і туризму України «За багаторічну плідну працю в галузі культури», грамотою Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди та іншими почесними нагородами.

Отже, неупереджено проаналізувавши життєвий шлях і творчі здобутки світоча України Михайла Сікорського нами

встановлено: 1) все своє свідоме життя М. Сікорський присвятив вивченню і збереженню української культурної спадщини; 2) Михайло Іванович фахово досліджував матеріальну і духовну культуру Середньої Наддніпрянщини загалом та Переяслава й Переяславщини зокрема; 3) завдяки наполегливій, самовідданий і подвижницькій праці вченого-українознавця було досліджено, зібрано, упорядковано та збережено багато цінних пам'яток української традиційної культури; 4) незважаючи на потужний ідеологічний прес тоталітарної системи дослідник доклав чималих зусиль і порятував від остаточного знищення велику кількість українських сакральних пам'яток (церков, дзвіниць, релігійних предметів тощо); 5) М. Сікорський своєю подвижницькою науковою працею сприяв творенню навколо себе згуртованого кола однодумців та ініціював заснування археологічної, музеєзнавчої та краєзнавчої школи на Переяславщині; 6) найголовнішим здобутком і досягненням М. І. Сікорського стало створення музейного комплексу в одному з найдавніших міст Середньої Наддніпрянщини – Переяславі, що посприяло в подальшому збереженню, порятунку української етнокультурної спадщини та фаховому вивченню прадавнього минулого України.

Таким чином, у монографії на основі широкого й різноманітного матеріалу здійснено аналіз вагомого внеску М. Сікорського у дослідження українського етнокультурного розвитку та збереження багатотисячолітньої матеріальної й духовної культури України; охарактеризовано історіографію, джерельну базу та теоретико-методологічні засади дослідження; проаналізовано внесок М. Сікорського у збереження українських етнокультурних пам'яток; показано його роль у створення і функціонування першого в Україні скансена (музею під відкритим небом); виявлено місце археології у житті та діяльності Михайла Сікорського; розкрито етнокультурний вимір наукового доробку Михайла Сікорського; з'ясувано, яким чином М. Сікорським здійснювався пошук і збереження визначних пам'яток матеріальної й духовної культури України.

ЛІТЕРАТУРА ТА ДЖЕРЕЛА¹

Опубліковані праці

1. «Сікорські читання»: V Всеукр. історико –культуролог. форум, 18 жовтня 2016 р. / [укл.: Т. Нагайко; стенограм. В. Вовкодав, О. Горбовий]; ДВНЗ «Переяслав-Хм. ДПУ імені Григорія Сковороди», ГО «Переяславський Скарб». – Переяслав-Хмельницький: ФОП Я.М. Домбровська, 2017. – 68 с.
2. «Сікорські читання»: I Всеукраїнський історико-культурологічний форум, 7 листопада 2012 р. Збірка матеріалів. / [укл.: О. Шкира, Л. Губар, Т. Деркач, Т. Нагайко; стенограма А. Шпиля]. – Переяслав-Хмельницький: ФОП О.М. Лукашевич, 2013. – 48 с.
3. «Сікорські читання»: IV Всеукр. історико –культуролог. форум, 13 жовтня 2015 р. / [укл.: Т. Нагайко; стенограм. І. Гайдаєнко, О. Горбовий]; ДВНЗ «Переяслав-Хм. ДПУ імені \ Григорія Сковороди», ГКПО «Переяславський скарб». – Переяслав-Хмельницький:ФОП Я.М. Домбровська, 2016. – 48 с.
4. «Сікорські читання»: II Всеукр. історико – культуролог. форум , 18 жовтня 2013 р . / [укл.: Т. Нагайко; стенограм. В. Вовкодав, О. Горбового]; ДВНЗ «Переяслав-Хм. ДПУ імені Григорія Сковороди», ГКПО «Переяславський скарб». – Переяслав-Хмельницький: ФОП О.М. Лукашевич, 2014. – 48 с.
5. «Сікорські читання»: III Всеукр. історико культуролог. форум, 13 жовтня 2014 р. / [укл.: Т.Нагайко; стенограм. О. Горбовий]; ДВНЗ «Переяслав-Хм. ДПУ імені Григорія Сковороди», ГКПО «Переяславський скарб». – Переяслав-Хмельницький: ФОП О.М. Лукашевич, 2015. – 68 с.
6. Sikorskij M. The open-air Ethnographic Museum of Pereyaslav-Khmel'nitsky // MUSEUM. – Volume XIX. – № 3, 1966. – P.187-188.
7. Zaseda I. Preserving People's Memory. A land soaked in history (інтерв'ю М.І. Сікорського) // UNESCO-2, Bulletin. – Kiev. – 1989. – P. 9-14.
8. Авраменко С.М. Реекспозиція інтер'єру кухні хати священика Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини // Всеукраїнський Музейний Форум. Матеріали

¹ Автор монографії дуже вдячний знаному в Україні та за її межами історичу, музеєзнавцю, краєзнавцю, історіографу Олені Жам за наданий великий масив бібліографічної літератури (близько 300 позицій опублікованих праць і понад 100 найменувань неопублікованих джерельних матеріалів), які значно посилили частину монографії «Література та джерела».

- науково-практичної конференції / В загальній редакції Л. О. Гріффена. Переяслав-Хмельницький, 2017. – С. 5-7.
9. Авраменко Ю. В. М.І. Сікорський – охоронець і зберігач нерухомих пам'яток культурної спадщини Переяславщини. // Михайло Іванович Сікорський: творець історії й хранитель часу: колективна монографія, присвячена 90-річчю з дня народження М.І. Сікорського. – Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав» – Переяслав-Хмельницький, 2013. С. 185–192.
10. Авраменко Ю. Пам'яткоохоронна діяльність Михайла Івановича Сікорського // Краєзнавство. – 2013. - № 4 (85). – С.99-104.
11. Археологічні дослідження Переяслав-Хмельницького історичного музею // З досвіду роботи музеїв УРСР. – К., 1959. – Вип. 1. – С. 48–52.
12. Асеев Ю.С., Сикорский М.И., Юра Р.А. Памятник гражданского зодчества XI в. в Переяславе-Хмельницком (Киевской обл.) // Советская археология. – 1967. - №1. – С.199-214.
13. Асеев Ю.С., Харламов В.А., Сикорский М.И. Исследования Михайловского собора в Переяславе-Хмельницком// Славяне и Русь. (На материалах восточно-славянских племен и Древней Руси): Сборник научных трудов АН УССР ИА. – К.: Наук. Думка, 1979. – С.122-137.
14. Асеев Ю.С., Козін О.К., Сікорський М.І., Юра Р.О. Дослідження кам'яної споруди XI ст. в Переяслав-Хмельницькому дитинці// Вісник Академії будівництва і архітектури УРСР. – К. : Держбудвидав УРСР. – 1962. – №4. – С.57-61.
15. Афанасьєв О.Є., Бурлака Є.В., Маркіна Ю.М. Скандени України як важливий туристичний ресурс // Туристична індустрія: сучасний стан та пріоритети розвитку: Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Луганськ, 6-7 травня 2009 р.) – Луганськ: ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2009. - С.80-84.
16. Баран В., Томенчук Б., Фігурний Ю. Давній Галич. – К.: Видавець Олег Філюк, 2017. – 134 с.
17. Баран В., Томенчук Б. Археологічні дослідження в селі Крилос Галицького району Івано-Франківської області в урочищі Качків – Галичина могила (серпень – жовтень 1992 р.) // Збірник наукових праць Національного науково-дослідного інституту українознавства та всесвітньої історії. – К: ННДІУВІ, 2013. – Том. XXXI. – С. 88–98.
18. Баран В., Томенчук Б. Археологічні дослідження Галичиної могили 1991 р. // Українознавство. – 2012. – № 4 (45). – С. 162–164.
19. Баран В., Томенчук Б. Археологічні дослідження давнього Галича у 1991 – 2003 рр. // Українознавство. – 2002. – Число 4. – С. 213–216.
20. Баран В., Томенчук Б. Підсумки досліджень Галицької археологічної експедиції в 1991 – 1996 рр. // Галич і Галицька земля: Збірник наукових праць – Київ – Галич, 1998. – С. 10–17.

21. Баран В.Д. Слов'яни у первісності і ранньому середньовіччі: Збірник вибраних етнологічних праць. – Київ: Видавництво «Міленіум», 2011. – 108 с.
22. Баран В.Д. Археология древнего Галича // Восточная Европа в средневековье. – М., 2004. – С. 276–283.
23. Баран В.Д. Археологічні дослідження Галича // Галич і Галицька земля в українському державотворенні. – Івано-Франківськ, 1999. – С. 39–54.
24. Баран В.Д. Галичина могила // Галицько-Волинська держава: Передумови виникнення. – Львів, 1993. – С. 30–31.
25. Батушан О.Д., Сікорський М.І. Шляхами Київщини.: Путівник-довідник. – К. : Політвидав України, 1968. – 106 с.
26. Батушан О.Д., Сікорський М.І., Чепурний І.Ф. По землі Київській: путівник-довідник. – К.: Обласне книжково-газетне видавництво, 1963. – 380 с.
27. Більченко І. Джерельна та історіографічна база дослідження діяльності Михайла Сікорського – фундатора музейної справи Переяславщини // Переяславіка: Наукові записки національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»: Збірник наукових статей. – 2017. – Випуск 12 (14). – С. 29-35.
28. Більченко І. Науковий доробок М. І. Сікорського // Михайло Іванович Сікорський : творець історії й хранитель часу : [колект.монографія, присвяч. 90-річчю з дня народження М. І. Сікорського] / НІЕЗ 28 «Переяслав» ; упоряд. О. М. Жам ; збір матеріал. Н. Г. Ткаченко. – Переяслав-Хм., 2013. – С. 207–213.
29. Бова І.С. Архітектурний комплекс споруд Музею історії лісового господарства Середньої Наддніпрянщини // Всеукраїнський Музейний Форум. Матеріали науково-практичної конференції / В заг. редакції Л. О. Гріффіна. – Переяслав-Хмельницький, 2017. – С. 19-22.
30. Бова І.С. Відтворення культурного етноландшафту села Середньої Наддніпрянщини у Музеї народної архітектури та побуту НІЕЗ «Переяслав» // Переяславський літопис: зб. наук. статей. Вип. 8. / [ред. колегія: Коцур В.П. та ін.]. – Переяслав-Хмельницький, 2015. – С. 191-199.
31. Бова І.С. Зелене будівництво музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини // Дослідження, збереження, відтворення та популяризація культурної спадщини: зб. наук. ст. / упоряд.: Г. В. Андял, В. В.Коцан. – Ужгород: Видавництво Олександри Гаркуші, 2015. – С. 91-98.
32. Бова І.С. Колекція пляшок у фондовій збірці національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» // Минуле і сучасне Волині й Полісся. Етнографічне музейництво в Україні і на Волині. Науковий збірник. Випуск 61. Матеріали П'ятої Волинської науково-етнографічної конференції, 27–28 квітня 2017 року, м.

Луцьк. Упоряд. Є. І. Ковальчук, Л. А. Мірошніченко-Гусак. – Луцьк, 2017. – С. 67-72.

33. Бова І.С. Особливості застосування рослинних матеріалів у реставраційній справі Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини // Красзнавство Переяславщини: дослідження проблеми, постаті: Матеріали круглого столу, 16 жовт. 2015 р., м. Переяслав-Хмельницький / [Редкол.: О.В. Колибенко та ін.; упоряд. Т.Ю. Нагайко]. – Переяслав-Хмельницький (Київ. обл.): Домбровська Я.М., – (Серія «Красназавча бібліотека Переяславщини»; Вип. 3). – С. 17-24.

34. Бова І.С. Особливості створення дендропарку на базі зелених насаджень Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини // Народна культура України: традиції і сучасність. Матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої 40-річчю заснування Національного музею народної архітектури та побуту України. – Київ: ПВП «Задруга», 2010 – С. 161-164.

35. Бова І.С. Особливості традиційного озеленення української селянської садиби в Середній Наддніпрянщині кінця XIX – поч. XX ст. // Народні символи та обереги України: роль у формуванні ментальності людини. Матеріали всеукраїнської наукової конференції. – Біла Церква: ТОВ «Дорадо-Друк», 2011 – С.114-121

36. Бова І.С. Пам'ятка народного зодчества шинок у музеї просто неба Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» // «Перспективи розвитку сучасної науки» (м. Харків, 04-05 грудня 2015 р.). – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2015. – С.74-76.

37. Бова І.С. Роль М. Сікорського в благоустрої та озелененні Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини // Михайло Іванович Сікорський: творець історій й хранитель часу: колективна монографія, присвячено 90-річчю з дня народження М.І. Сікорського. – Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав». – Переяслав-Хмельницький, 2013. – С. 220–229.

38. Бова І.С. Традиції озеленення української селянської садиби Середньої Наддніпрянщини кін. XIX ст. – поч. XX ст. // ПЕРЕЯСЛАВКА: Наукові записки Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» / Збірник наукових статей. – Випуск 6(8). – Переяслав-Хм: СКД, – 2012. – С. 18-24.

39. Бойко Н.А. Агроном Яків Безнос – творець парку на Татарській горі // Міжнародна історико-красназавча конференція «Наукові студії М. І. Сікорського». ПЕРЕЯСЛАВКА. Наукові записки Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»: Збірник наукових статей. – Переяслав-Хмельницький: ФОП Домбровська Я. М., 2015.– Випуск 9 (11). – С.15–18.

40. Бойко Н.А. Музей «Народний сухопутний транспорт українців у XIX ст.» – перлина Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» (З історії створення та

досвіду роботи) // Український технічний музей: історія, досвід, перспективи. Матеріали 5-ї Всеукраїнської науково-практичної конференції (18-19 травня 2006 р.). – Київ: Поліграфічне підприємство «ЕКМО», 2006. – С.91–95.

41. Бойко Н.А. Чумацька мажа в експозиції Музею українського народного сухопутного транспорту НІЕЗ «Переяслав» // Український технічний музей: історія, досвід, перспективи. Матеріали 6-ї Всеукраїнської науково-практичної конференції (16-19 травня 2007 р.). – Коростень: «Тріада С», 2007. – С. 208–212.

42. Бондаренко М.І. Верхній жіночий одяг в експозиції Музею Народного одягу Середньої Наддніпрянщини кінця XIX – початку XX ст. // Pereyaslavica: Наукові записки Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» / Збірник наукових статей. – Випуск 2(4). – 2008. –С. 228-233.

43. Бондаренко М.І. Верхній жіночий одяг мешканців придніпровських сіл, затоплених водами Канівського водосховища (на матеріалах фондової колекції НІЕЗ «Переяслав») // Збірник наукових праць «Гуманітарний простір науки: досвід та перспективи»: зб. матеріалів Міжнарод. наук.-практ. інтернет-конф., 12-14 лютого 2016 р. – Переяслав – Хмельницький, 2016. – Вип. 1. – С. 16-22.

44. Бондаренко М.І. Верхній хутровий одяг в експозиції Музею народного одягу Середньої Наддніпрянщини кінця XIX – початку XX століть // Переяславіка: Наукові записки Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» / Збірник наукових статей. – Вип. 6(8). – 2012. – С. 24-28.

45. Бондаренко М.І. Жіночі народні головні убори в зібранні Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» // Збірник наукових праць: Доля музейних зібрань / Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник. – К.:Фенікс, 2007. – ч. 2. – С. 11-16.

46. Бондаренко М.І. Колекція дівочих головних уборів у зібранні Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» // Наукові записки з української історії. – Переяслав-Хмельницький, 2012. – Вип. 31. Спецвипуск. – С. 151–156.

47. Бондаренко М.І. Колекція очіпків у зібранні Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» (каталог) // Жовківські читання 2011, збірник статей першої конференції «Музей в сучасному світі» / Львівська галерея мистецтв. – Львів: Видавництво «Растр-7», 2011. – С. 18-23.

48. Бондаренко М.І. Колекція хусток у зібранні Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» // Збірка тез, доповідей і повідомлень 14-ої науково-практичної конференції. м. Вишгород. Вишгородський історико-культурний заповідник. – Вишгород, 2008. – С. 38-41.

49. Бондаренко М.І. Народне вбрання мешканців українського Полісся в експозиції Музею українського народного одягу кінця XIX – початку XX століть // Збірник наукових праць: Минуле і сучасне Волині й Полісся: роде наш красний. Вип. 24. Матеріали Третьої Волинської обласної науково-етнографічної конференції. – Луцьк, 2007. – С. 154-157.
50. Бондаренко М.І. Обрядові хустки та хусточки у зібранні Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» // ПЕРЕЯСЛАВІКА: Наукові записки Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» / IV Єфремівські читання «Релігійне життя Переяславської землі (IX – XXI ст.)», присвячені 1025-літтю хрещення Русі: збірник наукових статей. – 2016. – Випуск 10 (12). – С. 14-21.
51. Бондаренко М.І. Чоловічий народний одяг мешканців придніпровських сіл, затоплених водами Канівського водосховища (на матеріалах фондової колекції Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав») // Науковий збірник. Випуск 61. Матеріали П'ятої Волинської науково-етнографічної конференції, 27–28 квітня 2017 року, м. Луцьк. Упоряд. Є.І. Ковальчук, Л.А. Мірошніченко-Гусак. – Луцьк, 2017. – С. 72-76.
52. Бондаренко М.І., Захарченко С.М. Жіночі народні прикраси Чернігівщини у зібранні Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» // Збірник наукових праць «Ніжинська старовина»: Збірник регіональної історії та пам'яткознавства. (Серія «Пам'яткознавство Північного регіону України, № 7) / Посохов С. І. (гол. ред.); Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК. Вип. 20 (23). – К.: Центр пам'яткознавства НАН України, 2015. – С. 23-31.
53. Бондаренко Р. Подвиг корифея та творців національного музею старожитностей України у Переяславі: [до 75-річчя лауреата нац. премії ім. Т.Г. Шевченка Михайла Сікорського] // Народна творчість та етнографія. – 2000. – № 2-3. – С. 81-86.
54. Борисевич Г.В. Историко-теоретические основы организации музеев народного деревянного зодчества на примере музея в Новгороде: Автореф. дис. канд. архитектуры. – М., 1968. – 29 с.
55. Бузян Г. М. І. Сікорський та археологія Переяславщини 50-80-х рр. XX ст. // Переяславіка: Наукові записки національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»: Збірник наукових статей. – 2017. – Випуск 12 (14). – С. 64-88.
56. Бузян Г. М.І. Сікорський – археолог // Михайло Іванович Сікорський: творець історії й хранитель часу: колективна монографія, присвячена 90-річчю з дня народження М.І. Сікорського. – Переяслав-Хмельницький: Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав», 2013. – С. 139–184.
57. Бузян Г. М.І. Сікорський та етапи становлення археологічного розділу Музею народної архітектури та побуту

- Середньої Наддніпрянщини НІЕЗ «Переяслав» // Переяславіка: Наукові записки Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»: Збірник наукових статей. – Переяслав-Хмельницький, 2015. – Випуск 9 (11). – С. 18–44.
58. Бузян Г., Лизогуб Н. Археологічний скарб Михайла Сікорського. // До 85-річчя Михайла Сікорського. Музеї – моє життя. Мій заповіт – мої музеї. – К.: Міленіум, 2008. – 30с. – С. 19–21.
59. Бузян Г.М. Про дослідження, збереження та музеєфікацію давньоруських культових пам'яток Переяслава Храми Переяславщини: історія, традиції, сучасність; стан збереження пам'яток. // Матеріали круглого столу, присвяченого 400-річчю козацької церкви св. Іоанна Богослова с. Острійки Білоцерківського району Київської обл. 9 жовтня 2006 року. – м. Переяслав-Хмельницький, 2006. – С. 21-28.
60. Бузян Г.М., Тетеря Д.А. До питання реконструкції житла кінця XVII – середини XVIII ст. в Музеї народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини НІЕЗ «Переяслав» // ПЕРЕЯСЛАВІКА: Наукові записки Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав». Збірник наукових статей. – Випуск 6(8). – Переяслав-Хмельницький, 2012. – С. 29-39.
61. Бузян Г.М., Тетеря Д.А. Житло Переяслава козацького часу: спроба реконструкції за матеріалами археологічних досліджень // Археологія: можливості реконструкції. Серія «Археологія і давня історія України». – Вип. 2 (13). – Київ-Комсомольськ, 2014. – С. 95-101.
62. Бузян Г.М., Тетеря Д.А. Реконструкція житла кінця XVII ст. – першої половини XVIII ст. // ПЕРЕЯСЛАВІКА: Наукові записки Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав». – Вип. 6(8). – 2012. – С. 29-39.
63. Булаєвська Н. Зустрічі цікаві і корисні. // Махінчук М.Г. Переяславський скарб Михайла Сікорського: Художньо – документальна повість / Вступна стаття Л.І. Андрієвського. – К.: Криниця, 2005. – 302 с. (серія «Бібліотека Шевченківського комітету»). – С. 266–270.
64. Булаєвська Н.І. М.І. Сікорський і Українське товариство охорони пам'яток історії та культури. // Михайло Іванович Сікорський: творець історії й хранитель часу: колективна монографія, присвячена 90-річчю з дня народження М.І. Сікорського. – Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав» – Переяслав-Хмельницький, 2013. С. 198–204.
65. Величко І. На Татарській горі // «Комуністична праця», 6.04.1967. – С. 4.
66. Верговський С.В. Його не можна ні залякати, ні купити, ні зупинити. // Михайло Іванович Сікорський: творець історії й хранитель часу: колективна монографія, присвячена 90-річчю з дня народження М.І. Сікорського. – Національний історико-

етнографічний заповідник «Переяслав» – Переяслав-Хмельницький, 2013. С. 270–278.

67. Верговський С.В. Передумови, наукові засади створення й перспективи розвитку Національного музею народної архітектури та побуту України // Народна культура України: традиції і сучасність: матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої 40-річчю заснування музею народної архітектури та побуту України. – К.: Задруга, 2010. – С. 81-90.

68. Вовкодав В. Колекція особистих нагород М.І. Сікорського // Краєзнавство. – 2013. - № 4 (85). – С.129-135.

69. Война В. Музеи под открытым небом // Наука и религия. – 1977. – № 6. – С. 29-35.

70. Войцехівський Б. Слово про велику людину вченого і громадянина. // До 85-річчя Михайла Сікорського. Музеї – моє життя. Мій заповіт – мої музеї. – К. : Міленіум, 2008. – С. 10–14.

71. Воловик В. Ф. Людина легендарна, і сам був творцем легенд // Михайло Іванович Сікорський: творець історії й хранитель часу: колективна монографія, присвячена 90-річчю з дня народження М.І. Сікорського. – Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав» – 2013. – С. 322-342.

72. Волошина Е. По музеям города – музея // Автотурист. – 2010. – № 7. – С. 35–37.

73. Глушко Г. Михайло Жам залишив свій слід в Переяславі : [слово про колишнього колегу]// Вісник Переяславщини. – 2002. – 6 лип. (№ 107–109). – С. 11.

74. Гнедовский Б.В. Музеи под открытым небом в СССР: развитие принципов формирования структуры. – М., 1987.

75. Гнедовский Б.В. Памятники деревянного зодчества в музеях под открытым небом. 12 старейших музеев народного творчества и быта. – М., 2002.

76. Годліна Л. Ще люблю, іще надіюсь... : [бесіда з гол. хранит. Держ. істор.-культ. заповідника Ларисою Годліною / записала Галина Карпенко] // Вісник Переяславщини. – 1992. – 1 січ. (№ 1). – С. 1–2.

77. Годліна Л. Самобутнє мистецтво [Про гончарні вироби] // «Комуністична праця». – № 13. – 30.01.1975.

78. Годліна Л. Уміння бачити. // До 85-річчя Михайла Сікорського. Музеї – моє життя. Мій заповіт – мої музеї. – К. : Міленіум, 2008. – 30с. – С. 22–23.

79. Годліна Л.О. Архетипи української культури в ознаках народного одягу // Українська народна естетика. – К.: ДАЛПУ, 1996. – С. 210-226.

80. Годліна Л.О. І оживає легенда.... [Про хату Г. Котовського] // «Комуністична праця». – № 44. – 11.04.1974.

81. Годліна Л.О. Краса народного вбрання» // «Комуністична праця». – № 115. – 23.07.1977.

82. Горбовий О. М. І. Сікорський як рятівник історико-культурної спадщини затопленого Придніпров'я (1950-ті – І-е десятиліття 2000-х рр.) // Краєзнавство : наук. ж-л. – 2013. – № 4. – С. 111–117.
83. Греков Б. Д. Борьба Руси за создание своего государства . – М.: Изд-во АН СССР, 1942. – 78 с.
84. Греков Б. Д. Киевская Русь – М.: Госполитиздат, 1953. – 568 с.
85. Грудевич Т. Проблема збереження етнічності у листуванні М.І. Сікорського: міжнародний вимір // Наукові записки з української історії: зб. наук. ст. – 2017. – Вип. 42 (Спецвипуск). – С. 91–96.
86. Грудевич Т.В. Експозиційна та виставкова робота у Музеї «Поштова станція» Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» // Всеукраїнський Музейний Форум. Матеріали науково-практичної конференції / В загальній редакції Л.О. Гріффена – Переяслав-Хмельницький, 2017. – С. 102-104.
87. Грудевич Т.В., Шкіра Л.М. Музей народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини: стежками Кобзаря // «Переяславіка: Наукові записки Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав». – Вип. 8(10). – Переяслав-Хмельницький, 2015. – С. 28-36.
88. Гудченко З.С. Музеї народної архітектури України. – К.: Будівельник, 1981. – 120 с.
89. Гуслистий К. До питання про утворення української нації – К., 1967. – 56 с.
90. Гуслистий К. Про буржуазно-націоналістичні перекручення у дослідженнях етногенезу українського народу // Народна творчість та етнографія. – 1971. – № 1. – С. 41–51.
91. Гуслистий К. Утворення української народності // Народна творчість та етнографія. – 1960. – Кн. 1. – С. 39–49.
92. Данилейко В. Все творить народ [Про Переяславський музей просто неба] // «Комуністична праця», 13.10.1966. – С. 4.
93. Данилюк А. Українські скансени: Історія виникнення, експозиції, проблеми розвитку. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2006. – 104 с.
94. Данько С.М. Озеленення як основний метод організації спеціалізованих об'єктів ландшафтної архітектури Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини // Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку. Зб. мат. XVII Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції. – Переяслав-Хмельницький, 2015. – Вип. 17.– С. 63-66.
95. Данько С.М. Рослинність території Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини // Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку. Зб. мат. XXV Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції. – Переяслав-Хмельницький, 2016 – Вип. 25. – С. 3-7.

96. Дем'яненко Н. Дружні стосунки М. І. Сікорського // Михайло Іванович Сікорський: творець історії й хранитель часу: колективна монографія, присвячена 90-річчю з дня народження М.І. Сікорського. – Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав» – Переяслав-Хмельницький, 2013. – С. 249–254.
97. Дем'яненко Н.Д. Деякі аспекти історії створення Музею історії бджільництва Середньої Наддніпрянщини НІЕЗ «Переяслав» // Збірник матеріалів науково-практичної конференції «Всеукраїнський музейний форум». – Переяслав-Хмельницький, 2017. С. 107-111.
98. Дем'яненко Н.Д. Деякі аспекти народних іграшок із колекції НІЕЗ «Переяслав» // Збірник матеріалів І Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах Європи та Азії». – Переяслав-Хмельницький, – 2014. – С. 43-46.
99. Дембійський С. М.І. Сікорський – видатний музейник і музезнавець // Михайло Іванович Сікорський: творець історії й хранитель часу: колективна монографія, присвячена 90-річчю з дня народження М.І. Сікорського. – Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав» – Переяслав-Хмельницький, 2013. – С. 43-57.
100. До 85-річчя Михайла Сікорського. Музеї – моє життя. Мій заповіт – мої музеї. – К. : Міленіум, 2008. – 30 с.
101. Довженко В. В. Черняхівська культура в історії населення Середнього Подніпров'я // Дослідження з слов'яно-руської археології. – Київ: Наукова думка, 1976. – С. 63–72.
102. Довженко В. И. К вопросу о сложении древнерусской народности // Докл. VI науч. конф. Ин-та археологии АН УССР. – К., 1953. – С. 52–57.
103. Довженко В. Й. Древньоруська народність і спільність походження російського, українського і білоруського народів // Вісник Академії наук Української радянської соціалістичної республіки. – 1954. – № 5 (210). – С. 33–45.
104. Дунайна І.Г. Дукачі та личмани з колекції НІЕЗ «Переяслав» // PEREYASLAVICA: Наукові записки Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав». Збірник наукових статей. – Переяслав-Хм.: СПД Карпук С.В., 2009. – Вип. 3(5). – С. 115-118.
105. Дунайна І.Г. Іконографічне зображення на дукачах з колекції Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» // XVIII Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах Європи та Азії». Збірник наук. праць. Переяслав-Хмельницький, 2015. – С. 50-51.
106. Дунайна І.Г. Колекція дукачів Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав». Каталог. – Переяслав-Хмельницький, 2006. – 32 с.

107. Дунайна І.Г. Колекція українських народних жіночих прикрас в збірці Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» // Минуле і сучасне Волині й Полісся. Етнографічне музейництво в Україні і на Волині. Науковий збірник. Випуск 61. Матеріали П'ятої Волинської науково-етнографічної конференції, 27-28 квітня 2017 року, м. Луцьк. – Луцьк, 2017. – С.76-81.
108. Дунайна І.Г. Личмани в намисті // Історична наука в Україні: сучасний стан і перспективи розвитку: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Вінниця, 3-4 листопада 2016р.). – Вінниця, 2016. С. 84-87.
109. Дунайна І.Г. Посуд для короваю та хлібних виробів у колекції НІЕЗ «Переяслав» // Збірник науково-популярних статей про хліб. – Переяслав-Хмельницький.: СПД Карпук С.В., 2009. – Вип. 1. С. 75-78.
110. Дунайна І.Г., Музика Т.В. Декоративний гутний посуд XVIII-XIX ст. в зібранні // Проблеми збереження, відтворення та популяризації історико-культурної спадщини в контексті діяльності музеїв просто неба. Випуск 1. Матеріали першої Міжнародної науково-практичної конференції, 17-19 жовтня 2013 р. м. Львів. Упоряд. М.І. Банах, Н.В. Будинкевич, Н.Г. Гаврилів. – Львів: «Апріорі», 2013. – 376 с. – С. 94-101.
111. Дунайна І.Г., Музика Т.В. Традиційний фігурний посуд з глини зооантропоморфного характеру в збірці НІЕЗ «Переяслав». Каталог // PEREYASLAVICA: Наукові записки Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав». Збірник наукових статей. – Вип. 6(8). – 2012. С. 84-91.
112. Дунайна І.Г., Остронос Г.М. Козацькі сволоки з колекції Національного історико-культурного заповідника «Переяслав» // Культурно-релігійний розвиток Гетьманщини кінця XVII – XVIII століття. Матеріали науково-практичної конференції. – Ніжин, 2006. – С. 50-54.
113. Дунайна І.Г., Тетеря С.А. До питання музеєфікації та реставрації культових споруд XVII-XIX ст. НІЕЗ «Переяслав» // Храми Переяславщини: історія, традиції, сучасність; стан збереження пам'яток. Матеріали круглого столу, присвяченого 400-річчю козацької церкви св. Іоанна Богослова с. Острійки Білоцерківського району Київської області 9 жовтня 2006 року. – Переяслав-Хмельницький, 2006. С. 84-88.
114. Дунайна І.Г., Тетеря С.А. До питання музеєфікації та реставрації садибних будівель та культових споруд XVII – початку XX ст. в НІЕЗ «Переяслав» // Проблеми і перспективи музеєфікації дворянських садиб України кінця XVIII – початку XX ст.. Матеріали Качанівських ювілейних читань. – Галич, 2007. С. 30-34.
115. Дунайна, Тетеря С.А. Охорона, збереження, реставрація культових споруд XVII – початку XX ст. в Національному історико-етнографічному заповіднику «Переяслав» // Чернігівські

- старожитності. Науковий збірник. – Чернігів: «Чернігівські обереги», 2009. – Вип. II. С. 91-98.
116. Жам М.І. Витвір народних умільців» [Про олійниці] // «Комуністична праця». – № 25. – 26.02.1976.
117. Жам М.І. Музей просто неба // « Комуністична праця», 11.05.1967. – С. 4.
118. Жам М.І. Образ українського шляху в засобах сухопутного транспорту (досвід культурологічної реконструкції музейної експозиції // Українська народна естетика. – К.: ДАЛПУ, 1996. – С.139-168.
119. Жам М.І. Поповнення експозиції [Про експедицію в Глобінський р-н Полт.обл.] // «Комуністична праця». – № 67. – 7.06.1975.
120. Жам М.І. Унікальна знахідка [Про житло з Подолу Х ст.] // «Комуністична праця». – № 81. – 10.07.1975.
121. Жам М.І. Хата-штаб Котовського // «Комуністична праця», 11.02.1967. – С. 2.
122. Жам М.І. Чотирнадцятий відчиняє двері [Про музей хліба] // «Комуністична праця». – № 163. – 13.10.1984.
123. Жам М.І. Чудовий витвір народу [Про вітряки] // «Комуністична праця». – № 47. – 19.04.1975.
124. Жам М.І., Легенький Ю.Г., Сікорський М.І. Українська народна естетика. – К.: ДАЛПУ, 1996. – 256 с.
125. Жам М.І., Сікорський М.І. Переяслав-Хмельницький історичний музей і його філіали. – К. : Мистецтво, 1972. – 222 с.
126. Жам О. Життя присвячене збереженню та популяризації історико-культурної спадщини. Пам'яті М.І. Сікорського // Праці Науково-дослідного інституту пам'яткоохоронних досліджень. Вип. 7 – К.: Фенікс, 2012 р. – 608 с. – С. 115-150.
127. Жам О. Музей народного сухопутного транспорту в Переяславі-Хмельницькому // Матеріали І-ї Всеукраїнської науково-практичної конференції «Збереження пам'яток науки і техніки в музеях: історія, досвід, перспективи» – К., 2001. – С. 5-9.
128. Жам О., Ткаченко Н. М. І. Сікорський – творець скансену на Татарській горі // Михайло Іванович Сікорський: творець історії й хранитель часу: колективна монографія, присвячена 90-річчю з дня народження М.І. Сікорського. – Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав». – Переяслав-Хмельницький, 2013. – С. 73-124.
129. Жам О., Ткаченко Н. Пам'ять про нього не згасне... // Краєзнавство. – 2014. - № 4 (85). – С.279-285.
130. Жам О.М. Комплекс пам'яток Михайлівської церкви – основа для створення етнографічного відділу Переяслав-Хмельницького державного історичного музею Православ'я в Україні / О.М. Жам, Н.Г. Ткаченко // Збірник матеріалів IV Міжнародної наукової конференції / [під ред. митроп. Переяслав-Хмельницького і Білоцерківського

Епіфанія (Думенка) та прот. Віталія Клоса]. – К.: [Київська православна богословська академія], 2014. – 939, [5]с. – С.906-924.

131. Жам О.М. Вітряні млини з Чернігівщини в експозиції Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини // Збірник наукових праць Ніжинська старовина. Збірник регіональної історії та пам'ятокознавства (серія: «Пам'ятки Північного регіону України», № 7). Випуск 20 (23). – К., 2015. – С.65-75.

132. Жам О.М. Господарсько-технічне начиння українського селянського двору (за матеріалами Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини НІЕЗ «Переяслав» // Матеріали 2-ї Всеукраїнської науково-практичної конференції «Український технічний музей: історія, досвід, перспективи». – К., 2003. – С. 71-73.

133. Жам О.М. До історії закладення парку на честь 150-річчя Т.Г. Шевченка у Переяславі / О.М. Жам, Н.Г. Ткаченко // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Тарас Шевченко в долі слов'янських народів: діалог через століття і кордони». – К.: ННДІУВІ, 2014. – 336 с. – С.272-277.

134. Жам О.М. До історії створення Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини: напрацювання Вченої ради Переяслав-Хмельницького державного історичного музею по створенню переяславського скансену (1960-ті рр. XX ст.) / О.М. Жам, Н.Г. Ткаченко // Науковий збірник Закарпатського музею народної архітектури та побуту. Вип. 3: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Дослідження, збереження, відтворення та популяризація культурної спадщини» (Ужгород, 26-27 черв. 2015 р.) [Текст] / упоряд.: Г.В. Андял, В.В. Коцан. – Ужгород: Видавництво Олександри Гаркуші, 2016. – 580 с.: іл. – С.42-52.

135. Жам О.М. До історії створення Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини (за матеріалами епістолярної спадщини краєзнавця Є.Ф. Іщенка) / О.М. Жам, Г.І. Козій // Переяславіка, № 6(8) за матеріалами II-гої науково-практичної етнографічної конференції «Середня Наддніпрянщина: матеріальна і духовна культура». – Переяслав-Хмельницький, 2012. – С. 92-98.

136. Жам О.М. Досвід збереження, вивчення та експонування комплексу пам'яток Музею хліба Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» // Жовківські читання 2011: Збірник статей першої наукової конференції «Музей в сучасному світі», Львів, 2011. – С. 93-99.

137. Жам О.М. Дослідження в галузі млинарської техніки: ступи у зібранні Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» // Матеріали V-ї науково-практичної конференції «Український технічний музей: історія, досвід, перспективи». – К., 2006. – С. 96-98.

138. Жам О.М. З історії формування колекції вітряних млинів Переяслав-Хмельницького музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини // Могилянські читання: матеріали XV-ї

Міжнародної н. к. «Проблеми збереження та вивчення музейних пам'яток. Сучасний стан, новітні технології, перспективи». – К., 2010. – С. 488-498.

139. Жам О.М. Історія формування та загальна характеристика колекції пристроїв для подрібнення рослинної сировини (за матеріалами Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав») // Питання історії науки і техніки», №3 (35) – К., 2015. – С. 67-70.

140. Жам О.М. Колекція вітряних млинів Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» // Матеріали перших міжнародних наукових читань «Історія українського традиційного млинарства», 15-17 жовтня 2009 р., Черкаси-Вереміївка. – Черкаси, 2012. – С.32-35.

141. Жам О.М. Колекція жорнових поставів Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» // Матеріали 4-ї Всеукраїнської науково-практичної конференції «Український технічний музей: історія, досвід, перспективи». – К., 2005. – С. 59-63.

142. Жам О.М. Краєзнавча рубрика «Люби і знай свій рідний край» газети «Вісник Переяславщини»: історія створення // Краєзнавство Переяславщини: дослідження, проблеми, постаті: Матеріали круглого столу, 16 жовт. 2015 р., м. Переяслав-Хмельницький / [Редкол.: О.В. Колибенко та ін.; упоряд. Т.Ю. Нагайко]. – Переяслав-Хмельницький (Київ. обл.): Домбровська Я.М., 2016. – 154 с. – (Серія «Краєзнавча бібліотека Переяславщини»; Вип. 3). – С.51-54.

143. Жам О.М. Кучеренко І.І. Історія формування та загальна характеристика колекції жлукт у зібранні Національного історико-етнографічного заповідника // «Питання історії науки і техніки». – №2. – К., 2016. – С. 72-76.

144. Жам О.М. Методологія організації роботи по збору історико-етнографічних матеріалів на основі програм-запитальників // Переяславіка: Наукові записки НІЕЗ «Переяслав. Збірник наукових статей. – Вип. 3 (5). – Переяслав-Хмельницький, 2009. – С. 119-124.

145. Жам О.М. Механічні віялки у зібранні Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»: історія формування та загальна характеристика колекції // Питання історії науки і техніки. - №2 (34) – К., 2015. – С. 73-78.

146. Жам О.М. Механічні пристрої для подрібнення зерна у зібранні НІЕЗ «Переяслав» // Український технічний музей: історія, досвід, перспекиви. Матеріали 12-ї Всеукраїнської науково-практичної конференції. – К.: Центр пам'ятокознавства НАНУ і УТОПІК, 2016. – С.37-40.

147. Жам О.М. Млинарські споруди Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» // Матеріали І-ї Всеукраїнської науково-практичної конференції «Збереження

пам'яток науки і техніки в музеях: історія, досвід, перспективи» – К., 2001. – С. 9-14.

148. Жам О.М. Млини Сіверщини у Музеї народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» // «Сіверщина в історії України», вип. 4 – Глухів, 2011. – С.451-454.

149. Жам О.М. Млини Сумщини у Переяславському скансені // Конотопські читання. Зб. наук. пр. / Ред. кол.: Верба Н.П. (гол. ред.), Акічев Ш.М.; Капустіна І.М. [та ін.]: Відділ культури і туризму. Конотоп. міськ. Рада Сумськ. Обл.; Конотопськ. Краєзнав. Музей імені О.М. Лазаревського. Вип.VIII. – Ніжин: ПП Лисенко М.М., 2017. – 352 [2] с. – С.78-83.

150. Жам О.М. Монастирський водяний млин із с. Гамаліївка Шосткинського р-ну Сумської обл. в Музеї народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини (досвід перевезення та експонування) // Могилянські читання . Збірник наукових праць – К., 2014. – С.29-34.

151. Жам О.М. Музей Хліба Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»: до 25-річчя створення та діяльності // Краєзнавство. – № 1-2. – 2009. – С. 135-143.

152. Жам О.М. Музею хліба – двадцять років (з історії створення та діяльності музею) // Матеріали III-ї Всеукраїнської науково-практичної конференції «Збереження пам'яток науки і техніки в музеях: історія, досвід, перспектива». – К., 2004. – С. 26-28.

153. Жам О.М. Традиційні ручні знаряддя для віяння зерна у зібранні Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» // Матеріали 16-ї Всеукраїнської наукової конференції «Актуальні питання історії науки і техніки» (м. Київ, 5-7 жовтня 2017 р.) / Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК. – К., 2017. – С.110-115.

154. Жам О.М. Хліборобська техніка Музею хліба Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» // Матеріали II-ї Всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні питання історії техніки» – К., 2003. – С. 146-149.

155. Жам О.М., Бова І.С. До історії створення зелених насаджень Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини // Качанівські читання. Формування культурно-побутового середовища палацово-паркових комплексів другої половини ХУІІІ – початку ХХ століття. – Чернівці: Видавець Лозовий В.М., 2012. – С. 294-308.

156. Жам О.М., Годліна Л.О. Семантика орнаментів волових ярем із колекції Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» // Народні символи та обереги України: роль у формуванні ментальності людини: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції (Білоцерківський краєзнавчий музей, 10-11 листопада 2011 р.). – Біла Церква, 2011. – С. 97-102.

157. Жам О.М., Грудевич Т.В. Вугільні та нагрівні праски у зібранні Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»: характеристика колекції // Питання історії науки і техніки. – № 1. – К., 2017. – С. 74-80.
158. Жам О.М., Грудевич Т.В. Знаряддя обробки шкіри (за матеріалами фондової колекції Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини) // Матеріали VI-тої Всеукраїнської науково-практичної конференції «Технічний музей: історія, досвід, перспективи». – Коростень, 2007. – С. 172-176.
159. Жам О.М., Грудевич Т.В. Колекція годинників Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»: формування та дослідження // Минуле і сучасне Волині й Полісся. Етнографічне музейництво в Україні і на Волині. Науковий збірник. Випуск 61. Матеріали П'ятої Волинської науково-етнографічної конференції, 27–28 квітня 2017 року, м. Луцьк. Упоряд. Є.І. Ковальчук, Л.А. Мірошніченко-Гусак. – Луцьк, 2017. – С. 81-86.
160. Жам О.М., Грудевич Т.В. Колекція кавомолок 2-ї пол. XIX – поч. XX ст. у зібранні Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» // Питання історії науки і техніки. – № 2. – К., 2016. – С. 67-72.
161. Жам О.М., Грудевич Т.В. Настінні механічні годинники XIX – поч. XX ст. у зібранні Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав». «Український технічний музей: історія, досвід, перспективи» Матеріали X-ї Всеукраїнської науково-практичної конференції (16-17 вересня) – К., 2014 р. – С. 44-48.
162. Жам О.М., Зайка Н.Л. До історії музеєфікації хати 2-ї пол. XIX ст. із с. Вабля Бородяньського району Київської області в Музеї народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини // Минуле і сучасне Волині й Полісся. Етнографічне музейництво в Україні і на Волині. Науковий збірник. Випуск 61. Матеріали П'ятої Волинської науково-етнографічної конференції, 27–28 квітня 2017 року, м. Луцьк. Упоряд. Є.І. Ковальчук, Л.А. Мірошніченко-Гусак. – Луцьк, 2017. – С. 32-35.
163. Жам О.М., Козій Г.І. До історії створення Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини (за матеріалами епістолярної спадщини краєзнавця Є.Ф. Іщенко) // Переяславіка, № 6(8) за матеріалами II-гої науково-практичної етнографічної конференції «Середня Наддніпрянщина: матеріальна і духовна культура». – Переяслав-Хмельницький, 2012. – С.92-98.
164. Жам О.М., Козій Г.І. Колекція вітряних млинів Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» // Матеріали перших міжнародних наукових читань «Історія українського традиційного млинарства», 15-17 жовтня 2009 р., Черкаси-Вереміївка. – Черкаси, 2012. – С. 32-35.

165. Жам О.М., Остронос Г.М. Пряничні дошки у зібранні Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»: семантика орнаментів // Народні символи та обереги України: роль у формуванні ментальності людини: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції (Білоцерківський краєзнавчий музей, 10-11 листопада 2011 р.). – Біла Церква, 2011. – С. 102-108.
166. Жам О.М., Ткаченко Н. Г. Перший етап виділення землі для створення Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини // ПЕРЕЯСЛАВІКА: Наукові записки Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»: Збірник наукових статей. – Випуск 9 (11). – 2015. – С.348-359.
167. Жам О.М., Ткаченко Н. Г. Створення та діяльність етнографічного відділу у складі Переяслав-Хмельницького державного історичного музею на території Михайлівської церкви (1958-1963 рр.) // ПЕРЕЯСЛАВІКА: Наукові записки Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» / ІУ Єфремівські читання «Релігійне життя Переяславської землі (IX-XXI ст.)», присвячені 1025-літтю хрещення Русі: збірник наукових статей. Випуск 10 (12). – Переяслав-Хмельницький, 2016. – С.113-122.
168. Жам О.М., Ткаченко Н.Г. До історії комплектування двору селянина-середняка Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини (1964-1965 рр.) // Волинський музей. Історія і сучасність. Науковий збірник. Випуск 5. Матеріали V Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 23-й річниці Незалежності України та 85-й річниці створення Волинського краєзнавчого музею, м. Луцьк, 16 травня 2014 року. Упоряд. А. Силук. – Луцьк, 2014. – С. 299-305.
169. Жам О.М., Ткаченко Н.Г. М.І. Сікорський – творець скансену на Татарській горі // Михайло Іванович Сікорський: творець історії й хранитель часу: [колект. монографія, присвяч. 90-річчю з дня народження М.І. Сікорського] / НІЕЗ «Переяслав»; упоряд. О.М. Жам; збір матеріал. Н. Г.Ткаченко. – Переяслав-Хм., 2013. – С. 73-124.
170. Жам О.М., Ткаченко Н.Г. Внесок П.Т. Тронька у створення Переяслав-Хмельницького музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини // Поборник душевного миру: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції «Искать и удивляться значит то же», присвяченої 100-річчю від дня народження Тронька Петра Тимофійовича (с. Сковородинівка, 16 травня 2015 року); Есеї переможців конкурсу «Поборник душевного миру» (2014). – Харків : Майдан, 2015. – С.13-17.
171. Жам О.М., Ткаченко Н.Г. Вшанування пам'яті фундатора Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» М.І. Сікорського (до роковин смерті) // Краєзнавство, № 3, 2012. – С. 216-221.

172. Жам О.М., Ткаченко Н.Г. І.М. Гончар і Переяслав // Актуальне народне: інтерпретації традиційної народної культури. Матеріали VII Ювілейних Гончарівських читань. – К.: НЦКК «Музей Івана Гончара» – 2011. – 464 с. – С.158-165.
173. Жам О.М., Ткаченко Н.Г. М.І. Жам – фундатор колекції сухопутних транспортних засобів Музею народного сухопутного транспорту НІЕЗ «Переяслав» // Фундатори музейних колекцій та реалії сучасного стану розвитку музейної справи: науковий збірник за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 145-річчю від дня народження М.Ф. Біляшівського та 135-річчю від дня народження Д.М. Щербаківського. – К.: «ДП «НВЦ» «Пріоритет» – 2014. – С. 238-246.
174. Жам О.М., Ткаченко Н.Г. Малярство на склі в зібранні Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» // Народні художні промисли України: історія, сьогодення, перспективи: науковий збірник за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції. – К.: ДП «НВЦ «Пріоритет», 2016. – С. 275-282.
175. Жам О.М., Ткаченко Н.Г. Пам'ятки із Ташанського маєтку Горчакових в Музеї народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини // Науково-краєзнавчий збірник Державного історико-культурного заповідника «Самчики». Вип. 5. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Маєтки України XVIII-XIX століть», Самчики, 2015. – Вид.: ФОБ «Мельник А. А.» – м. Хмельницький, 2015. – С. 498-511.
176. Жам О.М., Ткаченко Н.Г. Пам'ять про нього не згасне... (До 90-річчя Михайла Івановича Сікорського). Рецензія на монографію «Михайло Іванович Сікорський: творець історії й хранитель часу» // Краєзнавство, № 4, 2013. – С. 279-285.
177. Жам О.М., Ткаченко Н.Г. Парк на честь 150-річчя Т.Г. Шевченка у Переяславі: 50-років від заснування // Наукові записки Рівненського обласного краєзнавчого музею вип. 12, ч.1 – Рівне, 2014 – 148 с. – С.77-79.
178. Жам О.М., Ткаченко Н.Г. Створення та діяльність етнографічного відділу у складі Переяслав-Хмельницького державного історичного музею на території Михайлівської церкви (1958-1963 рр.) // ПЕРЕЯСЛАВІКА: Наукові записки Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» /IV Єфремівські читання «Релігійне життя Переяславської землі (IX-XXI ст.)», присвячені 1025-літтю хрещення Русі: збірник наукових статей. Випуск 10 (12). – Переяслав-Хмельницький, 2016. –162 с. – С.113-122.
179. Жам О.М., Ткаченко Н.Г., Чередніченко Л.С. Польові етнографічні дослідження Чернігівщини науковцями Переяслав-Хмельницького історичного музею в 60-70-х роках XX ст.: історія, тематика, результати // Збірник наукових праць Ніжинська старовина.

- Збірник регіональної історії та пам'яткознавства (серія: «Пам'ятки Північного регіону України», № 6). Випуск 18 (21). – К., 2014. – С. 56-64.
180. Жам О.М., Черняк І.В. Зернозбиральні машини на кінній тязі в Національному історико-етнографічному заповіднику «Переяслав»: формування колекції // Питання історії науки і техніки. – № 3 (31) – К., 2014. – С. 74-76.
181. Жам О.М., Шакула В.М. Мало-Каратувська церква Вознесіння Христового: історія будівництва, освячення, сучасний стан // Православ'я в Україні: Збірник за матеріалами VII Міжнародної наукової конференції, присвяченої 25-літтю відновлення Київської православної богословської академії (1992-2017) / Під ред. д. богосл. н., проф., митрополита Переяслав-Хмельницького і Білоцерківського Епіфанія (Думенка), д. іст. н. Г.В. Папакіна, Н.М. Куковальської та ін. – К.: [Київська православна богословська академія], 2017. – Ч.2. – 441, [7] с. – 222-228.
182. Жам О.М., Шакула В.М. Солом'яні ємкості XIX – поч. XX ст. із Чернігівщини в зібранні Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» // «Сіверщина в історії України». Наукове видання. – Вип.10. – Глухів-Київ: Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК, 2017. – С. 466-471.
183. Жам О.М., Шкіра Л.М. Історія формування та загальна характеристика колекції самоварів Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» // Питання історії науки і техніки. – №1. – К., 2016. – С. 67-74.
184. Жам О.М., Шкіра Л.М. Ободопарня в Музеї народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини: проблеми зберігання та експонування // Матеріали XX Міжнародної наукової конференції «Могилянські читання» «Нові дослідження культурної спадщини України». – Київ, 2016. – С. 228-231.
185. Жам О.М., Шкіра Л.М. Спеціалізовані споруди і пристрої для вигинання деревини у зібранні Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» // Чигиринщина: історія і сьогодення. Матеріали V науково-практичної конференції 12–13 листопада 2015 р. – Черкаси, 2016. – С.187-188.
186. Жам О.М., Шкіра М.В. Маслобійки XIX – 1-ї пол. XX ст. у зібранні Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»: формування колекції // Питання історії науки і техніки. – № 4. – 2016. – С. 77-80.
187. Заїка Н.Л. «Кролевецькі» рушники кінця XIX – початку XX ст.. в експозиції Музею українського рушника Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» // Збірник наукових праць. «Сіверщина в історії України». Національний заповідник «Глухів». Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК. Київ-Глухів: 2017.– 511. – С. 454-46.
188. Заїка Н.Л. До історії створення музею українського рушника // Краєзнавство Переяславщини: дослідження, проблеми, постаті:

Матеріали круглого столу, 16 жовтня 2015 р., М: Переяслав-Хмельницький / [Редкол.: О.В. Колибенко та ін.; упоряд., Т.Ю. Нагайко]. – Переяслав-Хмельницький (Київ. обл.): Домбровська Я.М., 2016.– (Серія «Краєзнавча бібліотека Переяславщини»; Вип. 3). – С. 54–63.

189. Заїка Н.Л. Знаряддя праці по переробці олійних культур(за матеріалами колекції НІЕЗ «Переяслав») // Український технічний музей: історія, досвід, перспективи. Матеріали 6-ї Всеукраїнської науково-практичної конференції. - Коростень: «Тріада С», 2007. – С.158-161.

190. Заїка Н.Л. Церква із села Пищики – пам'ятка народної архітектури XVII ст. // Храми Переяславщини: історія, традиції, сучасність; стан збереження пам'яток / Матеріали круглого столу, присвяченого 400-річчю козацької церкви св. Іоанна Богослова с. Острійки Білоцерківського району Київської області 9 жовтня 2006 року. – м. Переяслав-Хмельницький. – 2006. – 116 с.– С. 71–77.

191. Заїка Н.Л., Годліна Л.О. Рушники – божники Сіверщини із колекції Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» // Збірник наукових праць «Сіверщина в історії України». Національний заповідник «Глухів». Центр пам'яткознавства НАН України і УТОPIK. Київ-Глухів: 2011.– 462.– С. 451-45.

192. Заїка Н.Л., Кучеренко І.І. Знаряддя праці по переробці олійних культур (з колекції НІЕЗ «Переяслав») // Український музей: історія, досвід, перспективи. Матеріали VI-ї Всеукраїнської науково-практичної конференції Коростень. – 2007. – С. 158-167.

193. Заїка Н.Л., Кучеренко І.І. Знаряддя та пристрої для олійних культур Середньої Наддніпрянщини кінця ХІХ середина ХХ століття (за матеріалами експозиції Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини НІЕЗ «Переяслав») // Проблеми збереження, відтворення та популяризації історико-культурної спадщини в контексті діяльності музеїв просто неба. Випуск 1. Матеріали першої Міжнародної науково-практичної конференції, 17-19 жовтня 2013 р. м. Львів. Упоряд. М.І. Банах, Н.В. Будинкевич, Н.Г. Гаврилів. – Львів: «Апріорі», 2013. – 376 с. – С.101–111.

194. Заїка Н.Л., Чередніченко Л.С. Вибійчані рушники з колекції НІЕЗ «Переяслав» // Українське мистецтво: матеріали, дослідження, рецензії. Зб. наук. праць. Вип. 11 / [голов. ред. Г. Скрипник]; НАНУ. ІМФЕ ім. М. Т. Рильського – К., 2011. – С. 31-35.

195. Заїка Н.Л., Чередніченко Л.С. Монастирські рушники з колекції Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» // Могилянськ читання 2006 року Зб. Наук. Пр.: Доля музейних зібрань / Нац. Києво-Печер. іст.-культ. Заповідник; Редада: В.К. Колпакова (відп. Ред..) та ін. – К.: Фенікс, 2007. – Ч. 2. – С. 49-53.

196. Залізняк Л. Стародавня історія України. – Київ: Темпора, 2012. 542 с.
197. Залізняк Л. Українці: витоки та історичні долі. – Київ : Темпора, 2011. – 424 с.
198. Захарченко С.М. Іконописні зображення Св. Іоанна Богослова у фондovій колекції НІЕЗ «Переяслав» // Храми Переяславщини: історія, традиції, сучасність; стан збереження пам'яток. Матеріали круглого столу, присвяченого 400-річчю козацької церкви Іоанна Богослова с. Острійки Білоцерківського району Київської області 9 жовтня 2006 року. – м. Переяслав-Хмельницький, 2006. – С. 102-106.
199. Захарченко С.М., Зубер Музей українських обрядів НІЕЗ «Переяслав»: До історії започаткування та проведення народних свят // Жовківські читання 2011: Збірник статей першої наукової конференції «Музей в сучасному світі» / Львівська галерея мистецтв. Упорядник С. Каськун. – м. Львів: Видавництво «Растр-7», 2011. – С. 88-93.
200. Захарченко С.М., Зубер С.М. Михайло Іванович Сікорський і скансен: внесок у створення // ПЕРЕЯСЛАВІКА: Наукові записки Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»: Збірник наукових статей. – Випуск 9 (11). – м. Переяслав-Хмельницький, 2015. – С. 162-167.
201. Збережена спадщина: [Укр. товариству охорони пам'яток історії та культури 40 років] : зб. матер. і док. / [упор.: О. М. Титова, М. Т. 48 Пархоменко, О. О. Демиденко; Укр. тов-во охорони пам'яток історії та культури, Центр пам'яткознавства НАН України та УТОПІК. – К., 2007. – С. 100–101.
202. Звід пам'яток історії та культури України: Енциклопедичне видання. Кн.1: Київ. Ч. 2: М-С / Редкол. Тому: Відп. Ред. П. Тронько та ін. Упоряд.: В. Горбик, М. Кіпоренко, Н. Коваленко, Л. Федорова. НАН України; Інститут історії України; Інститут археології України; Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського. Київ: Голов. ред. Зводу пам'яток історії та культури при вид-ві «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2004. С. 585-1216.
203. Зінченко А. Л. Історія. Вступ до спеціальности. – К., 2014. – 236 с.
204. Зніщенко М. П. Скарби Михайла Сікорського. Бібліографічний покажчик. – К., 2003. – 34 с.
205. Зубер Музей українських обрядів НІЕЗ «Переяслав»: до історії створення експозиції // Народна культура України: традиції і сучасність: Матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої 40-річчю заснування Національного музею народної архітектури та побуту України / Наукове видання. – К.: Задруга, 2010. – С. 120-127.
206. Зубер С.М. Знаряддя праці пасічника в контексті розвитку бджільництва (за матеріалами фондovої колекції НІЕЗ «Переяслав»)

- // Український технічний музей: історія, досвід, перспективи: Матеріали 6-ї Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Наукове видання. – Коростень: Тріада С, 2007. – С. 188-192.
207. Зубер С.М. Народні рушники кін. XIX- пер. пол. XX ст. в експозиції Музею українських обрядів Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» // Минуле і сучасне Волині й Полісся. Етнографічне музейництво в Україні і на Волині. – Науковий збірник. – Випуск 61. – Матеріали Пятої Волинської науково-етнографічної конференції, 27-28 квітня 2017 р., м. Луцьк. Упоряд. Є.І. Ковальчук, Л.А. Мірошніченко-Гусак. – Луцьк, 2017. – С. 86-92.
208. Зубер С.М. Церква Св. Георгія з села Андруші // Храми Переяславщини: історія, традиції, сучасність; стан збереження пам'яток. Матеріали круглого столу, присвяченого 400-річчю козацької церкви Св. Іоанна Богослова. – Переяслав-Хмельницький: СПД Карпук С. В., 2006. – С. 77-83.
209. Историко-архитектурные музеи под открытым небом: принципы и методика организации./ Сб. ст. СО. АН СССР. – Новосибирск., 1980.–222 с.
210. Ісак В. Краса народного вбрання [Про поповнення колекції музею одягу] // «Комуністична праця». – № 160. – 22.10.1976.
211. Ісаченко В. Зйомки майбутнього дна Канівського моря // «Комуністична праця». – № 80(2736). – 7.07.1966. – С. 4.
212. Іщенко Є.Ф. До проекту першого на Україні Переяслав-Хмельницького музею просто неба. – Переяслав-Хмельницький, 1969. – 36 с.
213. Калинович Ю. Музей «Поштова станція» у Переяславі-Хмельницькому // Краєзнавство : наук. ж-л. – 2009. – № 3–4. – С. 334–335.
214. Калінович О.І. Жіночі пояси (крайки) Чернігівщини у фондовому зібранні Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» // «Сіверщина в історії України» Наукове видання Випуск 10. – Глухів-Київ, 2017. – С. 464-466.
215. Кириченко А.І. І вози, і брички // «Комуністична праця». – № 89. – 6.06.1990.
216. Козаченко А. И. Древнерусская народность – общая этническая база русского, украинского и белорусского народа // Советская Этнография. – 1954. – № 2. – С. 3–20.
217. Козій Г. Музеї і училище : співпраця триває :// Вісник Переяславщини. – 2007. – 15 трав. (№ 34). – С. 6.
218. Козій Г. Першому в Україні музею просто неба – 45 // Краєзнавство. – 2009. – № 1-2. – С. 128-132.
219. Козій Г. Свято народних умільців вирувало в музеї просто неба // Вісник Переяславщини. – 2007. – 28 верес. (№ 71). – С. 13.
220. Козій Г. Ще одна сторінка із біографії М.І. Сікорського (з особистого архіву автора). // До 85-річчя Михайла Сікорського. Музеї

- моє життя. Мій заповіт – мої музеї. – К. : Міленіум, 2008. – 30с. – С. 24–25.
221. Козій Г.І. З історії музеєфікації пізньопалеолітичного комплексу «Добраничівська стоянка» // ПЕРЕЯСЛАВІКА: Наукові записки: Зб. наук. ст. – Переяслав-Хмельницький, 2011. Вип. 5(7). – С. 416-418.
222. Козій Г.І. Краєзнавець Федот Іщенко: його концепція Музею народної архітектури та побуту у Переяславі // Народна культура України: традиції і сучасність: матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої 40-річчю заснування музею народної архітектури та побуту України. – К.: Задруга, 2010. – С. 112-120.
223. Козій Г.І. Музеї і училище: співпраця триває: [традиції] // «Вісник Переяславщини». – 2007. – 15 трав. (№ 34). – С. 6.
224. Козій Г.І. Музей просто неба в Переяславі творили тисячі людей // «Вісник Переяславщини». – 17.05.2011. – С. 6.
225. Козій Г.І. Найбільше в житті він любив Україну і українське село // «Вісник Переяславщини», 3.02.2009. – С.3.
226. Козій Г.І. Нетлінні скарби бережимо всім миром... Музею під відкритим небом – 35 років // «Вісник Переяславщини», 3.07.1999.
227. Козій Г.І. Свято народних умільців вирувало в музеї просто неба // «Вісник Переяславщини». – 2007. – 28 вересня (№ 71). – С. 13.
228. Козій Г.І., Кухарєва Н.М. Петро Тронько і Переяслав // Краєзнавство: наук. ж-л. / [гол. ред. П. Тронько]. – №1–2.– 2010. – С. 26-28.
229. Колибенко О. В. Пам'яті Михайла Івановича Сікорського // Наукові записки з української історії: зб. наук. ст. – Переяслав-Хмельницький, 2011. – Вип. 27. – С. 358-359.
230. Конча С. У пошуках джерел (до 75 – річчя Володимира Барана) // Українознавство – 2002. Календар щорічник. – К. 2001. – С. 225-227.
231. Костюк Н.В. Фондове зібрання колекції народних музичних інструментів у експозиції Музею кобзарства Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» // Збірник наукових праць «Ніжинська старовина» Збірник регіональної історії та пам'яткознавства (серія: Пам'яткознавство Північного регіону України), №6 Випуск 18 (21) 2014 р. Видавець Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК Виготовлювач ПП Лисенко М.М. м. Ніжин Чернігівської обл. – С. 124-129.
232. Костюк Н.В. Характерні особливості відтворення українських свят науковими співробітниками НІЕЗ «Переяслав». Святування народної традиції «Українська Масниця. Колодій» // Переяславіка: Наукові записки Збірник наукових статей Міжнародної історико-краєзнавчої конференції Наукові студії М.І. Сікорського Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав». –

- 2015 – Випуск 9 (11). – 472с. Виготівник ФОП Домбровська Я.М. – С. 193-197.
233. Костюк Н. В. Постаць Єфрема Федотовича Іщенка – ідейного натхненника створення першого в Україні музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини // Збірник матеріалів Всеукраїнської наукової конференції «Культурна та інтелектуальна спадщина Київщини як складова національного надбання українського народу» (Білоцерківський краєзнавчий музей, 9 листопада 2012 р.) – Біла Церква, 2013. – С. 63-68.
234. Костюк Н. В. Постаць Єфрема Федотовича Іщенка – справжнього мецената духовного відродження етнографічної культури Середнього Подніпров'я // Збірник статей науково-практичної конференції Національного заповідника «Качанівка» Меценатство та його роль в суспільно-економічному і культурному житті України. Матеріали наукової конференції. Качанівка. – Чернігів, 2010. – С. 159-162.
235. Котляр М. Ф. Ідея давньоруської єдності в історичному розвитку, російського, українського й білоруського народів // Український історичний журнал. – Київ, "Наукова думка", 1980. – № 9. – С. 18–29.
236. Коцур В. Неміліючі духовні джерела Михайла Сікорського. // До 85-річчя Михайла Сікорського. Музеї – моє життя. Мій заповіт – мої музеї. – К. : Міленіум, 2008. – 30с. – С. 6–8.
237. Коцур В. П. Назавжди у пам'яті вічних поколінь // Наукові записки з української історії: зб. наук. ст. – Переяслав-Хмельницький, 2011. – Вип. 27. – С. 3.
238. Крук О. Створення етнографічних комплексів та експозицій як один з напрямів розвитку українського музейництва 1960-х – 1980-х років // Краєзнавство: наук. ж-л. – 2009. – № 1–2. – С. 120–127.
239. Крук О. Формування мережі державних заповідників як один з напрямів розвитку українського музейництва 1950-х – 1980-х років// Краєзнавство: наук. ж-л. – 2009. – № 3–4. – С. 145–156.
240. Кухарєва Н., Козій Г. Петро Тронько і Переяслав // Краєзнавство. – К., 2010. – № 1–2. – С. 26–28.
241. Кучеренко І.І., Пільх І.В. Діже наша, діже. Спечи нам коровай красне (За матеріалами колекції НІЕЗ «Переяслав» // Збірник науково-популярних статей про хліб. «Святий, вічний, суший.» Вип. 1. – Переяслав-Хм.: «СПД Карпук С.В.». – 2009. – С.90-96.
242. Легенький Ю.Г. М.І. Сікорський – Людина – проект. // Михайло Іванович Сікорський: творець історії й хранитель часу: колективна монографія, присвячена 90-річчю з дня народження М.І. Сікорського. – Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав» – Переяслав-Хмельницький, 2013. – С. 281–285.
243. Листопад М. Музей в парку // Радянська Україна. – 1963. – № 10.

244. Мавродин В. В. К вопросу о складывании великорусской народности и русской нации // Советская Этнография. – 1947. – № 4. – С. 84–103.
245. Мавродин В. В. Начальный этап в истории русского народа и государства // Труды юбилейной научной сессии. Секция исторических наук. [Сборник докладов] – Л.: Изд-во Ленинградского ордена Ленина ун-та, 1948. – С. 80–104.
246. Мавродин В. В. Образование древнерусского государства. – Л.: Изд-во Ленинградского ордена Ленина ун-та, 1945. – 432 с.
247. Мавродин В. В. Основные этапы этнического развития русского народа // Вестник Истории. – 1950. – № 4. – С. 55–70.
248. Малюк М. Живої історії подих: скарби рідного краю; [фот. О. Климентя] // Сільські вісті. – 15.03.1989. – № 61. – С. 4.
249. Манжула Н. Цікаві знахідки [Про експедицію на Полтавщину з метою збору експонатів для скансена] // «Комуністична праця». – № 180. – 27.11.1976.
250. Маньковська Р.В. Захисник національної спадщини [Про М.І. Сікорського] // Краєзнавство. – 2010. – № 1-2. – С. 11-16.
251. Маньковська Р.В. Музейна справа в Україні: теоретичні, практичні та антропологічні виміри історичного досвіду (1920-і рр. – початок ХХІ ст.). Автореф. дис. докт. істор. наук. – Переяслав-Хмельницький – 2017. – 40 с.
252. Матеріали пленарного засідання Всеукраїнського історико-культурологічного форуму «Сікорські читання» // «Сікорські читання»: І Всеукраїнський історико-культурологічний форум, 7 листопада 2012 р. Збірка матеріалів. / [укл.: О. Шкира, Л. Губар, Т. Деркач, Т. Нагайко; стенограма А. Шпиля]. – Переяслав-Хмельницький: ФОП О.М. Лукашевич, 2013. – С. 18–37.
253. Махінчук М. Він вартий пам'яті і шани : [про Єфрема Федотовича Іщенка, відомого краєзнавця та народознавця]. – Урядовий кур'єр. – 14 квіт. (№ 71).
254. Махінчук М. Г. Мереживо мінливого часу: у 3 кн. – К.: Кит, 2012. – Кн. 1: Художньо-документальні твори. – 592 с.: іл.
255. Махінчук М. Г. Фундатор Національного музею «Історико-етнографічний заповідник «Переяслав»: [до 80-річчя М. І. Сікорського] // Народна творчість та етнографія. – 2003. – № 5–6. – С. 86–89.
256. Махінчук М. Обереги нашої пам'яті : книга для читання з історії Рідного краю ; передмов. І. Ф. Драча. – Одеса: Аспект, 1998. – 224 с.: іл.
257. Махінчук М. Переяславський скарб : докум. повість, післівмов. І. Ф. Драча. – К.: Молодь, 1989. – 200 с.: іл.
258. Махінчук М. Творець і подвижник: [про М. І. Сікорського] // Пам'ять століть. Планета. Переяслав: тут проростала слава України. – 2008. – № 1 –2. – С. 122–127.

259. Махінчук М. Фундатор Національного музею «Історико-етнографічний заповідник «Переяслав»: [до 80-річчя М. І. Сікорського] // Народна творчість та етнографія. – 2003. – № 5–6. – С. 86–89.
260. Махінчук М.Г. Він вартий пам'яті і шани: [про Єфрема Федотовича Іщенка, відомого краєзнавця та народознавця] // Урядовий кур'єр. – 14 квіт. (№ 71).
261. Махінчук М.Г. Переяславський скарб Михайла Сікорського: Художньо – документальна повість / Вступна стаття Л.І. Андрієвського. – К.: Криниця, 2005. – 302 с. (серія «Бібліотека Шевченківського комітету»).
262. Махінчук М.Г. Феномен Сікорського // Культура і життя. – 12.02.1989. – С. 5.
263. Махно Е.В. Сикорский М.И. Могильник черняховской культуры у с. Сосновы Переяслав-Хмельницкого района Киевской области // *Kultura wielbarska w młodszyim okresie rzymskim : streszczenia referatów (14-18 wrzesnia)*. – Ludlin : Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej ; katedra archeologii, 1987.- С. 56-61.
264. Махно Е.В. Сикорский М.И. Могильник черняховской культуры у с. Сосновы на Левобережье Днепра // *Kultura wielbarska w młodszyim okresie rzymskim : materiały z konferencji*. – Ludlin : Uniwersytet Marii Cure-Skłodowskiej ; katedra archeologii, 1989.- Т.ІІ. – С. 249-262.
265. Махно Е.В., Сикорский М.И. Анты и черняховская культура// VI Международный конгресс словянской археологии: тезисы докладов советской делегации. – М.: Наука, 1990. – С. 51–54.
266. Махно Е.В., Сикорский М.И., Бузян Г.М. Могильник черняховской культуры у с. Соснова (Киевская область) // *Археологические исследования на Украине в 1978-1979 гг. : тезисы докладов XVIII конференции*. – Днепропетровск, 1980. – С.135–136.
267. Махно Є.В., Сікорський М.І. Музей Черняхівської культури (до проблеми всеслов'янської єдності) // Проблеми вивчення та охорони пам'яток археології Київщини. Тези доповідей першої науково-практичної конференції. Білогородка, 1991 р. – К., 1991. – С. 62–66.
268. Махно Є.В., Сікорський М.І. Новий могильник черняхівської культури у Переяславі-Хмельницькому// Дослідження з слов'яно-руської археології. – К. : Наукова думка, 1976. – С. 95–100.
269. Мащенко М. Крутими сходами до визнання. Від хати й до хати, від села до села, від столиці України – до Москви й Петербурга... [з нагоди 85-річного ювілею М. І. Сікорського]// *Культура і життя*. – 2008. – 22 жовт. (№ 43). – С. 2.
270. Мезенцева Г. Дослідники археології України. – Чернівці, 1997. – С. 11–22.

271. Мельник В. Фрески із життя М.І. Сікорського // До 85-річчя Михайла Сікорського. Музеї – моє життя. Мій заповіт – мої музеї. – К.: Міленіум, 2008. – 30 с. – С. 15–18.
272. Мельник О. Під новий музей [Про церкву з с. Сухий Яр. Ставищанського р-ну Київ обл.] // «Комуністична праця». – № 185. – 20.11.1985.
273. Мех Л. «Сікорські читання»: пам'ять про титанів духовного українського космосу // Краєзнавство. – 2015. – Ч. 3–4. – С. 279–280.
274. Михайло Іванович Сікорський: творець історії й хранитель часу: [колект. монографія, присвяч. 90-річчю з дня народження М.І. Сікорського] / НІЕЗ «Переяслав»; упоряд. О.М. Жам; збір. маеріал. Н.Г. Ткаченко. – Переяслав-Хмельницький: СКД, 2013. – 504 с.
275. Михняк М. Колись млинів було вдосталь. А тепер хоч купуй у Сікорського // «Вісник Переяславщини». – 11.11.1993.
276. Мінгазутдінов А. Ф., Латиш Ю.В. Михайло Іванович Сікорський. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2013. – 84 с.
277. Мінгазутдінов А. Ф. Переяслав-Хмельницький місто музей // Віддане служіння історичній науці : [до 70-річчя 72 професора Григорія Казьмирчука] / [упоряд. : М. Г. Казьмирчук, Ю. В. Латиш]. – К., 2014. – С. 327–336.
278. Мінгазутдінов А.Ф., Латиш Л. Великий подвижник музейної справи: [до 90-річчя від дня народження М. І. Сікорського] // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка : Історія. – 2013. – № 4 (117). – С. 40–44.
279. Місто музеїв. Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав». Путівник. – Переяслав-Хмельницький, 2010. – 98 с.
280. Моє життя – мої музеї... : [зб. матеріал. на пошану пам'яті Героя України М. І. Сікорського] / [упоряд. та комент. О. Горбовий, Т. Нагайко; ред. Т. Нагайко]. – Переяслав-Хм. : О. М. Лукашевич, 2012. – 236 с.
281. Моє життя – мої музеї...: [зб. матеріал. до 90-річчя від дня народження Героя України М.І. Сікорського] / [упоряд. та комент.: О. Горбовий, Т. Нагайко; ред. Т. Нагайко; вступ. ст. Л.Новохатько]. – 2-ге вид., перероб. і доп. – Переяслав-Хмельницький: ФОП О.М. Лукашевич, 2013. – 258 с.
282. Музей народної архітектури та побуту в Переяславі-Хмельницькому: Фотоальбом. Авт. тексту Ганна Слюсар; Упорядкування: Олексій Полянський; Фото: Станіслав Крячко. – Київ: Мистецтво, 1981. – 64 с., іл. – Текст укр. та англ. мовами.
283. Музейна справа у Київській області : [розділ 6 – «Культурне середовище вищої освіти Київщини»] // Вища педагогічна освіта і наука України : історія, сьогодення та перспективи розвитку. Київська область / [ред. рада вид. : В. Г. Кремень (гол.) та ін.; редкол. : В. П.

- Коцур (гол.) та ін.] ; НАПН України, Асоціація ректорів пед. ун-тів Європи, Ін-т вищої освіти. – К., 2013. – С. 386, 389.
284. Музеї – моє життя. Мій заповіт – мої музеї. Герой України Михайло Сікорський. – К., 2008. – 88 с.
285. Набок Л.М. Актуальні питання вивчення та експонування традиційних культових споруд в етнографічному заповіднику «Переяслав» // Наукове видання. Проблеми охорони та дослідження етнографічної спадщини. Збірник статей. – Київ, 2005. – С. 47-52.
286. Набок Л.М. Всьому голова // «Комуністична праця» – 13 жовтня 1984.
287. Набок Л.М. Документальні джерела пам'яток народної архітектури Наддніпрянщини із фонду музею В.Г.З аботного // Наукове видання «PEREYASLAVICA» – наукові записки Національного Історико-Етнографічного заповідника «Переяслав». – Збірник наукових статей. – Випуск 3(5). Переяслав – Хмельницький: СПД Карпук С.В. – 2009. – С. 205-211.
288. Набок Л.М. Історико-архітектурна спадщина Переяслава як передумова для розвитку туризму // Наукове видання. Туристично-краєзнавчі дослідження. Випуск 2. – К.- ЧП Кармаліта, 1999. - 656 с. (с.533-540)
289. Набок Л.М. Колекція скринь Переяслав-Хмельницького історико-культурного заповідника // Етнічна історія народів Європи. Традиційна етнічна культура слов'ян. Збірник наукових праць. – К.: Стилос, 1999. – С.93-98.
290. Набок Л.М. Музейна справа у Київській області // Вища педагогічна освіта і наука України: історія, сьогодення та перспективи розвитку. Київська область [ред. рада вид.: В.Г. Кремень (гол.) та ін.]. – К.: Знання України, 2013. – С. 362-394.
291. Набок Л.М. Народне житло Наддніпрянщини 40-90 рр. XX ст. // Тези всеукраїнської наукової конференції «Переяславська земля та її місце в розвитку української нації, державності й культури» – Переяслав-Хмельницький. 21-23 вересня 1992. – С. 131-132.
292. Набок Л.М. Народних рук творіння [Про зібрання дерев'яної скульптури] // «Комуністична праця». – 15 лютого 1980.
293. Набок Л.М. Святиня Переяслава – Михайлівська церква. Від Єпископського подвір'я до музейного комплексу // Могилянська читання 2006. – Збірник наукових праць. Щорічник. – Київ. – 2007. – Ч. 2. – С. 268-276.
294. Набок Л.М. Церква Святого Архангела Михаїла: ХУІІІ-ХХІ ст. // Набок Л.М., Колибенко О.В. Православні храми Переяславщини: історія, дослідження, сучасність. – К., 2007. – С. 176.
295. Набок Л.М., Юрченко О.В. Атрибуція споруд Михайлівського монастиря // Матеріали круглого столу: «Храми Переяславщини: історія, традиції, сучасність; стан збереження пам'яток». – м. Переяслав-Хмельницький. – Вид. НІЕЗ «Переяслав». – 2006. – С. 52-60

296. Нагайко Т. V «Сікорські читання» у Переяславі // «Сікорські читання»: V Всеукр. історико-культуролог. форум, 18 жовтня 2016 р. / [укл.: Т. Нагайко; стенограм. В. Вовкодав, О. Горбовий]; ДВНЗ «Переяслав-Хм. ДПУ імені Григорія Сковороди», ГО «Переяславський Скарб». – Переяслав-Хмельницький: ФОП Я.М. Домбровська, 2017. – С. 12–14.
297. Нагайко Т. II Всеукраїнський історико-культурологічний форум «Сікорські Читання» / Тарас Юрійович Нагайко // Краєзнавство: науковий журнал. – 2013. – Ч. 4 (85). – С. 260-264.
298. Нагайко Т. Історико-культурологічний форум «Сікорські читання» – данина пам'яті Музейному Зодчому України // Краєзнавство: науковий журнал. – 2012. – Ч. 4 (81). – С. 132-138.
299. Нагайко Т. Треті «Сікорські читання» у Переяславі // Краєзнавство. – 2014. – № 3–4 – С. 143–144.
300. Нагайко Т. У пам'ять про майстра. // «Сікорські читання»: I Всеукраїнський історико-культурологічний форум, 7 листопада 2012 р. Збірка матеріалів. / [укл.: О. Шкира, Л. Губар, Т. Деркач, Т. Нагайко; стенограма А. Шпиля]. – Переяслав-Хмельницький: ФОП О.М. Лукашевич, 2013.– С. 13–14.
301. Науменко Л. В. Сокровища нашей памяти в музейных храмах М. И. Сикорского / Л. В. Науменко // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук: ж-л науч. публ. – М., 2014. – Ч. 1, № 2. – С. 89–93.
302. Науменко Л. Михайло Сікорський – подвижник музейної справи на Переяславщині : шлях кризь епохи і соціальні потрясіння / Людмила Науменко // Наукові записки з української історії. – Переяслав-Хмельницький, 2012. – Вип. 28. – С. 177–181.
303. Науменко Л.В. Дослідники історичної минувшини Переяслава // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В.М. Вашкевич. – К.: ВІР УАН, 2013. – Вип. 73 (№ 6). – С. 114–116.
304. Науменко Л.В. Духовна культура Переяславського козацтва та їх жива пам'ять на теренах заповідника міста // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 6. Історичні науки: зб. наукових праць. – Вип. 11. – К., 2014. – С. 305–314.
305. Науменко Л.В. Історико-культурні заповідники України – діалог сучасників з минулим мовою експонатів // Наукові записки з української історії: Збірник наукових статей. – Вип. 32. – Переяслав-Хмельницький, 2012. – С. 34-39.
306. Науменко Л.В. Михайло Іванович Сікорський (1950-1991 рр.) в сучасних історичних студіях // Краєзнавство. 2014. – № 1(86). – С. 227-233.
307. Науменко Л.В. Сокровища нашей памяти в музейных храмах М.И. Сикорского // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук: ж-л науч. публ. – М., 2014. – Ч. 1, № 2. – С. 89–93.

308. Нелін А. Вшанування пам'яті Тараса [Про етнопарк] // «Комуністична праця», 10.03.1964. – С. 1.
309. Новохатько Л. М. Великий зодчий музейної справи // Моє життя – мої музеї... : [зб. матеріал. до 90-річчя від дня народження Героя України М. І. Сікорського] / [упоряд. та комент. : О. Горбовий, Т. Нагайко ; ред. Т. Нагайко ; вступ. ст. Л. Новохатька]. – 2-ге вид., перероб. та доп. – Переяслав-Хмельницький: ФОП О. М. Лукашевич, 2013. – С. 5-6.
310. Ополовников А.В. Какой он, музей под открытым небом? // Наука и жизнь. – 1973. – № 5. – С. 102-103.
311. Ополовников А.В. Музеи деревянного зодчества. – М., 1968. – 120с.
312. Павлик Н.М. Музей народного одягу НІЕЗ «Переяслав»: проблеми та перспективи // Матеріали Четвертої Всеукраїнської науково-етнографічної конференції «Минуле і сучасне Волині та Полісся. Народна культура і музеї». – Луцьк, 2013. – С. 94–99.
313. Павлик Н.М. Плахти у фондовому зібранні НІЕЗ «Переяслав»: типологія й проблематика // Минуле і сучасне Волині й Полісся. Етнографічне музейництво в Україні і на Волині. Науковий збірник. Випуск 61. Матеріали П'ятої Волинської науково-етнографічної конференції, 27–28 квітня 2017 р., м. Луцьк. Упоряд. Є.І. Ковальчук, Л.А. Мірошніченко-Гусак. – Луцьк, 2017. – С. 106–110.
314. Палагута М.П. Музеї і музейники: невідомі подробиці // «Вісник Переяславщини». – 4.11.2003. – С. 6.
315. Палагута М.П. Наукова експедиція [Панорама рідного міста] // «Комуністична праця». – № 89(2745). – 28.07.1966. – С. 4.
316. Палагута М.П. Нова експозиція [Про садибу столяра] // «Комуністична праця». – № 79. – 4.07.1974.
317. Палагута М.П. Новий музей [Про створення музею прикладного мистецтва радянського часу] // «Комуністична праця». – № 62. – 20.03.1977.
318. Палагута М.П. Перший об'єкт музею [Про гамазей з с. Пристроми Переяслав-Хм. Р-ну Київської обл.] // «Вісник Переяславщини», 10.02.2004. – С. 5.
319. Палагута М.П. Цікаві знахідки [Про комору з Подолу і хату мірошника з с. Сомкова Долина Переяслав-Хм. р-ну] // «Комуністична праця». – № 125. – 21.10.1975.
320. Пам'ятні місця Київської області: Корот. путівник / Склад: Батушан О.Д., Мінц С.Й., Сікорський М.І.: Київ. обл. упр. культури. – К.: Обл. вид-во, 1958. – 239 с.: іл.; карт.
321. Переяслав-Хмельницький державний історичний музей. Короткий довідник / За ред. М.І. Сікорського. – Переяслав-Хмельницький, 1958. – 70 с.
322. Переяслав-Хмельницький історичний музей і його філіали = Das Perejaslaw-Chmelnizkyer Museum für Geschichte: [фотонарис] /

- [авт. текст. : М. І. Жам, М. І. Сікорський ; фот. В. Д. Бака, О. П. Кузьменка та ін.]. – К.: Мистецтво, 1972. – 24 с.
323. Переяслав-Хмельницький: Фотоальбом. – К.: Мистецтво, 1978. – 48 с.
324. Петрухин В.Я. Начало этнокультурной истории Руси IX-XI веков. – М., 1995. – 320 с.
325. Поліщук К.А. Творець історії й хранитель часу. // Михайло Іванович Сікорський: творець історії й хранитель часу: колективна монографія, присвячена 90-річчю з дня народження М.І. Сікорського. – Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав» – 2013. – С. 430–432.
326. Прибега Л. Українські скансени як комплексна форма охорони пам'яток традиційної культури// Актуальні проблеми мистецької практики і мистецтвознавчої науки : мистецькі обрії / Ін-т пробл. сучасн. мист-ва Акад. мис-тв України ; [гол. наук. ред. І. Д. Безгін]. – К., 2009. – Вип. 2 (11). – С. 331–338.
327. Ротай Н. Поїхали перекладними!: [музеї Київщини] / Наталя Ротай; [фот. Г. Трофимової] // Час Київщини. – 2014. – 4 квіт. (№ 13). – С. 22.
328. Рыбаков Б. А. Анты и Киевская Русь // Вестник древней истории. – 1939. – № 1. – С. 319–337.
329. Рыбаков Б. А. Древние русы // Советская Археология. – 1953. – № 17. – С. 23–104.
330. Рыбаков Б. А. Предпосылки образования древнерусского государства III–IX вв. – М.: АН СССР, 1958. – 948 с.
331. Рыбаков Б.А. К вопросу об образовании древнерусской народности // Тезисы докладов и выступлений сотрудников ИИМК АН СССР подготовленных к совещанию по методологии этногенетических исследований. – М, 1951. – С. 15–22.
332. Рыбаков Б.А. Поляне и северяне // Советская Этнография. – 1947. – № 5/6. – С. 81–105.
333. Савчук А.П., Сікорський М.І. Археологічні дослідження на Переяславщині // УІЖ. – 1964. – № 5. – С.156–159.
334. Савчук А.П., Сікорський М.І. Знахідки в с. Козинці Переяслав-Хмельницького району (Київської області) // Археологія. – 1971. –Вип.4. – С. 65-73.
335. Савчук А.П., Сікорський М.І. Переяславщина напередодні Київської Русі // Середні віки на Україні. – 1971. –Вип.1. – С. 140–147.
336. Седов В. В. Славяне в раннем средневековье. Том II – М.: Фонд археологи, 1995. – 416 с.
337. Седов В. В. Древнерусская народность: историко-археологическое исследование – М.: Языки русской культуры, 1999. – 320 с.
338. Серебряй В. Скарби Михайла Сікорського // Краєзнавство. Географія. Туризм. – 2011. – верес. (№ 36). – С. 17–19.

339. Сикорский М.И. Исследования в Переяславе-Хмельницком // Археологические открытия 1979г. – М. : Наука, 1980. – С. 337-338.
340. Сикорский М.И. Раскопки поселения ранней бронзы у села Козинцы // Археологические открытия 1976г. – М. : Наука, 1976. – С. 26-29.
341. Сікорський М. «Якби не музеї, то храми були б зруйновані, або перетворилися на руїни. Музей і храм! Храм і музей! Для мене ці образи невіддільні» : / [інтерв'ю з директором НІЕЗ «Переяслав» / записав Сергій Панкрат'єв] // Моє життя – мої музеї... : [зб. матеріал. на пошану пам'яті Героя України М. І. Сікорського] / [упоряд. та комент. О. Горбовий, Т. Нагайко ; ред. Т. Нагайко]. – Переяслав-Хмельницький, 2012. – С. 174–181. – (Ст. передрук. з електрон. ресурсу: Режим доступу: <http://prawda.org/ua/2823>. – Назва з екрана).
342. Сікорський М. І. Живої історії подих : [розмова з дир. історико-культурного заповідника Михайлом Івановичем Сікорським про роботу Переяслав-Хмельницького історико-культурного заповідника / бесіду вів М. Малюк] // Сільські вісті. – 1989. – 15 берез.
343. Сікорський М. І. Київщина: короткий путівник / М. І. Сікорський, О. Д. Батушан, В. П. Діденко. – К. : Політвидав України, 1976. – 206 с.
344. Сікорський М. І. Музеї землі Переяславської – Ніжин : Аспект-Поліграф, 2004. – 40 с.
345. Сікорський М. І. Музей хліба і завдання пропаганди продовольчої програми СРСР // Моє життя – мої музеї...: [зб. матеріал. на пошану пам'яті Героя України М. І. Сікорського] / [упоряд. та комент. О. Горбовий, Т. Нагайко; ред. Т. Нагайко]. – Переяслав-Хмельницький, 2012. – С. 15–30. – (Ст. передрук. із зб. наук. праць: «Проблеми вдосконалення експозиційної роботи з історії радянського суспільства в музеях Української РСР». – 1986. – С. 74–85).
346. Сікорський М. І. Переяслав мовою музеїв. [ред. О. Помойницького ; фото В. Воловика, В. Сокола, С. Шевченко]. – Переяслав-Хмельницький : Освіта, 2000. – 52 с.
347. Сікорський М. І. Тимченко Д.К. Переяславські музеї просто неба.– Переяслав-Хм., 2000. – 52 с.
348. Сікорський М. І., Жам М.І. Етнографічний відділ Переяслав-Хмельницького історичного музею // Моє життя – мої музеї... : [зб. матеріал. на пошану пам'яті Героя України М. І. Сікорського] / [упоряд. та комент. О. Горбовий, Т. Нагайко; ред. Т. Нагайко]. Переяслав-Хмельницький, 2012. С. 11-13. (Ст. передрук. з ж-лу: «Народна творчість та етнографія», 1965. – № 1. – С. 106)
349. Сікорський М. Музей народної архітектури та побуту // Моє життя – мої музеї...: [зб. матеріал. на пошану пам'яті Героя України М. І. Сікорського] / [упоряд. та комент. О. Горбовий, Т. Нагайко; ред. Т. Нагайко]. – Переяслав-Хмельницький, 2012. – С. 144–149. – (Ст. передрук. із кн.: «Пам'ять століть». – 2008. – № 1–2. – С. 101–104).

350. Сікорський М. Музей хліба // Моє життя – мої музеї... : [зб. матеріал. на пошану пам'яті Героя України М. І. Сікорського] / [упоряд. та комент. О. Горбовий, Т. Нагайко ; ред. Т. Нагайко]. – Переяслав-Хмельницький, 2012. – С. 167–169. – (Ст. передрук. із кн. : «Пам'ять століть». – 2008. – № 1–2. – С. 115–116).
351. Сікорський М. Перегортаючи сторінки історії. // Моє життя – мої музеї... : [Збірка матеріалів на пошану пам'яті Героя України М. І. Сікорського] / [упоряд. та коментар О. Горбовий; Т. Нагайко, ред. Т. Нагайко, вступна стаття Л. Новохатька]. – 2-ге вид., перероб. та доп. – Переяслав-Хмельницький: ФОП. М. Лукашевич, 2013. – С. 12-14.
352. Сікорський М. Лист до редакції журналу «Советіш Гейм ланд» // Моє життя – мої музеї... : [Збірка матеріалів на пошану пам'яті Героя України М. І. Сікорського] / [упоряд. та коментар О. Горбовий; Т. Нагайко, ред. Т. Нагайко, вступна стаття Л. Новохатька]. – 2-ге вид., перероб. та доп. – Переяслав-Хмельницький: ФОП. М. Лукашевич, 2013. – С. 18.
353. Сікорський М. «І славу переяв...» // Моє життя – мої музеї... : [Збірка матеріалів на пошану пам'яті Героя України М. І. Сікорського] / [упоряд. та коментар О. Горбовий; Т. Нагайко, ред. Т. Нагайко, вступна стаття Л. Новохатька]. – 2-ге вид., перероб. та доп. – Переяслав-Хмельницький: ФОП. М. Лукашевич, 2013. – С. 23–30.
354. Сікорський М. Повернуто з глибин віків // Моє життя – мої музеї... : [Збірка матеріалів на пошану пам'яті Героя України М. І. Сікорського] / [упоряд. та коментар О. Горбовий; Т. Нагайко, ред. Т. Нагайко, вступна стаття Л. Новохатька]. – 2-ге вид., перероб. та доп. – Переяслав-Хмельницький: ФОП. М. Лукашевич, 2013. – С. 31-33.
355. Сікорський М. Скарбниця багатівкової мудрості. Створено перший на Україні музей народних обрядів та звичаїв // Моє життя – мої музеї... : [Збірка матеріалів на пошану пам'яті Героя України М. І. Сікорського] / [упоряд. та коментар О. Горбовий; Т. Нагайко, ред. Т. Нагайко, вступна стаття Л. Новохатька]. – 2-ге вид., перероб. та доп. – Переяслав-Хмельницький: ФОП. М. Лукашевич, 2013. – С. 50-57.
356. Сікорський М. На перехресті українських шлях // Моє життя – мої музеї... : [Збірка матеріалів на пошану пам'яті Героя України М. І. Сікорського] / [упоряд. та коментар О. Горбовий; Т. Нагайко, ред. Т. Нагайко, вступна стаття Л. Новохатька]. – 2-ге вид., перероб. та доп. – Переяслав-Хмельницький: ФОП. М. Лукашевич, 2013. – С. 58-63.
357. Сікорський М. Хата мого роду // Моє життя – мої музеї... : [Збірка матеріалів на пошану пам'яті Героя України М. І. Сікорського] / [упоряд. та коментар О. Горбовий; Т. Нагайко, ред. Т. Нагайко, вступна стаття Л. Новохатька]. – 2-ге вид., перероб. та доп. – Переяслав-Хмельницький: ФОП. М. Лукашевич, 2013. – С. 64-74.
358. Сікорський М. Музей і культура // Моє життя – мої музеї... : [Збірка матеріалів на пошану пам'яті Героя України М. І. Сікорського] / [упоряд. та коментар О. Горбовий; Т. Нагайко, ред. Т. Нагайко,

- вступна стаття Л. Новохатька]. – 2-ге вид., перероб. та доп. – Переяслав-Хмельницький: ФОП. М. Лукашевич, 2013. – С. 75-103.
359. Сікорський М. Шляхами доброти // Моє життя – мої музеї...: [Збірка матеріалів на пошану пам'яті Героя України М. І. Сікорського / [упоряд. та коментар О. Горбовий; Т. Нагайко, ред. Т. Нагайко, вступна стаття Л. Новохатька]. – 2-ге вид., перероб. та доп. – Переяслав-Хмельницький: ФОП. М. Лукашевич, 2013. – С. 104-110.
360. Сікорський М. Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав» // Моє життя – мої музеї...: [Збірка матеріалів на пошану пам'яті Героя України М. І. Сікорського / [упоряд. та коментар О. Горбовий; Т. Нагайко, ред. Т. Нагайко, вступна стаття Л. Новохатька]. – 2-ге вид., перероб. та доп. – Переяслав-Хмельницький: ФОП. М. Лукашевич, 2013. – С. 111–192.
361. Сікорський М. Поселення епохи бронзи: дослідження на території Переяслав-Хмельницького району Київської області в 1952-1961 рр.// Нове в музеях України. – К.: Науково-методологічний відділ музеєзнавства Київського державного історичного музею, 1963. – Вип.1 – С. 40-42.
362. Сікорський М. Праця й хист минувшини // Моє життя – мої музеї... : [зб. матеріал. до 90-річчя від дня народження Героя України М. І. Сікорського] / [упоряд. та комент. : О. Горбовий, Т. Нагайко; ред. Т. Нагайко; вступ. ст. Л. Новохатько]. – Переяслав-Хмельницький, 2013. – С. 19–22. – (Ст. передрук. з ж-лу «Пам'ятники України». – 1978. – № 1. – С. 55–57).
363. Сікорський М. Скарбниця багатівкової мудрості. Створено перший в Україні музей народних обрядів та звичаїв// Українська культура. – 1991. - №6. – С.26-27.
364. Сікорський М. Шимченко Д. Переяславські музеї просто неба: Андрушівська церква// Літературні імена Переяславщини : [навч. посібник для студ. вищ. навч. закл.] / Н. В. Ігнатенко, Н. С. Гаврилюк. – 2-ге вид., доп. – Тернопіль, 2007. – С. 239.
365. Сікорський М.І. Археологічні розкопки в Переяславі // Наукові записки Переяслав-Хмельницького державного історичного музею. – Переяслав-Хмельницький, 1959. – Вип. 1. – С. 29-32.
366. Сікорський М.І. Борисівське поле – козацька слава землі Київської // Нові дослідження пам'яток археології козацької доби в Україні: Зб. наук. пр. – К. : Часи козацькі, 1996.- Вип. 5. – С.47.
367. Сікорський М.І. Борисівське поле – козацька слава землі Київської // Вісн. Переяславщини. – 1997. – 11 червн.
368. Сікорський М.І. Велика сучасність державного діяча (до 400-річчя від дня народження Богдана Хмельницького): Наук.-попул. Вид. – Біла Церква: Буква, 1995. – 12с.
369. Сікорський М.І. Виставка подарунків на честь 300-річчя возз'єднання України з Росією // Комуністична праця. – 1954. – липень.

370. Сікорський М.І. Всенародне свято – 300-річчя возз'єднання України з Росією // Вісті. – 1954. – травень.
371. Сікорський М.І. Вступне слово // Perejaslavika: Наукові записки НІЕЗ «Переяслав» (Релігійне життя Переяславської землі IX–XXI ст.) Зб. наук. ст. – Вип. 1 (3). – 2007. – С. 3.
372. Сікорський М.І. Де народився «Заповіт» // Історія та культура рідного краю (матеріали на допомогу вчителям та учням). Інформаційно-методичний збірник. Вип. 12. Ч. 1. – Переяслав-Хмельницький, 1994. – С. 91-96.
373. Сікорський М.І. Декада російського мистецтва у Переяслав-Хмельницькому // Соціалістична культура. – 1954. - №8.
374. Сікорський М.І. Етнографічний відділ Переяслав-Хмельницького історичного музею: Народна творчість та етнографія. – 1965.– № 1 – С. 106.
375. Сікорський М.І. Живої історії подих: [розмова з дир. історико-культурного заповідника Михайлом Івановичем Сікорським про роботу Переяслав-Хмельницького історико-культурного заповідника / бесіду вів М. Малюк] // Сільські вісті. – 15.03.1989.
376. Сікорський М.І. Жовтневе // Історія міст і сіл УРСР: В 26 т.: Київ. обл. – К., 1971. – С. 515–522.
377. Сікорський М.І. Київщина – слава землі української: Буклет. – К. : Хрещатик, 1992.- 6с.
378. Сікорський М.І. М.І. Одинець.// Наукові записки Переяслав-Хмельницького державного історичного музею. – Переяслав-Хмельницький, 1959. – Вип. 1. – С. 33-34.
379. Сікорський М.І. Місто-музей // Вісті з України. – 1985. – № 33 (серп.).
380. Сікорський М.І. Музеї землі Переяславської. – Ніжин: ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2004. – 40с.
381. Сікорський М.І. Музей і культура // Українська народна естетика.- К. : ДАЛПУ, 1996. – С. 98-119.
382. Сікорський М.І. Музей народної архітектури та побуту // «Пам'ять століть». – 2008. – № 1-2. – С. 101-104.
383. Сікорський М.І. Музей хліба і завдання пропаганди продовольчої програми СРСР // Зб. наук. праць: «Проблеми вдосконалення експозиційної роботи з історії радянського суспільства в музеях Української РСР». – 1986. – С. 74–85.
384. Сікорський М.І. Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав» // Пам'ять століть. – 2008. - №1-2. – С.69-119.
385. Сікорський М.І. Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав» // Культура. Історія. Традиції. – 2003. – № 2. – С. 4–12.
386. Сікорський М.І. Перегортаючи сторінки історії // «Червоне Запоріжжя». – 1953. – 21 жовтня.

387. Сікорський М.І. Переяслав мовою музеїв [ред. О. Помойницького; фот.: В. Воловика, В. Сокола, С. Шевченко]. – Переяслав-Хмельницький: Світа, 2000. – 52 с.
388. Сікорський М.І. Переяславська Рада // Історія та культура рідного краю (матеріали на допомогу вчителям та учням). Інформаційно-методичний збірник. Вип. 12. Ч. 1. – Переяслав-Хмельницький, 1994. – С. 67-71.
389. Сікорський М.І. Переяславські князі і Борисо-Глібський культ в XI ст. // «Комуністична праця». – 1951. – 21 грудня. - №4567.
390. Сікорський М.І. Переяслав-Хмельницький державний історико-культурний заповідник // Переяславська земля і духовний світ людини: 36. наук. праць / Під ред.: І.П. Стогнія. – К., Переяслав-Хм.: Пальміра, 1998. – С. 164–173.
391. Сікорський М.І. Переяслав-Хмельницький державний історичний музей // УРЕС. – Т. 4. – С. 849.
392. Сікорський М.І. Переяслав-Хмельницький музей українського народного одягу Середнього Придніпров'я // Искусство. – 1969. - №4. С. 66-68.
393. Сікорський М.І. Площа у Переяславі, де відбулась Переяславська Рада 18 (8) січня 1654 р. // Україна. – 1954. – С. 17-19.
394. Сікорський М.І. Праця й хист минувшини: [про Переяслав-Хмельницький історичний музей] // «Пам'ятники України». – 1978. – № 1. – С. 55–57.
395. Сікорський М.І. Прибуття у Переяслав Богдана Хмельницького 6 січня 1654 р. // Соціалістична культура. – 1954. - №2. –С. 17-19.
396. Сікорський М.І. Про виставку акварелей Г. Ткаченка у Переяслав-Хмельницькому державному історико-культурному заповіднику // Наша культура, Варшава. – 1969. - №3. –С.130.
397. Сікорський М.І. Революційний рух чигиринських селян 1875-1879 // Наукові записки Переяслав-Хмельницького державного історичного музею. – Переяслав-Хмельницький, 1960. – Вип. 2. – С. 63-73.
398. Сікорський М.І. Скарби нашої пам'яті: Фотоальбом [Упоряд. Сікорський М.І., Тинна Л.І.]. – К.: Мистецтво, 1993. – 192 с.: іл.
399. Сікорський М.І. Скарбниця багатовікової мудрості: Створено перший в Україні музей народних обрядів та звичаїв // Українська культура. – 1991. – № 6. – С. 26-27.
400. Сікорський М.І. Склоробна майстерня IX ст. у Переяславі-Хмельницькому// Дослідження з слов'яно-руської археології. – Київ: Наукова думка, 1976. – С. 146-150.
401. Сікорський М.І. Стародавній Переяслав // «Комуністична праця». - 1953. - № 4611.

402. Сікорський М.І. Хата мого роду // Народознавство: науково-методичні матеріали: У 5-ти ч. – Переяслав-Хмельницький, 1994. – Ч. I-II., вип. 2. – С.45-52.
403. Сікорський М.І. Хата мого роду // Українська народна естетика. – К.: ДАЛПУ, 1996. – С. 243-250.
404. Сікорський М.І. Шляхами доброти // Що залишимо нащадкам? Зб. матеріалів і документів про державну, громадську діяльність та наукову роботу академіка НАН України П.Т. Тронька / Упорядники: Я.В. Вешенич, В.М. Іршенко. – 2008. – С. 83–86.
405. Сікорський М.І., Батушан О.Д., Діденко В.П. Київщина. Короткий путівник. – К.: Політвидав України. - 1976. – 208 с.
406. Сікорський М.І., Дидюк П.П. Переяслав-Хмельницький // Історія міст і сіл: В 26 т.: Київ. обл. – К., 1971. – С. 496–514.
407. Сікорський М.І., Жам М.І. Етнографічний відділ Переяслав-Хмельницького історичного музею // «Народна творчість та етнографія». 1965. № 1. С. 106-109.
408. Сікорський М.І., Мовша Т.Г. Музей і культура// Українська народна естетика. – К. : ДАЛПУ, 1996. – С.98-119.;
409. Сікорський М.І., Мовша Т.Г. Музей трипільської культури в с. Халеп'є // V Всеукраїнська конференція «Розвиток історичного краєзнавства в контексті національного і культурного відродження України» (жовтень 1991 р.). Тези доповідей та повідомлень. – Київ – Кам'янець-Подільський, 1991. – С. 510–512.
410. Сікорський М.І., Нестеровська Є.С., Юзвіков В.А., Романенко М.І. Святкування 300-річчя возз'єднання України з Росією в м. Переяславі-Хмельницькому// Наукові записки Переяслав-Хмельницького державного історичного музею. – Переяслав-Хмельницький, 1960. – Вип. 2. – С. 31-45.
411. Сікорський М.І., Савчук А.П. Знахідки в с. Козинці Переяславського району// Археологія. – К., 1971. - №4. –С. 65-73.;
412. Сікорський М.І., Савчук А.П. Переяславщина напередодні Київської Русі// Середні віки на Україні. – К. : Наук. думка, 1971. – Вип. 1. – С.140-147.
413. Сікорський М.І., Тинна Л.І. Скарби нашої пам'яті. Фотоальбом. – К.: Мистецтво, 1993. – 192 с.
414. Сікорський М.І., Швидкий Д.Т. На землі переяславській. – К.: Наук. думка, 1971. – 208 с.
415. Сікорський М.І., Швидкий Д.Т. На землі переяславській. – К.: Наук. думка, 1983. – 256 с.
416. Сікорський М.І., Шимченко Д.К. Переяславські музеї просто неба: Музей народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» [ред. Олександр Помойницький; макетув. Та верст. Сергій Кувшинов]. – Переяслав-Хм.: Освіта, 2000. – 48 с.
417. Скарби Михайла Сікорського. – К., 2003. – 34с.

418. Скарби нашої пам'яті: Фотоальбом / Упоряд. : Сікорський М.І., Тинна Л.І. – К. : Мистецтво, 1993. – 192с.
419. Скрипник Г.А. Етнографічні музеї України. – К.: Наукова думка, 1989. – 304 с.
420. Скуратівський В. Неперевершений збирач нашої духовності. // Махінчук М.Г. Переяславський скарб Михайла Сікорського: Художньо – документальна повість / Вступна стаття Л.І. Андрієвського. – К.: Криниця, 2005. – 302 с. (серія «Бібліотека Шевченківського комітету»). – С. 262–266.
421. Слюсар Г.І. Краса народного вбрання» // «Комуністична праця». – № 100. – 23.08.1975Ткаченко Н.Г. Федір Дарда врятував для нащадків багато пам'яток. Він був будівничим музею просто неба // «Вісник Переяславщини» – 6.02.2015. – № 10. – С. 10.
422. Слюсар Г.І., Бузян Г.М. Перлина архітектури. Михайлівський собор // «Комуністична праця». – № 80. – 24.05.1977.
423. Сога Л. В. М. І. Сікорський: інтелектуальний портрет краєзнавця, організатора музейної справи в Україні (1950-і рр. – поч. ХХІ ст.): автореферат... кандид. іст. наук: 07.00.01 / ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». – Переяслав-Хмельницький, 2014. – 21 с.
424. Степанова О.П. Датовані килими з фондової колекції НІЕЗ «Переяслав» // Актуальні тенденції розвитку суспільних наук в Україні: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, Україна, 11-12 листопада 2016 р.) – Київ: ГО «Київська наукова суспільнознавча організація», 2015. – С. 21-24.
425. Степанова О.П. Ткацькі верстати ХІХ поч. ХХ ст. з фондової колекції НІЕЗ «Переяслав» // Історична наука в Україні: сучасний стан і перспективи розвитку: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Вінниця, 3-4 листопада 2016 р.). – Вінниця, 2016. – С. 87-91.
426. Творець: [М. І. Сікорський – Герой України] // Українська культура : Щомісячний культурно-освітній та літературно-мистецький ілюстрований журнал. – 2005. – № 3/4. – С. 37.
427. Творець музейної Мекки : [до 85-річчя від дня народження Михайла Сікорського] / Головна рада Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, Київська обласна організація УТОПІК // Відлуння віків. – 2008. – № 2 (10). – С. 76–78.
428. Тетеря Д., Білоусько В. «Михайло Сікорський та Тамара Мовша – будівничі першого в Україні Музею трипільської культури» // Краєзнавство. – 2014. - № 4 (85). – С.123-128.
429. Тетеря С.А. Колекція українського народного одягу з фондів НІЕЗ «Переяслав» // Наукові записки з української історії / 36. Наук. Статей – Вип. 14. Переяслав-Хмельницький, 2003. – С. 151-155.

430. Титова О.М., Кепін Д.В. Музеї просто неба на Київщині; Центр пам'ткознав. НАНУ та УТОПІК // Відпочивайте в селах Київщини: путівник-довідник / [Спілка сприян. розвит. сільськ. зелен. туризму в Укр-ні; Управл. з питань фіз-ри і спорту та Управл. кул-ри; Київської обл. держ. адміністр. та ін.]. – К., 2003. – Розділ «Туристичні ресурси Київщини». – С. 145–148.
431. Ткаченко В. До 85-річчя Михайла Івновича Сікорського // PEREYASLAVICA: Наукові записки Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» : Збірник наукових статей. – 2009. – Вип.3. (5). – С. 309-314.
432. Ткаченко В. Творець музейного фонду: до біографії Михайла Сікорського. // До 85-річчя Михайла Сікорського. Музеї – моє життя. Мій заповіт – мої музеї. – К. : Міленіум, 2008. – 30с. – С. 2–4.
433. Ткаченко В.М. Етнографічні дослідження Переяславщини: історіографічний аспект (90 рр. ХХ – поч. ХХІ ст.) // PEREYASLAVICA: Наукові записки НІЕЗ «Переяслав». Зб. наук. стат. – К.: Міленіум, 2008. – Вип. 2(4). – С. 199-204.
434. Ткаченко В.М. Музей–скансен архітектури і побуту Середнього Придніпров'я: проблеми збереження // Матеріали перших науково-практичних Софіївських читань. – К., 2003. – С. 201-202.
435. Ткаченко В.М. Народні технічні засоби для ткацтва в експозиції музею народної архітектури та побуту // Український технічний музей: історія, досвід, перспективи. 3-тя Всеукраїнська науково-практична конференція. – К, 2004. – С. 91-93.
436. Ткаченко В.М. НІЕЗ «Переяслав»: від історичного музею до Національного заповідника // Могилянські читання 2006 року: Зб. наук. пр.: Доля музейних зібрань / Нац. Києво-Печер. істор.-кулът. заповідник. – К.: Фенікс, 2007. – Ч. 2. – С. 308-318.
437. Ткаченко В.М. Проблеми збереження архітектури та етнографічних пам'яток у Музей-скансені архітектури та побуту середнього Подніпров'я (м. Переяслав-Хмельницький) // Проблеми охорони та дослідження української етнографічної спадщини. Збірник статей. – К.: Видавництво ІМФЕ НАН України, 2005. – С. 76-78.
438. Ткаченко В.М., Котлярова Л.М. Етнографічні дослідження Переяславщини (90-ті рр. ХХ – початок ХХІ ст.) // Наукові записки з української історії: Зб. наук. статей. – Вип. 21. – Переяслав-Хмельницький, 2008. – С. 13-20.
439. Ткаченко Г. Фундатор Музею народної архітектури та побуду Середньої Наддніпрянщини // Краєзнавство. – 2013. – № 4 (85). – С. 105–110.
440. Ткаченко Г.П. З історії В'юницької церкви та її парафії ХVIII – ХХ століть // PEREYASLAVICA: Наукові записки Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав». – Зб. наук. ст. –

2007. – Вип. 1(3): Релігійне життя Переяславської землі (IX – XXI ст.). – 207 с.

441. Ткаченко Н. Федір Дарда врятував для нащадків багато пам'яток. Він був будівничим музею просто неба // Вісник Переяславщини. – 2015. – 6 лют. (№ 10) – С. 10.

442. Ткаченко Н.Г. Архітектурний ансамбль двору козацької церкви с. Острійки Білоцерківського р-ну Київської обл. // Храми Переяславщини: історія, традиції, сучасність; стан збереження пам'яток. Матеріали круглого столу, присвяченого 400-річчю козацької церкви св. Іоанна Богослова с. Острійки Білоцерківського району Київської області 9 жовтня 20006 року – Переяслав-Хмельницький – 2006. – С.8-14.

443. Ткаченко Н.Г. До історії комплектування двору козацької Покровської церкви на території Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини // «Переяславіка» (6-8) Наукові записки НІЕЗ «Переяслав» Збірник наукових статей. – Переяслав-Хмельницький, 2012. – С. 253-256.

444. Ткаченко Н.Г. Іконографічні зображення переяславських святих Єфрема та Макарія (за матеріалами збірки НІЕЗ «Переяслав») // ПЕРЕЯСЛАВІКА. Наукові записки НІЕЗ «Переяслава»: 36.наук.ст. – Переяслав-Хмельницький, 2010. – Вип.4(6). – С. 26-32.

445. Ткаченко Н.Г. Культові пам'ятки дерев'яної архітектури Переяслав-Хмельницького музею народної архітектури та побуту // Українська культова архітектура у світовому контексті: Зб. Мат. Міжнародної наук. конф. – К., 2001. – С. 101-104.

446. Ткаченко Н.Г. Сакральна архітектура Правобережної України в експозиції Музею народної архітектури та побуту Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» // Вивчення історичної та культурної спадщини Правобережної України: проблеми і перспективи // Матеріали Всеукраїнської наукової конференції. – м. Біла-Церква. – 2005. – С. 38-41.

447. Ткаченко Н.Г., Жам О.М. До історії формування колекції сакральних пам'яток Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини / О.М. Жам, Н.Г. Ткаченко // Церква – наука – суспільство: питання взаємодії. На пошану київського митрополита Євгенія (Болховітінова). Матеріали Дванадцятій Міжнародної наукової конференції (28-30 травня 2014 р.) – К., 2014. – С. 87-92.

448. Ткаченко Н.Г., Чередніченко Л.С. Олена Іванівна Юзвікова – музейник, пам'яткоохоронець, краєзнавець // Краєзнавство Переяславщини: дослідження, проблеми, постаті: Матеріали круглого столу, 16 жовт. 2015 р., м. Переяслав-Хмельницький / [Редкол.: О.В. Колибенко та ін.; упоряд. Т.Ю. Нагайко]. – Переяслав-Хмельницький (Київ. обл.): Домбровська Я.М., 2016. – (Серія «Краєзнавча бібліотека Переяславщини»; Вип. 3). – С. 117–130.

449. Толочко П. П. Давньоруська народність – спільна етнічна основа російського, українського та білоруського народів // Українська народність: нариси соціально-економічної та етнополітичної історії (В. Й. Борисенко, В. А. Смолій, Г. А. Сергієнко та ін.). Редакційна колегія: Ю. Ю. Кондуфор та ін. Ін-т історії. К: Наук. думка, 1990. – С. 57–71.
450. Толочко П. П. Древнерусская народность: воображаемая или реальная. – СПб., 2005. – 218 с.
451. Толочко П. П. Древняя Русь. Очерки социально-политической истории – К.: Наукова думка, 1987. – 248 с.
452. Толочко П. П. Київська Русь.– К.: Абрис, 1996. – 360 с.
453. Толочко П.П. Слово про ювіляра // Етнокультурні процеси Південно Східній Європі в I тисячолітті н.е.: Збірник наукової праці. – К., Львів, 1999. – С. 3-8.
454. Тонконог О., Шакула В. Внесок Михайла Івановича Сікорського у розвиток вітчизняного краєзнавства. // Краєзнавство. – 2011. – № 4. – С. 171-176.
455. Тонконог О.І. Особливості інтер'єру будинку садиби заможного селянина-землевласника другої половини XIX ст. (НІЕЗ «Переяслав») // Український технічний музей: історія, досвід, перспективи. Матеріали 10-ї Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Київ: Центр пам'яткознавства НАНУ і УТОПІК, 2014. – С. 128-132.
456. Тонконог О.І. Посуд XIX – другої половини XX ст. для приготування тіста з колекції Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» // Актуальні тенденції розвитку суспільних наук в Україні: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, Україна, 10-11 листопада 2017 року). – К.: ГО «Київська наукова суспільнознавча організація», 2017. – С. 40-43.
457. Тонконог О.І. Хлібниці із колекції Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» XIX – другої половини XX ст. // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Теорія і практика актуальних наукових досліджень». – Львів, 2017. – С. 162-164.
458. Тонконог О.І. Колекція коряків XIX-другої половини XX ст. Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» (за матеріалами фондового зібрання) // Актуальні питання сучасної науки. Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 16-17 жовтня 2015 року). – У 2-х частинах. – Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2015. – Ч. I. – С. 150-151.
459. Тонконог О.І. Макітри XIX – другої половини XX ст. із колекції Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» (за матеріалами фондового зібрання) // Історична наука в Україні: сучасний стан і перспективи розвитку: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Вінниця, 3-4 листопада 2016 р.). – Вінниця, 2016. – С. 82-84.

460. Тронько П. Великий син і Герой України // Махінчук М.Г. Переяславський скарб Михайла Сікорського: Художньо – документальна повість / Вступна стаття Л.І. Андрієвського. – К.: Криниця, 2005. – 302 с. (серія «Бібліотека Шевченківського комітету»). – С. 256–260.
461. Фігурний Ю. Аналіз основних концепцій походження українців // Шакурова О.В. Основні концепції етногенезу українського народу: вітчизняна історіографія (кінець XIX – початок XX ст.) / Відповідальний редактор Фігурний Ю.С. – Київ, 2017. – С. 227–252.
462. Фігурний Ю. Розвиток рекреаційних зон у Переяславському скансені – Музеї народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини НІЕЗ «Переяслав» // Всеукраїнський Музейний Форум. Матеріали науково-практичної конференції / В загальній редакції Л.О. Гріффена – Переяслав-Хмельницький, 2017. – С. 321–323.
463. Фігурний Ю. Вагомий внесок М. Сікорського у вивчення українського етнокультурного розвитку // Переяславіка: Наукові записки національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»: Збірник наукових статей. – 2017. – Випуск 12 (14). – С. 501–508.
464. Фігурний Ю. Валентина Борисенко – відома дослідниця українських етнокультурних традицій // Етнічна історія народів Європи. – Вип. 46. – К., 2015. – С. 11 – 21
465. Фігурний Ю. Консолідація українства як відповідь на виклики постколоніальної доби: етнокультурні та націєтворчі аспекти // Українознавчий альманах, 2017. – № 21. – С. 99–104.
466. Фігурний Ю. Археологічна експедиція як форма наукової комунікації // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. Вип. 19. Історія археології: міжособистісні і інституціональні комунікації. – Львів: Інститут українознавства імені І. Крип'якевича НАН України, 2015. – С. 369–374.
467. Фігурний Ю. Роль археології у житті Михайла Сікорського // Українознавство. – 2017. – № 4(65). – С. 204-214.
468. Фігурний Ю., Шкіра М., Шкіра Л. Традиції Зелених свят і обряд встановлення Віхи на Переяславщині: минуле і сучасність // Народна творчість та етнологія. – 2017. – № 3 (367). – С. 98-109.
469. Фігурний Ю. С. Вагомий внесок М. Сікорського у збереження і реставрацію археологічних, музейних пам'яток // Музей, як осередок духовної, культурної спадщини українського народу. Тези доповідей наукової конференції (м. Яготин, 24.11.2017).– Яготин, 2017. – С. 9-10.
470. Фігурний Ю. С. – Взаємозв'язок поколінь. Володимир Данилович Баран – невтомний дослідник праісторії України. // Збірник наукових праць Національного науково – дослідного інституту українознавства та всесвітньої історії. – К., 2013. – Т. XXXI. – С. 13-37

471. Фігурний Ю.С. Володимир Баран – дослідник праісторії України // Баран В. Д., Баран Я. В. У пошуках джерел українського народу. Вибрані наукові праці. – К., 2011. – С. 3-6.
472. Фігурний Ю.С. Особливості і закономірності, формування українського етносу від найдавніших часів до середини XIV ст. на теренах України: етнічні, державотворчі і націєтворчі процеси в українознавчому вимірі. – Київ, НДІУ. – 2010. – С. 158 с.
473. Фігурний Ю.С. Роль М. Сікорського у збереженні пам'яток української традиційної культури // Україна й українство в етнокультурних процесах: збірник наукових праць. – К.: НДІУ, 2017. – С 129–135.
474. Фігурний Ю.С., Ярошинський О.Б. Світочі українознавства: Монографія. – К., 2008. – 146 с.
475. Цивюк В. Чотирнадцятий музей міста [Про музей хліба] // «Комуністична праця». – № 84. – 29.05.1984.
476. Чайковський С. Лиш благо музеїв і жодних власних благ. // Махінчук М.Г. Переяславський скарб Михайла Сікорського: Художньо – документальна повість / Вступна стаття Л.І. Андрієвського. – К.: Криниця, 2005. – 302 с. (серія «Бібліотека Шевченківського комітету»). – С. 260–262.
477. Чирков О., Шакурова О. Етнологічний складник концепції Володимира Барана про походження слов'янської етнічної спільноти й українців. // Українознавство. – 2013. – № 3-4(48-49). – С. 127-136.
478. Шакула В.М. Хата з с. Кунцеве Новосанжарського р-ну Полтавської обл. в Музеї народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини: перевезення, експонування, дослідження // Минуле і сучасне Волині й Полісся. Етнографічне музейництво в Україні і на Волині. Науковий збірник. Випуск 61. Матеріали П'ятої Волинської науково-етнографічної конференції, 27–28 квітня 2017 року, м. Луцьк. Упоряд. Є. І. Ковальчук, Л. А. Мірошниченко-Гусак. – Луцьк, 2017. – С. 56-58.
479. Шакурова О.В. Основні концепції етногенезу українського народу: вітчизняна історіографія (кінець XIX – початок XX ст.) / Відповідальний редактор Фігурний Ю.С. – Київ: Видавець Олег Філюк, 2017. – 272 с.
480. Шимченко Д.К. Образ природи в українській народній культурі (досвід реконструкції ландшафту в дендропарку Переяслав-Хмельницького історико-культурного заповідника // Українська народна естетика. – К.: ДАЛПУ, 1996. – С. 119-130.
481. Шкира Л.Н. Украинские деревянные сундуки в коллекции Национального историко-этнографического заповедника «Переяслав» // Материали IX Международной научно-практической «История техники и музейное дело» – Москва, 2015. – С. 59-60.
482. Шкира Л.Н., Шкира Н.Н. Перспективы создания музея старого русла Днепра в музее Народной архитектуры и быта Средней Надднепрянщины Национального историко-

етнографического заповедника «Переяслав» // Материали VIII Международной научно-практической конференции «История техники и музейное дело. 2-3 декабря 2014» – Москва, 2015. – С. 328-333.

483. Шкіра Л.М. До питання вивчення фондової колекції дерев'яних скринь Середньої Наддніпрянщини НІЕЗ «Переяслав» // PEREYASLAVICA Наукові записки. Збірник наукових статей. Випуск 2(4). – Київ. Міленіум., 2008. – С. 294-300.

484. Шкіра Л.М. Історія створення музею народного сухопутного транспорту НІЕЗ «Переяслав» // Матеріали VII Всеукраїнської Науково – практичної конференції (21-22 травня 2009 р.) «Український технічний музей: історія, досвід, перспективи». – К., 2009. – С. 17-23.

485. Шкіра Л.М. Колісні засоби пересування в експозиції Музею народного сухопутного транспорту Середньої Наддніпрянщини // Збірник матеріалів 3-ої Міжнародної науково-практичної конференції «Технічний музей: історія, досвід, перспективи». – Київ, 2012. – С. 93-96.

486. Шкіра Л.М. Про історію «Музею хліба» НІЕЗ «Переяслав» (з досвіду створення експозиції та її популяризації) // Матеріали VI-ї всеукраїнської науково-практичної конференції «Український технічний музей: історія, досвід, перспективи». – Коростень, 2007. – С. 17-23.

487. Шкіра Л.М. Українські дерев'яні скрині в зібранні Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» // Переяславіка. Наукові записки Збірник наукових статей. Випуск 6 (8). – Переяслав-Хмельницький, 2012. – С. 298-308.

488. Шкіра Л.М., Грудевич Т.В. Церква Св. Георгія с. Андруші Переяславського повіту Полтавської губернії – погляд через століття // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Тарас Шевченко в долі слов'янських народів: діалог через століття і кордони» – Київ, 2014. – С. 86-90.

489. Шкіра Л.М., Шкіра М.В. Українські дерев'яні скрині в зібранні Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» // Жовковські читання 2015: Збірник статей третьої наукової конференції «Музей в сучасному світі» – Львів, 2015. – С. 28-32.

490. Шкіра М. Шкіра Л. Музейних справ майстер // Вісник Переяславщини. – 2007. – 13 лист. (№ 84). – С. 6.

491. Шкіра М., Шкіра Л. До питання вивчення затоплених водами Канівського водосховища правобережних та лівобережних сіл Переяславщини в 60-70-х роках ХХ століття // Переяславка: Наукові записки Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»: Збірник наукових статей. – 2015. – Випуск 9 (11). – С. 414-420.

492. Шкіра М.В. Колекція деревообробних інструментів майстра-столяра НІЕЗ «Переяслав» // Збірник матеріалів 10-ї Всеукраїнської

науково-практичної конференції «Український технічний музей: історія, досвід, перспективи» (16-17 вересня 2014р.), Київ, 2014. – С. 154-157.

493. Шкіра М.В. Деревообробні інструменти майстра-столяра з фондової колекції НІЕЗ «Переяслав» // Матеріали 6-ї Всеукраїнської науково-практичної конференції «Український технічний музей: історія, досвід, перспективи». – Коростень, 2007. – С. 161-165.

494. Шкіра М.В. До питання збереження пам'яток дерев'яної архітектури (з досвіду роботи Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини м. Переяслава-Хмельницького) // Наукові записки «Переяславіка». Збірник наукових статей. Випуск 9 (11), П., 2015. – С. 409-413.

495. Шкіра М.В. Конструктивні особливості господарських будівель для зберігання продуктів хліборобства в музеї Народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини // PEREYASLAVICA. Наукові записки. Збірник наукових статей. Випуск 3(5). – Переяслав-Хмельницький, 2009. – С. 284-289.

496. Шкіра М.В. М.І. Сікорський і будівничі Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини. // Михайло Іванович Сікорський: творець історій й хранитель часу: колективна монографія, присвячено 90-річчю з дня народження М.І. Сікорського. – Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав». – Переяслав-Хмельницький, 2013. – С. 238–246.

497. Шкіра М.В. Музей народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини – проблеми та перспективи розвитку // Матеріали 11-ої Всеукраїнської науково-практичної конференції «Український технічний музей: історія, досвід, перспективи». – Київ, 2015. – С. 143-146.

498. Шкіра М.В. Народное зодчество и орудия труда ремесленников в музее народной архитектуры и быта Средней Надднепрянщины Национального историко-этнографического заповедника «Переяслав» // Материали VIII Международной научно-практической конференции «История техники и музейное дело 2-4 декабря 2014» – Москва, 2015. – С. 198-204.

499. Шкіра М.В. Ремісничі знаряддя і вироби в Музеї народної архітектури та побуту НІЕЗ «Переяслав» // Актуалізація науково-технічної спадщини в пам'яткоохоронній та музейній діяльності» (під загальною редакцією доктора технічних наук, професора Л.О. Гріффена. – Київ, Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК 2014. – С. 62-73.

500. Шкіра М.В. Розвиток реставраційної справи у Переяславському скансені – Музеї народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини НІЕЗ «Переяслав» // Всеукраїнський музейний форум Матеріали науково-практичної конференції. – Переяслав-Хмельницький, 2017. – С. 350-352.

501. Шкіра М.В. Сільськогосподарська техніка Музею хліба НІЕЗ «Переяслав» (із досвіду створення експозиції та популяризації) // Матеріали VII Всеукраїнської Науково-практичної конференції «Український технічний музей: історія, досвід, перспективи», 21-22 травня 2009. Київ. – С. 45-48.
502. Шкіра М.В. Сучасні проблеми дослідження та експонування в музеї народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини НІЕЗ «Переяслав» жител затоплених сіл Переяславщини // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Теоретичні, методичні і практичні проблеми соціології, історії та політології» – Херсон, 2015. – С. 91-97.
503. Шкіра М.В. Ткаченко Н.Г. Будівничий Музею // Наукові записки «Переяславіка». Збірник наукових статей. Випуск 9 (11), П., 2015. С.432-437.
504. Шкіра М.В. Шкіра Н.М. Музей народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» як дієвий елемент збереження української етнічності» // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Україна в сучасному європейському просторі в умовах зовнішньополітичних викликів», Переяслав-Хмельницький, 18-19 травня 2017 р. – С. 128-133.
505. Шкіра М.В., Шкіра Л.М. Музейних справ майстер: До 77-річчя Ф.Ф. Дарди // «Вісник Переяславщини». – 13.11.2007. – № 84. – С. 6.
506. Шмелев В.Г. Музеи под открытым небом: очерки истории возникновения и развития. – К.: Наукова думка, 1983. – 120 с., ил.
507. Юзвіков В. Закладка парку розпочата [Про етнопарк] // «Комуністична праця», 21.11.1963 – С. 4.
508. Юзвікова О.І. Новини музею [Про експедицію в Чорнобаївський р-н Черкаської обл.] // Комуністична праця, № 92. – 25.06.1976.
509. Юра Р., Сікорський М., Асєєв Ю. Археологічні розкопки в Переяслав-Хмельницькому в 1959 -1960 // Наукові записки Переяслав-Хмельницького державного історичного музею. – Переяслав-Хмельницький, 1960. – Вип. 2. – С. 89-91.
510. Юра Р.О., Сікорський М.І., Асєєв Ю.С. Звіт про роботу Переяслав-Хмельницької комплексної древньоруської експедиції Інституту археології АН УРСР в 1960 р.// Науковий архів Інституту археології АН УРСР. – 1960/13. – 11с.
511. Юрченко О., Колибенко О. Михайло Сікорський – засновник Переяславської археологічної школи // Краєзнавство. – 2013. - № 4 (85). – С. 118-122.
512. Юсова Н. «Давньоруська народність»: зародження і становлення концепції в радянській історичній науці (1930-ті – перша половина 1940-х рр.): Монографія. 2-е вид., перероб. і доп. – К.: ВД «Стилос», 2006. – 620 с.

513. Юсова Н. М. «Давньоруська народність»: неоднозначність термінологічного трактування // *Confraternitas*. Ювілейний збірник на пошану Ярослава Ісаєвича / Відп. ред. М. Крикун, заст. відп. ред. О. Середа. Львів, 2006–2007 (Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Зб. наук. праць. Вип. 15 / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України). – С. 62–72.
514. Юсова Н. М. «Давньоруська народність»: один із перших поглядів на проблему // *Матеріали V конгресу Міжнар. асоціації українців*. Історія: Зб. наук. статей. Част. I. – Чернівці: Рута, 2003. – С. 30–37.
515. Юхименко Н.О. Музей пам'яті Поліського району Київської області: концептуальні засади // *Старожитності Вишгородщини: зб. тез, доповідей і повідомлень 16-ої наук.-практ. конференції 27-28 травня 2010 р., м. Вишгород Вишгородський іст.-культ. заповідник; Вишгород, 2010.* – С. 93-100.
516. Юхименко Н.О. Жіночий одяг Київського Полісся у фондовій збірці НІЕЗ «Переяслав» // «Матеріали XXVII Міжнародної науково – практичної інтернет конференції «Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах Європи та Азії» // *Збірник наукових праць.* – Переяслав-Хмельницький, 2016 р. – С. 63-65.
517. Юхименко Н.О. Жіночий одяг Чернігівського Полісся в фондовій збірці НІЕЗ «Переяслав» // «Матеріали XXXIX Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах Європи та Азії» // *Збірник наукових праць.* – Переяслав-Хмельницький, 2017 р. – С.35-37.
518. Юхименко Н.О. Історія створення музею пам'яті Поліського району Київської області // *Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції «Український науково-інтелектуальний простір: реалії та перспективи розвитку» //Збірник наукових праць.* – Переяслав-Хмельницький, 2011. – С. 159-162.
519. Юхименко Н.О. Музей пам'яті Поліського району Київської області. Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав». Путівник. – Переяслав-Хмельницький, 2010. – С. 90-91.
520. Якименко О. «Неначе писанка село...»: витоки: [до 100-річчя від дня народження Є. Ф. Іщенка] // *Вісник Переяславщини.* – 1999. – 9 лют. – С. 3.
521. Якименко О. «Неначе писанка село...»: мрія втілюється в життя : [до 100-річчя від дня народження Є. Ф. Іщенка]// *Вісник Переяславщини.* – 1999. – 11 лют. – С. 3.

522. Якименко О. «Неначе писанка село...»: В статтях і книгах про музей його не згадують...: [до 100-річчя від дня народження Є. Ф. Іщенка] // Вісник Переяславщини. – 1999. – 16 лют. – С. 3.
523. Якименко О. Хто є першоавтором музею просто неба?: [до 100-річчя від дня народження Є. Ф. Іщенка] // Папірус. – 1999. – 11 лют. (№ 07).
524. Яровий П., Сікорський М., Історія села Студеники // Наукові записки Переяслав-Хмельницького державного історичного музею. – Переяслав-Хмельницький, 1960. – Вип. 2. – С. 73-88.

Неопубліковані праці

1. [Лист від дирекції Таращанського історико-краєзнавчого музею від 3.10.1965 р. М.І. Сікорському] [Рукопис] / Таращанський історико-краєзнавчий музей Київської обл. – 1965. – 1 арк. – Заголов. сформул. на осн. аналізу даного док. – м. Тараща Таращанського р-ну Київської обл. – Особистий архів Жам О.М.
2. Автобіографія Сікорського Михайла Івановича [Рукопис] – 22 лютого 1985 р. – 2 с. – Особистий архів Сікорської В.І.
3. Акт від 1.10.1963 р. про винесення в натурі проекту відводу земельної ділянки Переяслав-Хмельницькому історичному музею площею 5 га (пашні – 4 га, сінокошу – 1 га) згідно із Розпорядженням Ради Міністрів СРСР і Рішення облвиконкому № 567 від 21.09.1963 р. До використання відведеною ділянкою музей приступає з 1.10.1963 р. // Архів НІЕЗ «Переяслав».
4. Акт від 28.12.1962 р. про передачу макету фабрики ім. Богдана Хмельницького Переяслав-Хмельницькому державному історичному музею для експонування // Особистий архів Жам О.М.
5. Акт від 8.08.1963 р. про вибір ділянки, придатної для створення лісопарку та етнографічного музею за рахунок земель радгоспу «Переяславський» на площі 5 га., підписаний комісією в складі: інженера-землевпорядника виробничого колгоспно-радгоспного управління Невечері Г.Ф., головного агронома радгоспу «Переяславський» Кляпчука С.Г., архітектора міста Переяслав-Хмельницький Бойка В.С., представника Переяслав-Хмельницького державного історичного музею Жама М.І. // Архів НІЕЗ «Переяслав».
6. Архів Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 1951. Справа 670-с. Особова справа М.І Сікорського.
7. Бібліографічна довідка. Сікорський Михайло Іванович [Рукопис] / [2013] – 1 л. // Архів НІЕЗ «Переяслав».
8. Гриза О. Про передачу гамазея з радгоспу ім. Черняхівського Київської обл. Переяслав-Хмельницькому державному історичному музею: Наказ [копія] по Міністерству виробництва і заготівель сільськогосподарських продуктів УРСР № 266 від 2 квітня 1963 року / О. Гриза (Заступник міністра виробництва і заготівель сільськогосподарських продуктів УРСР). – 1963. – 1 арк. – Напис чорнилом «27.V.1963 року». – Особистий архів Жам О.М.

9. Гуслистий К. [Лист заст. директора інституту доктора історичних наук К. Гуслистого № 133/144 від 12.03. [1964?] р. М.І. Сікорському] / К. Гуслистий; Академія наук Української РСР, Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії, [м. Київ, вул. Кірова, 4]; В. Зінич (учений секретар інституту, кандидат історичних наук). – [1964?] – 1 арк. – Заголов. сформул. на осн. аналізу даного док. – Друк. Вид-ва АН УРСР, № 1101-2000+5000. Київ, 11.IV-60. – Особистий архів Жам О.М.
10. Довідка № 922 від 19.08.1963 р. видана начальником Переяслав-Хмельницького виробничого колгоспно-радгоспного управління Я. Панасюком «Видана про те, що вільних земель держземфонду придатних під створення лісопарку та етнографічного музею в місті Переяслав-Хмельницький немає» // Архів НІЕЗ «Переяслав».
11. Довідка про економічно-господарський стан радгоспу «Переяславський» Переяслав-Хмельницького р-ну Київської обл. станом на 1 січня 1963 р., складена директором радгоспу «Переяславський» Ю. Шавро, головним бухгалтером Писаренко // Архів НІЕЗ «Переяслав».
12. Жам М.І. [Ескіз афіші по етнографічному відділу Михайлівської церкви (1963 р.) (Фрагмент) [Рукопис] / М.І. Жам [Переяслав-Хмельницький державний історичний музей] – [1963?] – 1 арк. – (Заголов. сформул. на осн. аналізу даного док.). – Особистий архів Жам О.М.
13. Жам М.І. [Проект плану роботи етнографічного відділу на 1863 р., 1864 р. (Фрагмент) [Рукопис] / М.І. Жам [Переяслав-Хмельницький державний історичний музей] – [1963?] – 1 арк. – (Заголов. сформул. на осн. аналізу даного док.). – Особистий архів Жам О.М.
14. Жам М.І. Від інтер'єру житла до музею просто неба [Рукопис]: Спогади: Записала Кіченко Г.А.; Нац. Історико-етногр. заповідн. «Переяслав». – 2002. – 16 арк. – Особистий архів Жам О.М.
15. Жам М.І., Іщенко Є.Ф. Наукова концепція Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини (під ред. Козій Г.І.). – НІЕЗ «Переяслав». Наукова частина. 2005. – 18 с. // Архів НІЕЗ «Переяслав».
16. Загребельний [Б. і.]; [Письмо директору Переяслав-Хмельницького Государственного Исторического музею т. Сикорскому от директора совхоза «Люботинский» Загребельного от 24 октября 1965 г. № 015]; [Міністерство виробництва і заготівлі сільськогосподарських продуктів, Харківська об., м. Люботин] – 1965. – 1 арк. – Заголов. сформул. на осн. аналізу даного док. – Особистий архів Жам О.М.
17. Звіт про археологічні дослідження на Переяславщині в 1989–1990 рр. // Науковий архів Інституту археології АН УРСР. – 15 с.

18. Звіт про археологічні дослідження на Переяславщині в 1992 рр. // Науковий архів Інституту археології АН УРСР. – 20 с.
19. Іщенко Є.Ф. До проекту Першого на Україні Переяслав-Хмельницького етнопарку-музею просто неба. Складено в 1960-1965 рр. громадським проектантом гр. м. Переяслава-Хмельницького Іщенко Є.Ф., 1969 р. [Рукопис]. – Особистий архів Козій Г.І.
20. Іщенко Є.Ф. Проект етнопарку-музею України просто неба в м. Переяславі-Хмельницькому та його околицях Київської області. [Рукопис]. – Особистий архів Жам О.М.
21. Книга надходжень за 1958-1963 рр. музейних предметів до фондів НІЕЗ «Переяслав». // Архів НІЕЗ «Переяслав».
22. Книга надходжень за 1964-1968 рр. музейних предметів до фондів НІЕЗ «Переяслав». // Архів НІЕЗ «Переяслав».
23. Книга наказів по Переяслав-Хмельницькому історичному музею (02.01.1965 – 05.05.1969 рр.) // Архів НІЕЗ «Переяслав».
24. Книга наказів по Переяслав-Хмельницькому історичному музею (03.04.1972 – 11.10.1973 рр.) // Архів НІЕЗ «Переяслав».
25. Книга наказів по Переяслав-Хмельницькому історичному музею (06.05.1969 – 29.03.1972 рр.) // Архів НІЕЗ «Переяслав».
26. Книга наказів по Переяслав-Хмельницькому історичному музею (08.02.1975 – 13.07.1976 рр.) // Архів НІЕЗ «Переяслав».
27. Книга наказів по Переяслав-Хмельницькому історичному музею (15.07.1976 – 31.12.1969 рр.) // Архів НІЕЗ «Переяслав».
28. Книга наказів по Переяслав-Хмельницькому історичному музею (15.10.1973 – 03.07.1975 рр.) // Архів НІЕЗ «Переяслав».
29. Книга приказов историко-культурного заповедника г. Переяслав-Хмельницкий: начато [14] июль 1957 г. Окончено 23.12.1964 г. [Рукопис] / [Переяслав-Хмельницкий державний історичний музей] – [1957-1964] – 47 л. // Архів НІЕЗ «Переяслав».
30. Лист № 4.-1523, липень 1963 р., начальника облуправління виробництва і заготівель сільгосппродуктів М. Момотенко начальнику Переяслав-Хмельницького виробничого управління Панасюку Я.Т. (копія директора Переяслав-Хмельницького Історичного музею М.І. Сікорському) про підготовку справи у відповідності до постанови Ради Міністрів УРСР від 6 липня 1954 року № 922 та від 31.08.1962 року № 982 про виділення земельної ділянки для створення етнопарку. за участю спеціалістів м. Переяслав-Хмельницький та радгоспу «Переяславський» // Архів НІЕЗ «Переяслав».
31. Лист голови виконкому райради депутатів трудящих В. Гаврилова № 165 від 1 квітня 1963 р. директору музею тов. Сікорському [Відповідь на лист за № 17 від 26 березня 1963 р.] з роз'ясненнями про те, що питання про відведення земель для державних, громадських та інших потреб вирішує Київський сільський Облвиконком згідно з Постановою Ради міністрів

Української РСР від 20 березня 1963 року № 335 // Архів НІЕЗ «Переяслав».

32. Лист Голови Урядового Шевченківського Комітету УРСР Миколи Бажана до Голови виконкому Київської обласної (сільської) Ради депутатів трудящих Лисенка І.П. від 28.05.1963 р. про сприяння виділення землі під лісопарк імені Т.Г. Шевченка, який з часом буде перетворено в етнографічний музей. // Архів НІЕЗ «Переяслав».

33. Лист директора радгоспу «Переяслав» Ю. Шавро Переяслав-Хмельницькому виробничому колгоспно-радгоспному управлінню за №754 від [б/д]. серпня 1963 р. про те, що Дирекція радгоспу «Переяслав» не заперечує проти виділення 4 га орних та 1,0 га крутосхилу Переяслав-Хмельницькому Історичному музею під створення лісопарку та етнографічного музею. // Архів НІЕЗ «Переяслав».

34. Лист Є.Ф. Іщенка до М.І. Сікорського від 21.12.1965 р. // Архів Жам О.М.

35. Лист Є.Ф. Іщенка до М.І. Сікорського від 8.03.1964 р. // Архів Жам О.М.

36. Лист Є.Ф. Іщенка до М.І. Сікорського від 19.01.1966 р. // Архів Жам О.М.

37. Лист Є.Ф. Іщенка до М.І. Сікорського від 27.12.1963 р. // Архів Жам О.М.

38. Лист Є.Ф. Іщенка до М.І. Сікорського від 29.07.1969 р. // Архів Жам О.М.

39. Лист З. Гудченко до М.І. Жама // Архів Жам О.М.

40. Лист М.І. Сікорського Голові Київської обласної (сільської) Ради депутатів трудящих тов. Лисенку І.П. від 1 квітня 1963 р.: «Відповідно рішення Переяслав-Хмельницької міської Ради депутатів трудящих № 60 від 26 березня 1963 р. «Про створення лісопарку та першого на Україні етнографічного музею під відкритим небом в межах міста Переяслав-Хмельницького на честь 150-річчя з дня народження Т.Г. Шевченка». // Архів НІЕЗ «Переяслав».

41. Павлик Н.М. Нарис по створенню Музею народного одягу Середньої Наддніпрянщини кін. XIX – поч. XX ст.ст. (2009 р.) / наукова частина. Рукопис. – 12 с. // Архів НІЕЗ «Переяслав».

42. Печеник [Б. і.]. Акт на списання саней «козинок» від 25 лютого 1963 р.: Затверджений директором Переяслав-Хмельницької держплемстанції / [Комісія в складі: Печеник [Б. і.], Шеховцов [Б. і.], Набок [Б. і.], Пручай [Б. і.]; Переяслав-Хмельницька держплемстанція] – 1963. – 1 арк. – Особистий архів Жам О.М.

43. Піхало І.А. Наукова і громадсько-культурна діяльність М.І. Сікорського: [магістерська робота]; [наук. керівн. А.П. Коцур]. – 2010. – 96 с.

44. Протокол № 136/158 засідання техніческого Совета областного отдела по делам строительства и архитектуры исполкома Киевского областного совета депутатов трудящихся от 19

марта 1970 г. Генеральный план застройки зонального музея деревянного народного зодчества в г. Переяславе-Хмельницком Киевской обл., разработанный ПТБ обл. отдела по делам строительства и архитектуры // Архів НІЕЗ «Переяслав». Рильський М.Т. [Лист директора інституту академіка М.Т. Рильського № 133/503 від 18.06.1964 р. диретору державного Переяслав-Хмельницького історичного музею тов. Сікорському М.І.] / Академія наук Української РСР, Інститу мистецтвознавства, фольклору та етнографії, [м. Київ, вул. Кірова, 4]; В.А. Юзвенко (вчений секретар інституту, кандидат філологічних наук). – 1964. – 1 арк. – Заголовок сформульований на основі аналізу даного документа. – Друк. Вид-во АН УРСР, з № 881-2000. Київ, 19. IV-63. – Особистий архів Жам О.М.

45. Рішення №337/2 виконкому Переяслав-Хмельницької райради депутатів трудящих від 25 листопада 1966 р. «Про додатковий відвод землі музею під відкритим небом». // Архів НІЕЗ «Переяслав».

46. Рішення №567 Виконавчого комітету Київської обласної (сільської) Ради депутатів трудящих від 21 вересня 1963 р. направлене Переяслав-Хмельницькому виробничому управлінню «Про відвод земельної ділянки Переяслав-Хмельницькому державному Історичному музею під створення лісопарку в м. Переяслав-Хмельницький». // Архів НІЕЗ «Переяслав».

47. Савчук А.П. [Лист А.П. Савчука від 6.10.1968 р. М.І. Жаму] [Рукопис] / Анатолій Павлович Савчук; [Київ, вул. Андрія Іванова, 21, кв. 14] – 1968. – 1 арк. – Заголовок сформульований на основі аналізу даного документа. – Особистий архів Жам О.М.

48. Сидоренко С.М. [Лист С.М. Сидоренка від 19.09.1969 р. М.І. Жаму] [Рукопис] / Сергій Михайлович Сидоренко; [Київська обл., Чорнобильський р-н, пошта Товстий ліс, ощадкаса рахунок 610] – 1969. – 1 арк. – Заголовок сформульований на основі аналізу даного документа. – Особистий архів Жам О.М.

49. Сикорский М.И., Бузян Г.Н. Отчет о работе археологической экспедиции по обследованию курганов Переяслав-Хмельницкого р-на Киевской обл. // Науковий архів Інституту археології АН УРСР. – 1975/118. – 47с.;

50. Сикорский М.И., Бузян Г.Н. Отчет о работе археологической экспедиции по обследованию курганов Переяслав-Хмельницкого и Яготинского р-нов Киевской обл. в 1976 г. // Науковий архів Інституту археології АН УРСР. – 1976/55. – 24с.

51. Сикорский М.И., Бузян Г.Н., Буйлук М.М., Товкайло Н.Т. Отчет Переяслав-Хмельницкой археологической экспедиции в 1986г. // Науковий архів Інституту археології АН УРСР. – 1986/164. – 41 с.

52. Сикорский М.И., Махно Е.В., Бузян Г.Н. Отчет о работе Переяслав-Хмельницкой археологической экспедиции в 1978г. // Науковий архів Інституту археології АН УРСР. – 1978/85. – 24 с.

53. Сикорский М.И., Махно Е.В., Бузян Г.Н. Отчет о работе Переяслав-Хмельницкой археологической экспедиции в 1979г. // Науковий архів Інституту археології АН УРСР. – 1979/119. – 87 с.
54. Сикорский М.И., Махно Е.В., Бузян Г.Н. Отчет о работе Переяслав-Хмельницкой археологической экспедиции за 1980г. // Науковий архів Інституту археології АН УРСР. – 1980/109.-Фе. 9768-9769. – 50 с.
55. Сикорский М.И., Махно Е.В., Бузян Г.Н. Отчет о работе Переяслав-Хмельницкой археологической экспедиции // Науковий архів Інституту археології АН УРСР. – 1981/92.-Фе. 10146-10147. – 44 с.
56. Сикорский М.И., Махно Е.В., Бузян Г.Н. Отчет о работе Переяслав-Хмельницкой археологической экспедиции // Науковий архів Інституту археології АН УРСР. – 1982/117. –Фе. 20562-20563. – 40 с.
57. Сикорский М.И., Махно Е.В., Бузян Г.Н. Отчет о работе археологической экспедиции Переяслав-Хмельницкого историко-культурного заповедника // Науковий архів Інституту археології АН УРСР. – 1984/150.-Фе. 21470-21471. – 104 с.
58. Сикорский М.И., Махно Е.В., Бузян Г.Н. Отчет о работе Переяслав-Хмельницкой археологической экспедиции в 1985 г. // Науковий архів Інституту археології АН УРСР. – 1985/125.-Фе. 21920-21921. – 50 с.
59. Сикорский М.И., Махно Е.В., Бузян Г.Н. Отчет о работе Переяслав-Хмельницкой археологической экспедиции в 1986г. // Науковий архів Інституту археології АН УРСР. – 1986/150. – 73 с.
60. Сикорский М.И., Махно Е.В., Бузян Г.Н. Отчет Переяслав-Хмельницкой экспедиции (раннеславянский могильник у с. Сосновы и древнерусский у с. Сомкова Долина// Науковий архів Інституту археології АН УРСР. – 1983/157.- Ф. 21171-21172. – 65 с.
61. Сікорський М. Археологічні розкопки в м. Переяслав-Хмельницькому в 1955р. // Науковий архів Інституту археології АН УРСР. – 1955/26. – 6 арк.
62. Сікорський М. І. Перлини української дерев'яної архітектури XVII–XIX ст. на території музею народної архітектури та побуту [Текст] : рукопис / М. І. Сікорський. – 11 с.
63. Сікорський М. І. Світлі сторінки життя та діяльності Михайла Івановича Сікорського [Текст]: рукопис : [бесіду з М. І. Сікорським / записав Сергій Заремба]. – 5 с. [Архів М.І. Сікорського]
64. Сікорський М.І. Головному інженеру обласного відділу зв'язку тов. Булігину [26.01.1964 р.] / М.І. Сікорський [директор Переяслав-Хмельницького державного історичного музею] – 1964. – 1 арк. – Особистий архів Жам О.М.
65. Сікорський М.І. Тематико-експозиційний план археологічного музею м. Переяслав-Хмельницький, 1960 р., 36 с., рукопис. // Архів НІЕЗ «Переяслав».

66. Сікорський М.І. Тематико-експозиційний план музею академіка В.Г. Заболотного, м. Переяслав-Хмельницький, 1962 р., 29 с. // Архів НІЕЗ «Переяслав».
67. Сікорський М.І. Тематико-експозиційний план музею Г.С. Сковороди, м. Переяслав-Хмельницький, 1972 р., 27 с., рукопис. // Архів НІЕЗ «Переяслав».
68. Сікорський М.І. Тематико-експозиційний план музею історії архітектури Переяслава часів Київської Русі, м. Переяслав-Хмельницький, 1984 р., 32 с., рукопис. // Архів НІЕЗ «Переяслав».
69. Сікорський М.І. Тематико-експозиційний план музею історії бджільництва Середнього Придніпров'я м. Переяслав-Хмельницький, 1989 р., 19 с., рукопис. // Архів НІЕЗ «Переяслав».
70. Сікорський М.І. Тематико-експозиційний план музею історії української православної церкви, м. Переяслав-Хмельницький, 1993 р., 27 с., рукопис. // Архів НІЕЗ «Переяслав».
71. Сікорський М.І. Тематико-експозиційний план музею класика єврейської літератури Шолом-Алейхема, м. Переяслав-Хмельницький, 1972 р., 19 с., рукопис. // Архів НІЕЗ «Переяслав».
72. Сікорський М.І. Тематико-експозиційний план музею кобзарського мистецтва, м. Переяслав-Хмельницький, 1989 р., рукопис. // Архів НІЕЗ «Переяслав».
73. Сікорський М.І. Тематико-експозиційний план музеїв м. Переяслав-Хмельницький, 1964 р., 30 с., рукопис. // Архів НІЕЗ «Переяслав».
74. Сікорський М.І. Тематико-експозиційний план музею М.М. Бенардоса, м. Переяслав-Хмельницький, 1984 р., 32 с., рукопис. // Архів НІЕЗ «Переяслав».
75. Сікорський М.І. Тематико-експозиційний план музею мирного освоєння космосу, м. Переяслав-Хмельницький, 1981 р., 32 с., рукопис. // Архів НІЕЗ «Переяслав».
76. Сікорський М.І. Тематико-експозиційний план музею народних обрядів та звичаїв Середнього Придніпров'я, м. Переяслав-Хмельницький, 1983 р., 22 с., рукопис. // Архів НІЕЗ «Переяслав».
77. Сікорський М.І. Тематико-експозиційний план музею народних обрядів та звичаїв Середнього Придніпров'я, м. Переяслав-Хмельницький, 1988 р., 35 с., рукопис. // Архів НІЕЗ «Переяслав».
78. Сікорський М.І. Тематико-експозиційний план музею народної архітектури та побуту, м. Переяслав-Хмельницький, 1964 р., 30 с., рукопис. // Архів НІЕЗ «Переяслав».
79. Сікорський М.І. Тематико-експозиційний план музею народно-прикладного мистецтва Київщини м. Переяслав-Хмельницький, 1986 р., 31 с., рукопис. // Архів НІЕЗ «Переяслав».

80. Сікорський М.І. Тематико-експозиційний план музею одягу Середнього Придніпров'я, м. Переяслав-Хмельницький, 1962 р., 29 с., рукопис. // Архів НІЕЗ «Переяслав».
81. Сікорський М.І. Тематико-експозиційний план музею хліба, м. Переяслав-Хмельницький, 1984 р., 32 с., рукопис. // Архів НІЕЗ «Переяслав».
82. Сікорський М.І., Бузян Г.М., Слюсар В.І. Звіт про розвідкові розкопки могильника в с. Нечипорівка Яготинського р-ну Київської обл. в 1975р.// Науковий архів Інституту археології АН УРСР. – 1975/118а.- 5с.
83. Сога Л.В. М.І. Сікорський: інтелектуальний портрет краєзнавця, організатора музейної справи в Україні (1950-і рр. – поч. XXI ст.): дис. ...канд. іст. наук: 07.00.01 / Сога Людмила Василівна; наук. кер. В.П. Коцур. – Переяслав-Хм., 2014. – 228 с.
84. Справа по відводу земельної ділянки Переяслав-Хмельницькому історичному музею з земель радгоспу «Переяславський» / [Переяслав-Хмельницький державний історичний музей] – [1970-1973] – 26 арк. // Архів НІЕЗ «Переяслав».
85. Текст екскурсії по Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини другої половини XIX – поч.. XX ст. – Рукопис. – 62 с.
86. Фіголь Д.І. [Лист Д.І. Фіголя від 13.12.1964 р. М.і. Жаму] [Рукопис] / Фіголь Данило Іванович; Український державний музей етнографії та художнього промислу; Львів 1, просп. Леніна 15. – 1964. – 2 арк. – Заголов. сформул. на осн. аналізу даного док. – Особистий архів Жам О.М.
87. Штепа А. [Лист Антона Штепи (майстер-різьбяр) від 1.11.1969 р. М.І. Сікорському] [Рукопис] / Антон Штепа. – 1969. – 2 арк. – Заголов. сформул. на осн. аналізу даного док. – Особистий архів Жам О.М.

**ЦЕНТРАЛЬНИЙ ДЕРЖАВНИЙ АРХІВ ВИЩИХ ОРГАНІВ ВЛАДИ ТА
УПРАВЛІННЯ УКРАЇНИ**

1. Ф. 2, оп. 8, спр. 9994, арк. 17-20. Постанова № 922 Ради Міністрів Української РСР від 6 липня 1954 р. «Про порядок розгляду питань про відведення земель для державних, громадських та інших потреб». Додаток до Постанови № 922 Ради Міністрів Української РСР від 6 липня 1954 р. «Про порядок розгляду питань про відведення земель для державних, громадських та інших потреб» – «Положення про порядок порушення і розгляду клопотань по питаннях відведення земель для державних, громадських та інших потреб, які потребують рішення Ради Міністрів СРСР».
2. Ф. 2, оп. 10, спр. 112, арк. 57-64. Постанова Ради Міністрів Української РСР № 982 від 31.08.1962 р. «Про заходи по виконанню постанови Ради Міністрів СРСР від 12 липня 1962 року №730 «Про

поліпшення державного обліку земель і використання їх у сільськогосподарському виробництві».

ДЕРЖАВНИЙ АРХІВ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

3. Ф. 880, оп.12, спр.2112, арк.127 Розпорядження №24 Виконавчого комітету Київської обласної ради депутатів трудящих від 18.01.1972 р. за підписом заступника голови виконкому С. Капітанюка. Мінводгоспу УРСР закінчити буріння свердловини на території музею, здати в експлуатацію в 1971 р. Міншляхбуду УРСР до кінця поточної п'ятирічки закінчити будівництво об'їзного шляху на вколо міста. Міністерству культури УРСР подати Київському облвиконкому допомогу у створенні експозиції та розширенні музею.
4. Ф. 880, оп.12, спр.2048, арк..8. Рішення №131 від 1.03.1971 р. «Про виділення додаткових асигнувань Переяслав-Хмельницькому історичному музею» в сумі 16 128 крб. на оплату за постійне користування земельною ділянкою, яка вилучена із земель радгоспу «Переяславський» за рахунок вільних лишків бюджетних коштів на 1 січня 1971 р. по обласному бюджету. Лисенко І.П.
5. Ф. 880, оп.12, спр.2048, арк..8. лист начальника обласного управління культури В. Діденко Голові виконкому Київської обласної ради депутатів І.П. Лисенку від 16.02.1971 р. №1-190 «На підставі розпорядження Ради Міністрів УРСР від 6.11.1970 р. №988-Р Переяслав-Хмельницькому історичному музею виділена земельна ділянка в постійне користування з земель радгоспу «Переяславський», за що музей повинен перехувати обласному управлінню сільського господарства 16 128 крб. Оскільки в кошторисі витрат музею на 1911 р. не передбачені витрати на зазначену мету обласне управління культури просить виділити в розпорядження Переяслав-Хмельницькому історичному музею додаткові асигнування в сумі 16 128 крб. для проведення розрахунку з обласним управлінням сільського господарства.
6. Ф. 880, оп.12, спр.2048, арк..11. лист М.І. Сікорського голові виконкому Київської обласної ради депутатів І.П. Лисенку від 1.02.1971 р. «По рішенням Ради Міністрів УРСР в м. Переяслав-Хмельницький створюється перший на Україні музей народної архітектури та побуту, де вже перевезено і встановлено 61 народну архітектурну споруду ХVIII – ХІХ ст. Більшість споруд передано музею безкоштовно. На його будівництво облвиконком виділяє незначні кошти. Рішенням облвиконкому за №660 і рішенням Ради Міністрів УРСР від 6.11.1970 р. музею додатково виділено 13 га землі з виплатою компенсації в сумі 16 128 крб. У зв'язку з тим, що таких грошей музей немає, просимо Вас виділити рішенням облвиконкому про виплату вище згаданої компенсації».

7. Ф. 880, оп.12, спр.773 від 25.08.1969 р. «Про виявлення та відбір експонатів для Музею народної архітектури та побуту УРСР». Рішення № 646.
8. Фонд 5418, оп.1, спр.41, арк.74 «Докладная записка секретарю Киевского ОБКОМА КПУ тов. Троньку П.Д.».
9. Ф. 5111, оп.1, спр.433. Вестник республиканской истории. Т. XVIII. 7.08.1965 г. Вип. 10., с.45-97. В. Пепа «На варті історії» про етнографічний музей просто неба.
10. Ф. 5418, оп.1, спр. 23, арк.1. «Список памятников архитектуры при Совете Министров УССР» від 3.01.1951 р. Ст. архітектор облотдела П. Дроздов обстежив пам'ятки, зокрема Михайлівську, використ Переяслав-хм відділення «Заготльон» і находиться в нього на балансі з 1937 р. у відповідності із інструкцією «О порядке, учете, реконструкции, содержании и реставрации памятников».
11. Ф. 5418, оп.1, спр.41 «Подрядный договор на выполнение работ по реставрации Михайловского монастыря и Вознесенского собора», 1955 р.
12. Ф. 5418, оп. 1, спр.103, арк. 46, 52. Проект плана ремонтно-реставрационных работ памятников архитектуры на 1956 год по Киевской области. На ремонт Михайлівського монастиря в м. Переяслав-Хмельницький кошторис 440,27 крб. *Арк. 76 договір від 11.01.1955 р. між Київським відділом у справах архітектури нач. Дністров Іван Никифорович і Республіканськими науково-реставраційними виробничими майстернями Управління у справах архітектури при Раді Міністрів УРСР в особі директора майстерень Митюка Ігоря Антоновича. Проведення загальнобудівельних і спеціальних робіт на Михайлівському монастирю мають бути завершені до 25 грудня 1955 р. і передані замовнику. Арк. 55 для здійснення наукових консультацій при виконанні обмірних, дослідницьких, проектних і будівельно-реставраційних робіт на пам'ятці архітектури Михайлівському монастирю Академією Архітектури УРСР і Управлінням в справах архітектури при Раді Міністрів УРСР затверджено наукового співробітника інституту історії і теорії архітектури Академії Архітектури УРСР, кандидата архітектури Г.Н. Логбіна.*
13. Ф. 5711, оп.1, спр. 808, арк. 193-196. Стаття із «Вісника республіканської інформації» за 20.10.1970 р. «Нові скарби Переяслава».

АРХІВНИЙ ВІДДІЛ ПЕРЕЯСЛАВ-ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ РАЙОННОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ

14. Ф. 1, оп. 1, спр. 1162, арк. 53. Рішення виконкому Переяслав-хмельницької районної ради № 337/2 від 25.11.1966 р. «Про додатковий відвід землі [2 га] музею під відкритим небом».

15. Ф. 1, оп. 1, спр. 1162, арк. 219. Рішення № 393 від 5.10.1965 р. «Про передачу селянської хати поч. XX ст. з балансу Єрковецької сш. на баланс Переяслав-Хмельницького історичного музею».
16. Ф. 1, оп. 1, спр. 1173, арк. 239. Рішення № 147 від 20.05.1967 р. «Про передачу колишнього приміщення церковно-приходської школи с Велика Каратуть Переяслав-Хмельницькому історичному музею».
17. Ф. 1, оп. 1, спр. 1174, арк. 45-90. Рішення № 121/2 від 30.05.1969 р. «Про стан і заходи по збереженню пам'яток історії та культури, розміщених на території району». Рішення № 178 від 15.08.1969 р. «Про громадський огляд Музею, присвяченого 100-річчю з дня народження Леніна за участі М.Сікорського, М.Жама). Рішення № 224 від 25.11.1969 р. «Про виявлення та відбір експонатів для державного музею народної архітектури та побуту Української РСР».
18. Ф. 1, оп. 1, спр. 1209. Рішення № 28 від 31.01.1971 р. «Про передачу селянської хати XIX ст. з балансу Гайшинської восьмирічної школи Переяслав-Хмельницькому історичному музею».
19. Ф.2, оп. 1, спр. 143-А. Рішення райвиконкому від 21.02.1964 р. «Про створення районного лісопарку в честь 150-річчя з дня народження Т. Г. Шевченка». Рішення райвиконкому від 28.12.1964 р. «Про зняття з реєстрації В'юницької церкви».
20. Ф.2, оп.1, спр.103, арк.3,4,19,22. Постанова Ради Міністрів УРСР від 12 серпня 1963 р. «Про заходи по переселенню населення і перенесення на нові місця будівель і споруд у зв'язку з будівництвом Канівської ГЕС». Рішення № 13 від 21.01.1966 р. «Про утворення відділу по переселених при райвиконкомі з зв'язку з будівництвом Канівської ГЕС».

АРХІВНИЙ ВІДДІЛ ПЕРЕЯСЛАВ-ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ

21. Ф. 1, оп.1, спр.176. Протокол третьої сесії Переяслав-Хмельницької міської ради депутатів трудящих 9-го скликання від 4 червня 1963 р. «Про організацію культурного відпочинку трудящих міста в літку».
22. Ф.1, оп.1, спр.182, том 3, арк. 35-61. Протокол № 6 засідання виконкому Переяслав-Хмельницької міської Ради депутатів трудящих від 26 березня 1963 року. Рішення № 60 виконкому від 26.03.1963 р. «Про створення лісопарку та першого на Україні етнографічного музею під відкритим небом в межах міста Переяслав-Хмельницького на честь 150-річчя з дня народження Т.Г. Шевченка».
23. Ф.1, оп.1, спр. 186, том 6. Копія листа М.І. Сікорського Виконавчому комітету Переяслав-Хмельницької міської ради депутатів трудящих від 27 червня 1962 р. про виділення в районі Татарської гори земельного масиву в розмірі 25 га, де буде посаджено лісопарк, композиційно пов'язаний з творчістю Т.Г. Шевченка, і відтворено стародавнє українське село.
24. Ф.1, оп.1, спр. 186, том 6. Рішення № 88 виконкому Переяслав-Хмельницької міської Ради депутатів трудящих Київської області УРСР від 26 червня 1962 р. «Про створення лісопарку в межах міста Переяслав-Хмельницького на честь 150-річчя з дня народження Т.Г. Шевченка».

25. Ф.1, оп.1, спр. 218. Проокол XI чергової сесії Переяслав-Хмельницької міської Ради депутатів трудящих 9-го скликання від 26 січня 1965 р. Звіт про роботу виконкомом Переяслав-Хмельницької міської Ради за 1964 р. Виступ директора історичного музею М.І. Сікорського про закладення етнопарку.
26. Ф.1, оп.1, спр. 218. Протокол IV сесії Переяслав-Хмельницької міської Ради депутатів трудящих 10-го скликання від 19 жовтня 1965 р. «Міроприємства по підготовці до 50-річчя радянської влади».
27. Ф.1, оп.1, спр. 201. План заходів по виконанню рішень червневого Пленуму ЦК КПРС і липневого Пленуму ЦК КПУ з питань ідеологічної роботи та вказівок тов. М.С. Хрущова, викладених у виступі на червневому Пленумі ЦК КПРС. Пункт № 6 про створення на громадських засадах етнографічного парку, присвяченого 150-річчю з дня народження Т.Г. Шевченка.
28. Ф.1, оп.1, спр. 201. Протокол засідання виконкомом Переяслав-Хмельницької міської Ради депутатів трудящих від 28 січня 1964 р. Рішення № 24 від 28.01.1964 р. «Про затвердження заходів по підготовці і проведенню 150-річчя з дня народження Т.Г. Шевченка».
29. Ф.1, оп.1, спр. 220. Протокол № 17 засідання виконкомом Переяслав-Хмельницької міської Ради депутатів трудящих від 10 серпня 1965 р. Ухвала виконкомом міської Ради депутатів трудящих про заборону провадити погребіння на кладовищі урочище Татарської гори, поставив його під затухання.
30. Ф.1, оп.1, спр. 220. Протокол № 20 засідання виконкомом Переяслав-Хмельницької міської Ради депутатів трудящих від 5 жовтня 1965 р. Рішення «Про встановлення шефської допомоги по благоустрою парка ім. 150-річчя з дня народження Т.Г. Шевченка».
31. Ф.1, оп.1, спр. 220. Протокол № 20 засідання виконкомом Переяслав-Хмельницької міської Ради депутатів трудящих від 31 травня 1966 р. Рішення № 52-I від 23 травня 1966 р. про передачу матеріалів від розбори Альтицького мосту Історичному музею на будівництво етнографічного музею під відкритим небом.

ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСИ

32. Офіційний сайт Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав». URL: www.niez-pereyaslav.com.ua.
33. Сайт «Прадідівська слава: база даних українських пам'яток і визначних місць». URL: www.pslava.info.
34. Сайт «Дерев'яні храми України». URL: <http://www.derev.org.ua/mlyny>.
35. Сайт «Відлуння віків: український пам'яткоохоронний інтернет-ресурс». URL: pamjatky.org.ua.

ПОЛЬОВІ МАТЕРІАЛИ

1. Записано Фігурним Ю.С. 27.04. 2017р. від мешканця м. Києва Барана Володимира Даниловича, 1927 р.н.
2. Записано Фігурним Ю.С. 29.10 2017 р. від корінної жительки міста Переяслава-Хмельницького Ткаченко Наталії Григорівни, 1960 р.н.(дівоче прізвище Руденко Н.Г).

ІНФОРМАЦІЯ ПРО ВІДДІЛ УКРАЇНСЬКОЇ ЕТНОЛОГІЇ НДІУ

Відділ існує з моменту створення Інституту українознавства (1992), проте на перших порах він знаходився у складі відділення фольклору, етнології та національної культури. З часом, коли Інститут українознавства міцно став на ноги, розпочалася його активна розбудова і, як наслідок, з цього відділення постали три окремі самобутні відділи – етнології, національної культури й фольклористики. Першим завідувачем відділу був Сергій Петрович Сегеда (1992 – 1993 рр.), другим – Володимир Данилович Баран (1994 – 2003 рр.), зараз відділ очолює (з 2.01. 2004 р) Юрій Степанович Фігурний. Першими співробітниками відділу були: Залізняк Л.Л., Чмихов М.О., Гудим-Левкович О.М. Потім відділ поповнився такими науковцями: Воропаєва Т.С., Шанайда С.І., Костенко Х.О., Хоменко О.А., Конча С.В., Терпиловський Р.В., Баран Я.В., Завгородній Ю.Ю., Пасемко І.П., Крисаченко В.С., Ятченко В.Ф., Калакура О.Я., Наливайко С.І., Кухар В.В., Данилюк-Кульчицька О.П., Присяжна Т.М., Газізова О.О., Трачук О.В., Мартинова В.А., Мосійчук Я.Г., Єщенко М.Ю., та ін.

Основний науковий напрямок роботи відділу – дослідження походження українців та їхньої етнічної історії, обґрунтування і забезпечення вивчення в середній та вищій школі походження українського народу та його етнічної історії.

За понад чвертьстолітню історію свого існування співробітниками відділу була створена науково обґрунтована концепція дослідження цієї проблематики. Згідно з нею об'єктом дослідження відділу української етнології є український етнос, а предметом дослідження – походження українського народу та його етнічна історія. Основне теоретико-методологічне питання, яке стоїть перед науковцями відділу, – з'ясування об'єктивних закономірностей етнічної історії українського народу та науково-методичне забезпечення вивчення її в середній та вищій школі. Завдання дослідження вчених-українознавців полягають у наступному: по-перше – провести фаховий аналіз методології та методів дослідження етнічної історії українського народу; по-друге – науково обґрунтувати і дослідити основні етапи етнічної історії українського народу; по-третє – ліквідувати так звані білі плями в етногенезі українців, встановити об'єктивну картину у раніше сфальсифікованих ділянках етнічної історії українського народу; по-четверте – підготувати навчально-методичні матеріали для вивчення етнічної історії українського народу; по-п'яте – підготувати низку наукових видань з цієї проблематики. Отже, головним результатом науково-дослідної роботи повинна стати українознавча концепція етнічної історії українського народу та науково-методичне забезпечення вивчення її в середній та вищій школі.

Головною метою науково-дослідної роботи відділу є дослідження походження українців та їхньої етнічної історії, обґрунтування і забезпечення вивчення в середній та вищій школі походження українського народу та його етнічної історії.

Суспільна значущість результатів роботи відділу полягає в наступному. Етнічна історія українського народу є міцним підґрунтям і консолідуючим чинником української держави й української нації, вагомим елементом збереження totoжності та самодостатності українського народу в глобалізаційних процесах Третього тисячоліття ХХІ ст. Отже, виконання даної науково-дослідної роботи допоможе вченим-українознавцям створити нові типи шкільних програм, методичні рекомендації, підручники й посібники з етнологічних питань українознавства, розрахованих як на стаціонарне, так і на дистанційне навчання в Україні та за її межами. Важливе науково-

практичне значення одержаних результатів цієї науково-дослідної роботи полягає у тому, що отримані наукові підсумки і вироблені історико-методологічні підходи можуть бути використані та застосовані у різних сферах буття українського суспільства, зокрема у державному управлінні, в науці, в освіті й вихованні, в культурі. Актуальним завданням є створення в Україні потужної науково-технічної бази даних з етнічної історії українського народу, а саме: укладання профільних бібліографічних довідників, каталогів, картотек, відео- , кіно- та фонотек, комп'ютерних програм тощо.

Відділ має робочі зв'язки з наступними установами: 1. Інститут археології НАНУ; 2. Інститут мистецтвознавства, етнології і фольклористики ім. М. Т. Рильського НАНУ; 3. Інститут сходознавства ім. А. Кримського; 4. Національний університет «Києво-Могилянська Академія» – магістерська програма «Археологія та давня історія України»; 5. КНУ ім. Т. Г. Шевченка а) Центр українознавства, б) Кафедра археології історичного факультету, в) Кафедра етнології та краєзнавства історичного факультету; г) Кафедра краєзнавства і туризму географічного факультету; 6. Інститут досліджень діаспори; 7. Державний комітет статистики України; 8. Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Григорія Сковороди; 9. Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав»; 10. Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова – Факультет історичної освіти; 11. Львівська українська гуманітарна гімназія ім. О. Степанів з поглибленим вивченням українознавства та англійської школи; 12. Київський університет імені Бориса Грінченка а) Історико-філософський факультет; б) Центр дослідження історії української еміграції та діаспори.

Відділ української етнології спрямовує свої головні зусилля на дослідження та наукове обґрунтування проблем етногенезу (походження) українців та їх етнічної історії, висвітлює засадничі етнонаціональні державотворчі проблеми. Ми переконані, що етнічна історія українського народу є міцним підґрунтям і консолідуючим чинником Української Самостійної Соборної Держави – української нації, вагомим елементом збереження ідентичності і самодостатності українського народу в глобалізаційних процесах Третього тисячоліття. Вивчення етнічної історії українців, враховуючи здобутки і досягнення українознавства, допомагає вченим-українознавцям здійснити вагомий вплив на процес національного державотворення і формування в українському соціумі європейський засад громадянського суспільства. Окрім теоретико-методологічних проблем вивчення етнічної історії українського народу співробітники відділу активно займаються ними і на практиці. Так, наукові працівники відділу брали участь у комплексних археологічних експедиціях, які досліджують передісторію українського народу. Зокрема Ю. С. Фігурний брав участь у розкопках поселень первісної людини доби каменю на Черкащині, Кіровоградщині і Чернігівщині. В.Д. Баран багато років очолював археологічну експедицію по дослідженню давнього Галича, де на основі матеріалів, здобутих експедицією, було реконструйовано та музеїфіковано літописну «Галицьку Могилу».

В 2004-2006 рр. співробітники відділу працювали над виконанням НДР «Дослідження етнічної історії українського народу та науково-методичне забезпечення вивчення її в середній та вищій школі» (керівник Ю.С. Фігурний).

В 2007-2009 рр. співробітники відділу працювали над виконанням НДР «Український етнос у світовому часопросторі» (керівник П.П. Кононенко).

У 2010-2011 рр. співробітники відділу працювали над виконанням НДР «Україна і світове українство в системі українознавства. Українці в світовій цивілізації і культурі» (керівник П.П. Кононенко).

У 2012-2014 рр. співробітники відділу працювали над виконанням НДР «Україна і світове українство в системі українознавства. Українці в світовій цивілізації і культурі» (керівник П.П. Кононенко (2012-2013 рр.), В.Д. Баран).

У 2015-2017 рр. співробітники відділу працюють над виконанням НДР «Україна й українство в етнокультурних процесах світу» (керівник В.Д. Баран).

Найважливіші праці співробітників відділу з етнологічної проблематики (1992 – 2017):

Баран В.Д., Баран Я.В. Походження українського народу. – К.: Генеза, 2002 – 405 с.

Баран В.Д., Баран Я.В. Історичні витоки українського народу. – К.: Генеза, 2005 – 208 с.

Баран В. Етногенез українського народу. – К., 2007. – 148 с.

Баран В. Д. Кий, Щек і Хорив, сестра їх Либідь та пракорені українського народу. – К., 2007. – 64 с.

Баран В. Д. Слов'янське поселення середини I тисячоліття нашої ери біля села Теремці на Дністрі. – К., НДІУ, 2008. – 138 с.

Баран В.Д., Баран Я. В. У пошуках джерел українського народу. Вибрані наукові праці. – К., 2011. – 800 с.

Баран В. Д. Слов'яни у первісності і ранньому середньовіччі: збірник вибраних етнологічних праць. – К., 2011. – 108 с.

Баран В., Томенчук Б., Фігурний Ю. Давній Галич. – К.: Видавець Олег Філюк, 2017. – 134 с.

Залізняк Л. Л. Нариси стародавньої історії України. – К.: Абрис, 1994. – 256 с.

Залізняк Л. Л. Походження українського народу – К.: Бібліотека українця, 1996. – 80 с.

Залізняк Л. Л. Від склавинів до української нації. – К.: Бібліотека українця, 1997. – 256 с.

Залізняк Л. Л. Первісна історія України. – К.: Вища школа, 1999. – 264 с.

Наливайко С. Етнічна історія Давньої України. – К.: Євшан-зілля, 2007. – 624.

Фігурний Ю.С. Український етнос у просторі й часі: українознавчі дослідження етнічних, державотворчих і націєтворчих процесів в Україні. – К., НДІУ. – 2009. – 522 с.

Фігурний Ю.С. Особливості і закономірності зародження, формування українського етносу від найдавніших часів до середини XIV ст. на теренах України: етнічні, державотворчі і націєтворчі процеси в українознавчому вимірі. – К., ННДІУ, 2010. – 158 с.

Україна – Етнос. Науковий бібліографічний довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства / Укл. Ю.С.Фігурний, О.А.Чирков. – К., 2005. – 202 с.

Україна – Етнос. Науковий термінологічно-понятійний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства / Авт.: Фігурний Ю. С. (керівник авт. кол.), Чирков О. А. (координатор), Баран В. Д.;

Баран Я. В., Данилюк-Кульчицька О. П., Лебедева О. В., Мартинова В. А., Терпиловський Р. В., Шостак М. В., Ятченко В. Ф. – К., 2006. – 224 с.

Україна – Етнос: Збірник наукових праць з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства / Авт.: Фігурний Ю. С. (керівник авт. кол.), Баран В. Д.; Данилюк-Кульчицька О. П., Лебедева О. В., Чирков О. А, Шостак М. В., Ятченко В. Ф. – К., 2006. – 240 с.

Український етнос у просторі й часі. Науковий бібліографічний довідник (2005 – 2008) / Укладачі: Чирков О. А., Фігурний Ю. С. – К., 2008. – 406 с.

Українці у світовій цивілізації і культурі. – К.: НДІУ, 2008. – С. 127 – 155.

Українознавство XXI ст.: Виміри розвитку. Українознавство 2007 – 2009 р. – К.: ННДІУ. – 2009. – С. 61 – 86.

Українська земля і люди. Український етнос у світовому часопросторі. – К.: ННДІУВІ. – 2011. – Т. I. Від давнини до XIV ст. – С. 169 – 346; С. 621 – 655.

Українська земля і люди. Український етнос у світовому часопросторі. – К.: ННДІУВІ. – 2012. – Т. II. XV – XVIII ст. – С. 165 – 321; С. 612 – 704.

Україна й українство в етнокультурних процесах: Збірник наукових праць. – К.: НДІУ, 2017. – 156 с.

Співробітниками відділу української етнології наразі є такі науковці:

Фігурний Юрій Степанович – керівник відділу. Закінчив КНУ ім. Т. Г. Шевченка, історичний факультет, де отримав спеціальність: історик-археолог, викладач історії. Має вчений ступінь – кандидат історичних наук зі спеціальності українознавство. В інституті працює з 1997 р. Відділ очолює з 2004 р. Коло науковий інтересів – архаїчні елементи традиційної козацької культури, українське військове мистецтво, етнічні, державотворчі, націєтворчі та етнокультурні процеси в Україні. Брав участь у багатьох наукових експедиціях (археологічних і етнографічних).

Основні наукові праці:

Фігурний Ю. Тернистий шлях української Жінки-мрії (Рецензія на книгу «Зіткана з любові», присвячена дружині геніального Олеса Гончара – Валентині Гончар). // Журнал «Рідна школа» (США). – 2012. – № 2 (162) квітень – С. 16-20.

Фігурний Ю.С. Фаховий аналіз проблеми походження українців і професійне вивчення українських етнічних, націєтворчих і державотворчих процесів вченими відділу української етнології ННДІУ МОН України в кінці XX – на початку XXI століть. – К.: ННДІУ, 2011. – 142 с.

Фігурний Ю.С. Українські етнічні, державотворчі і націєтворчі процеси (середина XVI – середина XVII ст. – К., ННДІУ. – 2011. – 142 с.

Фігурний Ю.С. Державотворча і націєтворча діяльність П. Конашевича-Сагайдачного в українознавчому вимірі. – К.: ННДІУВІ, 2011. – 128 с.

Фігурний Ю.С. Роман Шухевич – становлення національного героя – К.: ННДІУВІ, 2011. – 160 с.

Фігурний Ю.С. Козацькі збройні виступи 20-30-х рр. XVII ст. як дієвий чинник українського етнодержавонацієтворення в українознавчому вимірі: монографія та вибрані українознавчі праці – К., ННДІУВІ. – 2012. – 144 с.

Фігурний Ю.С. Українське етнодержавонацієтворення (XV–XVIII ст.) в українознавчому вимірі : монографія та вибрані українознавчі праці. – 2-ге вид., доп. і доопр. – К., 2014. – 400 с.

Баран Володимир Данилович – закінчив Львівський державний педагогічний інститут, історичний факультет, де отримав спеціальність історик-археолог. Доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України. З 1994 по 2003 рр. очолював відділ етнології, зараз працює у ньому на посаді провідного наукового співробітника. Баран В. Д. є відомим фахівцем у галузі слов'янської археології, він активно розробляє концепцію етногенезу слов'ян-українців і висвітлює важливі питання давньої історії України.

Основні наукові праці:

Baran V. Istocpočnokarpataska regija od 5. do 7. stoleća / Baran Volodymyr // *Ukrajinski Karpati: etnogeneza–arheologija–etnologija: zbornik radova (prijevod s ukrajinskoga). Priredio Jevgenij Paščenko.* – Zagreb. 2014. – Str. 33–69.

Баран В. Археологічні дослідження Галичини Могили 1991 року. / В. Баран, Б. Томенчук // *Українознавство* – 2012. – № 4 (45). – С. 162 – 164.

Баран В. Археологічні дослідження Крилоського городища (червень – жовтень 1993 року. / В. Баран, Б. Томенчук // *Українознавство* – 2013. – № 3-4 (48-49). – С. 102 – 105.

Баран В. Археологічні дослідження слов'яно-руських старожитностей Давнього Галича (червень–жовтень 1994 р.) / В. Баран, Б. Томенчук // *Україна у світовій історії.* – 2014. – № 1 (50). – С. 19 – 28.

Баран В. Археологічні дослідження Давнього Галича (липень – вересень 1995 р.) / В. Баран, Б. Томенчук // *Україна у світовій історії.* – 2014. – № 2 (51). – С. 50–60; Продовження (червень – жовтень 1996 р.). – 2014. – № 3 (52). – С. 54 – 60; Заключна частина (червень – жовтень 1997 р.). – 2014. – № 4 (53). – С. 41 – 49.

Наливайко Сергій Степанович – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник відділу. Закінчив історичний факультет КНУ імені Тараса Шевченка (1999), де отримав спеціальність: історик, викладач історії. З 2000 р. співробітник відділу порівняльних досліджень НДІУ. З 1.07.2010 р. працює у відділі на посаді наукового співробітника. Захистив дисертаційне дослідження на тему «Хозарська проблема у переісторії та ранній історії Русі: українознавчий контекст» (2011). Основні наукові зацікавлення – українознавство, сходознавство, етнічна історія, методологія історичних досліджень, методика викладання українознавства в середній і вищій школах.

Основні наукові праці:

Наливайко С. До дискусії навколо арійського питання в етногенезі українців. / С. Наливайко // *Українознавство.* – 2012. – № 2. – С. 132–136.

Наливайко С. Походження українського народу в світлі даних Y–ДНК генеалогії / С. Наливайко // *Українознавство.* – 2012. – № 1. – С. 166–170.

Наливайко С. Стан і перспективи сучасних індоевропейських досліджень. / С. Наливайко // *Українознавство.* – 2012. – № 3. – С. 121–124.

Наливайко С. ДНК-генеалогія у сучасних етнологічних концепціях про походження українців. / С. Наливайко / *Українознавство.* – 2013. – № 3-4 (48-49). – С. 118–122.

Наливайко С. Тарас Шевченко і Рабіндранат Тагор: славетні сини України й Індії. / С. Наливайко // *Тарас Шевченко в долі слов'янських народів: діалог через століття і кордони: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції.* – К.: ННДІУВІ, 2014. – С. 210–212.

Шостак Маргарита Василівна – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник відділу. Закінчила Вінницький Державний педагогічний університет ім. М.Коцюбинського, історичний факультет. Навчалася в

аспірантурі НДІУ у 2005-2008 рр. (денна форма). Підготувала і захистила дисертаційне дослідження «Утворення Київської Русі: українська історіографія» (XX – початок XXI століття)» (2010). Шостак М.В. спеціалізується на етнополітичних та етнокультурних проблемах історіографії Києво-Руської держави.

Основні наукові праці:

Шостак М.В. Основні теорії утворення Київської Русі в українознавчих дослідженнях XX – XXI століття. Монографія. – К.: ННДІУ, 2011. – 142 с.

Шостак М.В. Стан наукового опрацювання утворення Києво-Руської держави в українознавчих дослідженнях XX – початку XXI століття. // Українознавство. – 2010. – № 2(35). – С. 204–209.

Шостак М.В. Проблема утворення Києво-Руської держави в українознавчих дослідженнях XII – XIX століть. // Українознавство. – 2010. – № 3(36). – С. 189–192.

Шостак М.В. Етнокультурні процеси в Київській Русі у дослідженнях сучасних українських вчених // Українознавчий альманах. Випуск 2. – К., 2010. – С. 142–145.

Шостак М.В. Українознавчий аналіз концептуальних бачень українських учених 90-х рр. XX – поч. XXI ст. етнічних та етнокультурних процесів у період утворення Київської Русі. / Збірник наукових праць науково-дослідного інституту українознавства. – К., 2011. – XXVIII. – С. 260–266.

Гула (в дівоцтві – Іванченко) Оксана Григорівна – старший науковий співробітник відділу. У 2007 році закінчила історичний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка, де отримала спеціальність магістр історії. У 2011 р. захистила кандидатську дисертацію за спеціальністю «Всесвітня історія». Гула О.Г. спеціалізується на етнополітичній історії хорватів й етнокультурних проблемах українців Хорватії.

Основні наукові праці:

Іванченко О.Г. Хорватські національно-політичні сили в Королівстві Сербів, Хорватів і Словенців / Югославія (1918-1941 рр). Монографія. – К.: Геопринт, 2013. – 180 с.

Гула О. Система освіти Республіки Хорватія: українознавчий аспект // Українознавство. – 2017. – № 3(64). – С. 181–191.

Гула О. Діяльність українських культурно-просвітницьких організацій у Королівстві СХС – Югославія як чинник збереження національної ідентичності 1918-1941 рр.) // Часопис української історії. – 2017. – Вип. 37. – С. 30-37.

Гула О. Заручники великої політики: проблема повернення культурних цінностей в Україну (За результатами круглого столу «Українські культурні цінності за кордоном і практики їх повернення в Україну») // Українознавство. 2017. № 4 (65). С. 249-254.

Отрошко Любов Григорівна – науковий співробітник відділу. Наукові інтереси – дослідження розвитку уявлень про формування української етнічної символіки, дослідження основних віх та особливостей процесу символотворення в Україні. За освітою – вчитель географії і біології. У 2007 р. закінчила аспірантуру Науково-дослідного інституту українознавства (денна форма) за спеціальністю 09.00.12 – українознавство (філософські науки), завершивши дисертаційне дослідження за темою «Філософське осмислення символіки міфологем в українському етногенезі».

Основні наукові праці:

Сніжко В., Отрошко Л. Творчість через символ. Монографія. – Сімферополь, 2010. – 236 с.

Отрошко Л. Вплив природи на формування світоглядних цінностей // Українська земля і люди. Український етнос у світовому часопросторі: Колективна монографія. – К.: ННДІУВІ, 2012. – Том II. XV–XVIII ст. – розділ 2. – С. 149–155.

Отрошко Л.Г. Теоретико-методологічні засади дослідження сакральної символіки в українознавстві. // Українознавчий альманах. Випуск 7. – Київ, 2011(12). – С. 184–186.

Отрошко Л. Природна вмотивованість української символіки. / Л.Отрошко // Українознавство. – 2011. – Число 4 (41). – С. 223-230.

Отрошко Л. Природні та сторичні пам'ятки у творчій спадщині Тараса Шевченка. / Л. Отрошко // Україна у світовій історії. – 2014. – № 3 (52). – С. 21 – 32.

Отрошко Л. Символічний образ України у пейзажному живописі XIX ст. / Л. Отрошко / Україна у світовій історії. – 2014. – № 4. – С. 228 –244.

Чирков Олег Адольфович – науковий співробітник, закінчив КДУ ім. Т.Г.Шевченка, географічний факультет. Об'єкт досліджень – український етнос. З вересня 1993 працює в НДІУ. Спеціалізується в галузі етнічної географії, етнічної демографії, етнічної соціології та етнічної історії України. Більшість публікацій присвячена розвитку етнічної структури населення України від кінця XIX ст. до сьогодні та її прогнозуванню.

Основні наукові праці:

Чирков О. Давній Київ у тілі сучасної столиці України: українознавча експедиція. / О. Чирков // Українознавство. – 2013. – №2 (46). – С. 154–161.

Чирков О. Етнологічний складник концепції Володимира Барана про походження слов'янської етнічної спільноти й українців. / О. Чирков, О. Шакурова // Українознавство. – 2013. – № 3-4 (48-49). – С. 127–136.

Чирков О. Історичний атлас України – якісно новий рівень українознавчої історичної картографії. / О. Чирков // Українознавство. – 2012. – № 1. – С. 236–238.

Чирков О. Історія міграції української людності: стан висвітлення в українській Вікіпедії. / О. Чирков // Українознавчий альманах. – 2014. – Вип. 15. – С. 44-48.

Чирков О. Історія української мови у вільній енциклопедії – Вікіпедії українською, російською, білоруською мовами. / О. Чирков // Українознавство. – 2012. – №3. – С. 91–96.

Чирков О. Суспільно конфліктні теми історії України у Вікіпедії українською мовою та русинським її варіантом. / О. Чирков // Українознавство. – 2012. – № 2. – С. 75–82.

Шакурова Ольга Владиславівна – науковий співробітник відділу. Закінчила Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова, історичний факультет. Навчалася в аспірантурі НДІУ у 2005-2009 рр. (заочна форма). 20.05.2016 р. на засіданні спеціалізованої вченої ради К 27.053.02 у ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» захистила дисертаційне дослідження на тему «Походження українського народу в історіографічному дискурсі кінця XIX – початку XXI ст.». Спеціалізується на проблемах етногенезу українців в українознавчих дослідженнях кінця XIX – початку XXI століття.

Основні наукові праці:

Шакурова О. В. Основні концепції етногенезу українського народу: вітчизняна історіографія (кінець XIX – початок XX ст.). Монографія. – К.: Видавець Олег Філюк, 2017. – 272 с.

Лебедева О. Проблема етногенезу українців в українознавчих дослідженнях кінця XIX – початку XXI століть // Українознавство. – 2010. – № 1 (34). – С. 68-72.

Шакурова Ольга. Питання генези, розвитку та становлення ранньосередньовічної, пізньосередньовічної та трипільсько-арійської концепцій походження українського народу в дослідженнях Н. Юсової, Л. Залізняка та П. Толочка // Українознавство. – 2010. – № 2 (35). – С. 199 – 204.

Шакурова Ольга. «Повість минулих літ» як важливе українознавче джерело про походження українського народу // Українознавство. – 2010. – № 3 (36). – С. 186–289.

Шакурова О. Висвітлення походження українського народу у працях Ю. Шилова, Ю. Канигіна та І. Каганця. // Українознавство. – 2011. – № 1 (38). – С. 192-194.

Шакурова О. Модерні концепції етногенезу українців // Українознавство. – 2011. – № 2 (39). – С. 192-194.

Шакурова О. Проблема походження українців у сучасній українській історіографії. // Українознавство. – 2015. – №3. – С. 8-18.

Шакурова О. Висвітлення історіографії етногенезу українців у працях сучасних українських науковців // Spheres of Culture / Ed. by Ihor Nabytovych, 2015, Vol. 12, pp. 214-221.

Шакурова О. Проблема походження українського народу у науковій спадщині В. Щербаківського, М. Чубатого та Я. Пастернака // Українознавство. – 2016. – № 1(58). – С. 155-170.

Шакурова О. Теорії ранньосередньовічного походження українців у дослідженнях сучасних українських вчених // Українознавство. – 2016. – № 2. – С. 18-36.

Шакурова О. Псевдонаукові версії походження українців та їх критика сучасними українськими вченими // Українознавство. – 2016. – № . – С. 145-164.

Шакурова О. Основні концепції походження українського етносу: історіографія проблеми (кінець XIX – початок XXI ст.) // Україна й українство в етнокультурних процесах: Збірник наукових праць. – К.: НДІУ, 2017. – С. 135–145.

Шакурова О. Погляди на етногенез українського народу Любомира Терлецького // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К.: «Видавництво «Гілея»», 2017 № 7 (122). – С. 105-108

Шакурова О. Концепції пізньосередньовічного походження українського етносу у працях сучасних українських дослідників // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К.: «Видавництво «Гілея»», 2017 № 8 (123). – С. 104–109.

Шакурова О. Етногенетична концепція В. Хвойки // Часопис української історії / За ред. доктора історичних наук, професора А. П. Коцура. – Київ, 2017. – Вип. 37. – С. 72–78.

Шакурова О. Етногенетичні концепції українських радянських дослідників (50-ті роки хх ст. – 1991 р.) // Українознавство. – 2017. – № 3. – С. 147-165.

Науково-дослідний інститут українознавства

Наукове видання

Фігурний Юрій Степанович

МИХАЙЛО СІКОРСЬКИЙ –СВІТОЧ УКРАЇНИ

Макет і верстка: Чирков О.А.
Комп'ютерний набір: Кучеренко І.І., Отрошко Л.Г.;
Шакурова О.В., Шкіра Л.М., Шкіра Н.М.

Формат 60х90/16
Папір офісн. Друк оперативний. Гарнітура Аріал.
Ум.др.арк. 7,8
Наклад 100 прим.

Видавець: НДІУ

Друк:
ФОП Дишлюк О.В.
09100, Київська обл., м. Біла Церква, вул. Некрасова, б. 95.
Тел.: +38(097)657-24-80.